

René De Clercq

Een Romantisch Dichter

in het oog van een wereldstorm

*tijdens en na Wereldoorlog I, verwickelingen met
De Vlaamsche Stem, De Dietsche Bond, De Toorts en Dietsche Stemmen*

Joost Vandommele

onder meer op basis van een voordracht van Sam Van Clemen

2006, René De Clercqstichting vzw
Vichtesteenweg 15, 8540 Deerlijk

Voorkaftfoto:

Allegorische afbeelding van de wereldoorlog: de geallieerden proberen een ontketende Duits-Oostenrijkse draak te stoppen. Het neutrale België maakt deel uit van de Entente. De Britten beweerden België's neutraliteit te verdedigen, voor de Duitsers leunde België reeds voor de oorlog te veel aan bij Frankrijk.

Eerste druk: 1 februari 2006

De ingelaste foto's zijn, voor zover ons bekend, vrij van rechten. Indien dit niet zo zou zijn, gelieve contact op te nemen met de Stichting – René De Clercq.

Drukkerij Jan Demeyer, 2006

Verantwoordelijke uitgever:
René De Clercqstichting vzw,
Vichtesteenweg 15, 8540 Deerlijk
D/2006/René De Clercqstichting/3

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1 De Vlaamsche Stem, een loyaal Belgisch dagblad voor Vlaamse vluchtelingen in Nederland	7
2 Gerretson als onderzeeër	31
3 De Clercq afgezet bij Koninklijk Besluit	49
4 De rabiante anti-Belg ds. Domela Nieuwenhuis Nyegaard	55
5 De gekaapte Vlaamsche Stem	61
6 De 'bekering' van De Clercq door ds. Domela Nieuwenhuis en de liquidatie van De Vlaamsche Stem	71
7 Dietsche Stemmen, De Toorts en De Dietsche Bond, verdedigers van de 'stambelangen voor het Nederlandse volk'	77
8 Besluit	103
9 Bibliografie	107
9.1 Basisbron	107
9.2 Andere bronnen	107
10 Fotobijlage	111
Namenindex	177
René De Clercqstichting vzw	182

Voorwoord

Met de woorden van Sebastian Haffner kun je de negentiende-eeuwse verhoudingen als volgt samenvatten: *'In Europa heerst evenwicht en buiten Europa heerst Engeland.'*

Vanaf 1870 komt het eengemaakte Duitsland als nieuwe speler op het Europese en wereldmachtschaakspel opzetten. De Duitse bevolking is gestegen van 49 miljoen in 1890 tot 67 miljoen in 1913. In 1914 produceert Duitsland meer staal dan Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland samen...

Als rond de eeuwwisseling onder Keizer Wilhelm II een zgn. 'Weltpolitik' wordt opgestart (Duitsland voelt zich door het Frans-Engels-Russisch verbond 'ingesperrt' en wil op wereldvlak 'ein Platz an die Sonne' o.m. omdat het onderbedeeld is aan kolonies), is het duidelijk dat het keizerrijk vroeg of laat een gooi zal doen naar de suprematie in Europa en de hele wereld; het is enkel wachten op een aanleiding. Een belangrijk element in dit spel is de opbouw van de Hochseeflotte door Oberadmiral Alfred von Tirpitz, in 1897 aangesteld als staatssecretaris van Marine. De keizer beschouwt de nieuwe vloot als zijn troetelkind. Het is duidelijk dat dit op vele vlakken viriele Duitsland bewust of onbewust indruk maakt op de Vlaamse Beweging. De francofone en Franse superioriteit blijkt niet-onaantastbaar.

West-Europa is eigenlijk nog steeds opgedeeld volgens het aloude verdrag van Verdun van 843. Sedertdien is er voortdurend betwisting geweest over de grenzen van het Duitse keizerrijk en het Franse koninkrijk. De Duitse historicus Karl Lamprecht komt hierover discussiëren met de bedenker van de âme-belgetheorie Henri Pirenne. Volgens Lamprecht heeft Duitsland wel degelijk historische aanspraken op een deel van België. Zo lijken de Zuidelijke Nederlanden, het latere België, wel voorbestemd om in dit spanningsveld als slagveld te fungeren.

*Keizer Wilhelm II en
Oberadmiraal Alfred
von Tirpitz*

Twee elementen zullen een bijzondere rol spelen in Wereldoorlog I nl. het neutrale statuut, dat België verwierf in 1839 onder de garantie van alle Europese mogendheden en de cultuurpolitiek van de jonge Belgische staat die, onder het mom van vrijheid van taalgebruik, een eentalig Frans bestuur en onderwijs in Vlaanderen uitbouwde. Het neutrale statuut van België zal de aanleiding zijn voor Groot-Brittannië om op 3 augustus in de oorlog te stappen (wat Duitsland de zege zal kosten). Kanselier von Bethmann had toen smalend gezegd: *'en dat alles om een vodje papier...'* Als Duitsland zijn oorlogsdoelen bepaalt tot het definitieve behoud van België (o.m. de Vlaamse kust als springplank naar Engeland) zal de Vlaamse Beweging de achillespees van België blijken te zijn, omdat zij als interne Duitse bondgenoot kan doorgaan en dus als rechtvaardiging voor een annexatie kan dienen.

Henri Pirenne (1862-1935), Luikerwaal, pleitbezorger van de âme belge en de nation belge-idee, briljant historicus, vriend van professor Fredericq, oud-professor van De Clercq en van menig ander activist zoals bv. Leo Picard. Deze laatste feliciteerde zijn leermeester met het duidelijke succes van zijn 'nation-belgedoctrine' in de weken van laaiend Belgisch patriottisme bij het begin van de oorlog. Hij voegde er fijntjes aan toe dat voor de Vlamingen, Belges de mauvais humour, de toekomst eerder somber was...

Nog volgens Haffner in zijn 'Zeven doodzonden van Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog' leed het moderne Wilhelmistische Duitsland duidelijk aan zelfoverschatting en arrogantie. Volgens hem zijn ongeveer alle grote strategische beslissingen van het Duitse Militär grote misrekeningen gebleken. Het fameuze von Schlieffenplan (gebaseerd op aanvankelijke verdediging aan het Oostfront – Rusland kon toch niet snel mobiliseren – om met een grote, snel uitgevoerde omtrekkende beweging in tegenwijzerzin via België, Frankrijk vlug uit te schakelen) was ontworpen om alleen Frankrijk te verslaan maar men betreft er Groot-Brittannië mee in de oorlog. Voor Groot-Brittannië is 'poor little Belgium' een belangrijk propagandapunt. De Duitsers beweren op te komen voor het Vlaamse, Germaanse broedervolk dat wordt onderdrukt door de 'Französische Ostmark Belgien'. Na de slag aan de Marne eind 1914 blijft Duitsland de volledige overwinning nastreven en de compromisvrede afwijzen. Het wil België als 'militaire invalspoort' voor Frankrijk uitschakelen, wat voor Engeland onaanvaardbaar is.

Een andere historische blunder is het aan de macht brengen van de bolsjewisten door het Duitse Militär dat kost wat kost al zijn militaire kracht in het Westen wil samenbrengen. Volgens Haffner kostte deze hele operatie 26.000 rijksmark. Minister van Buitenlandse Zaken von Kühlmann schrijft op 3 december 1917: *'Vooral de middelen die de bolsjewieken via verschillende kanalen en onder afwisselende benamingen van onze kant constant ten goede zijn gekomen, hebben hen in staat gesteld hun belangrijkste orgaan De Pravda vorm te geven, actief agitatie te bedrijven en de aanvankelijk smalle basis van de partij flink uit te breiden'*.

Richard von Kühlmann (1873-1948), Duits topdiplomaat, minister van Buitenlandse en van Binnenlandse Zaken tijdens de oorlog. Von Kühlmann was specialist in 'undercoveroperaties' o.m. het aan de macht brengen van de Bolsjewieki in Rusland en de raid op De Vlaamsche Stem in Nederland.

Op het juiste moment wordt Lenin door de Duitsers van Zwitserland naar St.-Petersburg gebracht om er 'een snelle revolutie' te plegen... Dit blijkt, o ironie van de geschiedenis, het enige wat de Duitsers tactisch gesproken echt gelukt is. von Kühlmann had als diplomaat in Den Haag, o.m. met *De Vlaamsche Stem*, reeds zijn sporen verdiend met wat men thans 'undercoveroperaties' noemt. Ook Ierland en andere Britse kolonies genieten bijzondere Duitse belangstelling. Overigens krijgen von Kühlmann en von Bethmann de sympathie van vooraanstaande Nederlandse staatslieden als minister-president Cort van der Linden en Abraham Kuyper die hen aanmoedigen *'een heel verregaande autonomie van de Vlaamse gebieden tegenover de rest van België tot stand te brengen'* (aldus Cort van der Linden).

Ook De Clercq beseft begin 1918 dat na Brest-Litowsk (de vrede met Sovjet-Rusland) de Duitse kansen en dus de kansen op 'Vlaanderens bevrijding' stijgen. De brief aan zijn vriendin Ria d.d. 11 januari begint met het volgende gedichtje:

*Wat leert de domme domme Rus?
Gezond verstand.
Als Vlaand'ren vrijkomt krijgt ge een kus
Daar heel mijn hart in brandt.*

Een andere kapitale Duitse flater is dat men door de onbeperkte duikbotenoorlog (1 februari 1917) de VSA in de strijd betreft.

Wat Vlaanderen zelf betreft, is het belangrijk waar men precies in de oorzaak-gevolg, of zo men wil actie-reactieketting zijn verhaal start. Voor vele historici o.m. rond Lode Wils is het activisme (als Duits-Hollands importproduct) de bron van veel kwaad. De vraag is of de frustratie over de leger- en schoolwet van 1913-1914 die de flaminganten niet bracht wat ze wilden en de houding van de politieke kaste ter zake samen met een dreigende restauratie van het ééntalige België bij een geallieerde overwinning, niet dé grote oorzaak is van het activisme? Ook bij de evolutie van De Clercq is het standpunt dat men tegenover de hele problematiek inneemt primordiaal. Volgens velen is hij als leraar ontslagen wegens activisme. Maar misschien is hij precies naar het activisme gedreven door dit ontslag. Overigens start ongeveer elk historisch verhaal met de overrompeling van het 'onschuldige' België door Duitsland. Deze onschuld betekent dan de schending van het neutraliteitsstatuut van 1839 door Duitsland maar suggereert een veel bredere, bijna sacrale onschuld van de Belgische staat 'an sich'. In de Vlaamse, sociale en andere rechtvaardigheidsbewegingen wist men wel beter.

In het volgende verhaal is het ook zonneklaar dat De Clercq niet uit eigenbelang handelt, hetgeen o.m. door Sofie De Schaepdrijver wordt gesuggereerd. Men kan hem naïviteit, overmoed en argeloosheid verwijten, omdat hij zich liet manipuleren maar in een algemeen geldende moraal veroordeelt men de manipulator en niet de nietsvermoedende gemanipuleerde.

In dit werk wordt niet ingegaan op deze voorgeschiedenis, noch op de vlucht naar Nederland, het contact met de kunstenaarskolonie in het Gooi, het Bussumer telegram en het optreden van De Clercq in de Raad van Vlaanderen en Duitsland.¹ De bedoeling van dit boek is wel de evolutie van De Clercqs politiek inzicht te schetsen dat zich precies mede heeft ontwikkeld door de evolutie van *De Vlaamsche Stem*. Ook het contact met de 'Dietsche vrienden' in de kringen van *Dietsche Stemmen* en *De Toorts* is in de ontwikkeling van zijn opinie cruciaal.

Dit boek is in de eerste plaats bedoeld om de medewerkers van het De Clercqmuseum een beter inzicht te geven in De Clercqs denkwereld.

¹Deze thema's worden mogelijk in de toekomst apart behandeld en het laatste thema werd behandeld door Winfried Dolderer in een uitgebreide bijlage van onze nieuwsbrief van 2003.

Het is een bewuste keuze om zo veel mogelijk encyclopedische kennis ter zake te bundelen wat dan weer een analytische benadering en de leesbaarheid van het geheel schaadt. De aanhalingen worden volgens de spelling en schrijfwijze, zoals gebruikt in de aangehaalde werken, overgenomen. Het is tevens de bedoeling dat deze tekst gaandeweg in de toekomst kan worden aangevuld en permanent uitgebreid.

1 De Vlaamsche Stem, een loyaal Belgisch dagblad voor Vlaamse vluchtelingen in Nederland

Na de Duitse inval in België in 1914, stelt de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (NRC) haar kolommen open voor Belgische publicisten als Karel van de Woestijne, die reeds sinds 1906 meewerkte, en De Clercq's collega uit het Gentse atheneum Leo Van Puyvelde. Frans Van Cauwelaert daarentegen publiceert in *De Nieuwe Amsterdammer*, een weekblad o.l.v. de Nederlandse professor van Hamel.

De Vlaamsche Stem (het eerste nummer verscheen op maandag 1 februari 1915 en zag er volgens De Clercq 'prachtig' uit) wordt opgericht door de Brusselse, Vlaamsgezinde en socialistische advocaat Abéric Deswarte.

*De gebroeders August (l) en Frans (r) Van Cauwelaert tijdens de Eerste Wereldoorlog. Frans (1880-1961) was het vooroorlogse boegbeeld van de Vlaamse katholieke Kamerfractie en had zich als één van de 'kraaiende hanen' geprofileerd in de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Bij vele strijdende flaminganten betekende de houding van de Vlaamse katholieke kamerfractie inzake de leger- (1913) en schoolwet (1914) waar men het territorialiteitsprincipe (eentaligheid voor Vlaanderen) liet vallen voor het unitaire partijbelang, bron van grote frustratie. Frans Van Cauwelaert had voor De Clercq die uit het onderwijs weg wou, uitgekeken naar een ander baantje in de culturele sector. Bij het begin van de oorlog vraagt kamer voorzitter Schollaert aan Van Cauwelaert de Belgische vluchtelingen te begeleiden. In dit kader is hij dé grote morele kracht achter het project van *De Vlaamsche Stem*.*

Albéric Deswarte (1878-1928), Vlaamsgezinde en socialistische advocaat uit Brussel, was reeds in zijn studententijd een kennis van De Clercq. Deswarte was tijdens de oorlog voorzitter van het bestuurscomité van de Belgische school in Amsterdam waar De Clercq op 1 december 1914 als leraar aan de slag kon. Deswarte was de werkelijke stichter van De Vlaamsche Stem. Dat de godsvrede tussen de ideologieën en levensbeschouwingen beter werkte dan op communautair vlak bewijst het feit dat hij als socialist ook het hoofdredacteurschap van De Vlaamsche Stem kreeg. Na de oorlog werd hij van 1921 tot 1928 socialistisch senator.

André De Ridder (1888-1961), vrijzinnig en antiprovincialistisch letterkundige die o.m. door een studie over Streuvels (1908) bekend was geworden. Tijdens de oorlog spelen De Ridder en De Clercq, die op vele punten antipoden zijn, in Nederland een grote rol in de evolutie van Frits Van den Berghe en Gust De Smet naar het expressionisme. Zoals De Clercq is hij leraar aan de Belgische school en wordt hij daar door Deswarte gerekruteerd voor De Vlaamsche Stem waar hij een zwaargewicht is in de redactie. Na de oorlog brengt hij in 1922 De Smet en Van den Berghe naar galerij Le Centaure in Brussel en wordt hij professor statistiek aan de Gentse universiteit.

— Jan Eggen ook Eggen van Terlan genoemd (° Gent 1883-1952) was een jurist verbonden aan het Brusselse parket, rechtshistoricus en secretaris van het Gentse ANV (Algemeen Nederlands Verbond). Eggen was een trouwe vriend van ds. Domela Nieuwenhuis die hem had aangetrokken tot zijn protestantse gemeente. Als leraar aan de Belgische school in Amsterdam trad Eggen ook toe tot de redactie van *De Vlaamsche Stem*. Merkwaardig genoeg had het Gentse activistische dagblad *De Vlaamsche Post* van Domela Nieuwenhuis haar burelen in de leegstaande woning van Eggen in Gent! Eggen werd later professor aan de von Bissinguniversiteit in Gent.

Voor de oorlog was Deswarte overigens al een vrij radicale flamingant want hij reageerde op de Waalse dreiging van bestuurlijke scheiding in 1913 met de stelling dat Vlaanderen daar niet bang van was, en dat die scheiding integendeel voor Vlaanderen een goede zaak kon zijn. Deswarte is voorzitter van het bestuurskomitee van de Belgische School aan de Van Ostadelaan in Amsterdam en rekruteert als hoofdredacteur medewerkers voor het dagblad bij zijn leraren, zo bv. Jan Eggen (ook genoemd Eggen van Terlan) en André De Ridder die redactiesecretaris werd. Volgens De Clercq hadden De Ridder en Deswarte de redactie van *De Vlaamsche Stem* 'uitsluitend' in handen. En natuurlijk spreekt hij ook René de Clercq aan die op 1 december 1914 in de Belgische School aan de slag was gegaan.

De stichtingsakte van het nieuwe dagblad vermeldt De Clercq nog op zijn adres in Baarn, hoewel hij toen net in Bussum woonde. In een brief van midden januari 1915 vraagt *De Vlaamsche Stem* (toen in oprichting) in een brief aan de Gentse dominee Domela Nieuwenhuis om medewerking uit België. In Gent wordt een ruime schakering van vooroorlogse, meestal Vlaamsgezinde personaliteiten aangezocht o.m. ds. Domela Nieuwenhuis zelf, prof.

Frans Wittemans (1879-1963), advocaat en na de oorlog socialistisch senator voor Antwerpen, medewerker aan De Vlaamsche Stem.

Vercoullie, prof. De Vreese, prof. Fredericq, prof. Mac Leod, prof. Camiel De Bruyne, prof. Henri Pirenne, prof. Hendrik Logeman, Hector Plancquaert, Leonard Willems en Hippoliet Meert. Hun bijdragen zouden naamloos verschijnen. *De Vlaamsche Stem*, met als veelbetekenende ondertitels 'algemeen Belgisch dagblad', 'een volk zal niet vergaan' en 'eendracht maakt macht', verschilde volgens een latere verklaring van De Clercq 'van de Fransgestelde bladen bijna alleen door de taal, een beteren stijl en een strenggehouden meerwaardigen toon'.

Hector Plancquaert (1863-1953), advocaat en radicaal Daensistische voorman, samen met De Clercq in de redactie van het Gentse radicale blad *De Witte Kaproen*, werd aanvankelijk aangezocht als correspondent in België voor *De Vlaamsche Stem*. Hij zou nog bijdragen leveren op het laatst in de 'gekaapte' *Vlaamsche Stem*. Als in 1916 de Gentse universiteit werd vernederlandst, trad hij toe tot het activisme. In 1918 was hij oorlogsschepen en wd. burgemeester van Gent in het enige activistische schepencollege van Vlaanderen.

Cyriel Buysse (1859-1932) (foto) en zijn broer Arthur (1864-1926), liberaal volksvertegenwoordiger voor Gent van 1902 tot 1926, medewerkers aan *De Vlaamsche Stem*. Cyriel Buysse was in 1898 nog toegetreden tot de Gentse Association Flamande pour la Vulgarisation de la Langue Française, waar hij vertaalwerk deed maar had sedertdien zijn standpunt t.o.v. de Vlaamse Beweging ietwat versoepeld en was in 1904 tot het ANV toegetreden. Toch vond hij dat de Vlamingen zich niet mochten afsnijden van de Franse wereldcultuur. Cyriel Buysse was een goede vriend van Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck. Eind 1914 stapte hij n.a.v. een polemiek met Hippoliet Meert uit het ANV. Hij beschuldigde deze organisatie met zijn 'neutralistische' houding tegenover de oorlog van lafheid.

Lodewijk Dosfel (1881-1925), charismatisch figuur van de katholieke Vlaamse studentenbeweging, schreef niet in De Vlaamsche Stem, omdat hij spoedig uit Nederland naar Vlaanderen terugkeerde.

Alfred Ost (1884-1945), begenadigd tekenaar ook voor De Vlaamsche Stem waarvoor hij o.m.'de kop' van de titelpagina tekende.

Frits Van den Berghe (1883-1939), schilder en kennis van de Clercq sedert 1902, tekende sporadisch voor De Vlaamsche Stem. De intellectuele Van den Berghe en De Clercq vertoefden tussen 1915 en 1922 heel wat avonden samen. Hij portretteerde De Clercq vele malen en volgde hem in de zomer 1917 naar Brussel om er bureelhoofd te worden in het activistische ministerie van Kunsten en Wetenschappen.

Het dagblad zal uiteindelijk over een ruimere kring van medewerkers beschikken onder wie advocaat Wittemans, Lodewijk Dosfel die echter geen enkel artikel schrijft omdat hij spoedig naar Vlaanderen terugkeert, de gebroeders Cyriel en Arthur Buysse maar vooral Frans Van Cauwelaert, het boegbeeld van de vooroorlogse katholieke Vlaamse Kamerfractie. Van Cauwelaert, die reeds voor de oorlog aan het project van een Vlaams katholiek dagblad *De Standaard* werkte, wordt door Kamervoorzitter Schollaert ge-

vraagde de Belgische vluchtelingen in Nederland te begeleiden. Hij bezorgt *De Vlaamsche Stem* voldoende morele en financiële basis, hoewel dit laatste toch, zoals later zou blijken, de zwakke plek van de hele onderneming is. Er dient nog aan toegevoegd dat Alfred Ost de kop van *De Vlaamsche Stem* tekent en o.a. Frits Van den Berghe sporadisch voor enkele illustraties zorgt.

Het beginkapitaal van de NV *De Vlaamsche Stem* die op 22 maart wordt opgericht, bedraagt fl 5000, verdeeld over 100 aandelen die niet allemaal worden volgestort. Zo krijgt De Clercq één aandeel waar hij overigens maar 20 procent van de eigenlijke waarde voor betaalt.

Karel van de Woestijne (1878-1929)(l) en Louis Franck (1868-1937)(r). Van de Woestijne heeft De Clercq als student ingewijd in Gent en de wereld. Hij leerde er René zichzelf te kennen als romantisch volksdichter maar evolueerde zelf in symbolistische richting. Sedert 1906 was hij correspondent voor de Nederlandse NRC. Volksvertegenwoordiger Franck was de liberale 'kraaiende haan' inzake de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Franskiljons betichtten hem samen met burgemeester Jan De Vos van de 'uitlevering' van de vesting Antwerpen aan de Duitsers. Franck werd in 1918 op verzoek van de activisten naar Duitsland gevoerd en werd na de oorlog nog minister van Koloniën en vertrouwensman van de Belgische bankwereld.

ds. (ds. = dominee) Jan Derk Domela Nieuwenhuis (1870-1955), gefotografeerd op de kansel van zijn Vlaamse Olijfberggemeente aan de Brabantdam in Gent. Ouderling Paul Fredericq had hem in 1903 als predikant naar Gent geroepen waar hij zich voor de oorlog opvallend in de Vlaamse Beweging manifesteerde. In Domela's ogen was de aftocht van het Belgische leger en de bezetting door de Duitsers een voorwaarde voor de wederopstanding van Vlaanderen. Reeds in december 1914 werd hij tot leider van de radicale 'Jong Vlamingen' gekozen. De vluchtelingen in Nederland waren blijkbaar niet van deze evolutie op de hoogte, toen ze in januari 1915 precies aan Domela Nieuwenhuis een brief richtten om een aantal vooroorlogse Gentse flaminganten te rekruteren als correspondent voor *De Vlaamsche Stem*.

Marcel Delbecque (Kortrijk 15 okt. 1888 - 10 jan. 1963) was de zoon van Renés halfzuster Léonie. Via De Clercq werd hij boekhouder van *De Vlaamsche Stem*. Er waren nogal eens klachten over zijn competentie ter zake. Later loodste De Clercq hem binnen in het door activisten gecontroleerde ministerie van Nijverheid en Arbeid in Brussel.

Professor Jozef Vercoullie (1857-1937), algemeen secretaris en na de oorlog voorzitter van het Willemsfonds, oud-professor 'spraakunst van de drie Germaanse talen' van De Clercq. Hij stelde zich wat strijdbaarder op dan zijn collega Fredericq in de Vlaamse strijd en werd ook genoemd in de brief naar Domela Nieuwenhuis als mogelijke correspondent voor De Vlaamsche Stem.

Professor Paul Fredericq (1850-1920), gemeenteraadslid, historicus, oud-professor Middelnederlands en mentor van René De Clercq. De liefde tussen beiden verkoelde, omdat Fredericq sterk de tweetalige oplossing voor Vlaanderen voorstond. Bij hem primeerde de liberale filosofische opstelling op zijn Vlaamse overtuiging. Jongere en radicalere flaminganten stoorden zich enerzijds aan het sporadische Franse taalgebruik ten huize Fredericq en mensen als Fredericq konden zich anderzijds niet inbeelden dat zonen van de Franstalige liberale burgerij niet meer in Gent zouden terechtkunnen voor bv. ingenieursstudies. De naam Fredericq werd ook geopperd als correspondent voor De Vlaamsche Stem. Op de Duitse vraag of hij in staat was in het Nederlands te doceren aan de von Bissinguniversiteit antwoordde hij: 'capable, mais pas en mesure' waarvoor hij naar Duitsland werd gedeporteerd (foto). Na de oorlog werd hij rector van de heropende Franstalige universiteit.

Professor Willem De Vreese (1869-1938), briljante filoloog, hoofdbibliothecaris van de Gentse universiteitsbibliotheek aan de Ottogracht, bestuurder van De Koninklijke Vlaamse Academie, werd ook genoemd als mogelijke correspondent voor De Vlaamsche Stem. Hij was één van de weinige vooroorlogse Vlaamse professoren die bereid was verder te werken aan de zgn. von Bispinguniversiteit. Hij werd ook lid van de Raad van Vlaanderen en behoorde er tot de fractie van de Jong Vlamingen.

Professor Julius Mac Leod (1857-1919), bloembiooloog, neef van Fredericq, voorvechter van de vernederlandsing van de universiteit, grondlegger van de wetenschapsbeoefening in het Nederlands en geestelijke vader van eminente natuurkundigen zoals Marcel Minnaert. Bij het uitbreken van de oorlog was ook hij door de patriotische koorts bevangen. Hij vluchtte naar Engeland wat blijkbaar niet bekend was bij de vluchtelingen in Nederland, die ook hem als mogelijke correspondent noemden voor De Vlaamsche Stem.

Professor Camiel De Bruyne (1861-1937), natuurwetenschapper, voorzitter van de Vlaamse Liberale Vereniging en sedert 1913 onderwijsschepen van Gent. Ook aan hem werd gedacht als mogelijke correspondent voor De Vlaamsche Stem. Hij verzette zich tegen het activisme.

Hendrik Logeman (1862-1936) was Nederlander van nationaliteit. Als professor Anglistiek en Scandinavistiek was hij medegrondlegger van de Gentse faculteit Germaanse talen. Hij werd ook genoemd als mogelijke correspondent voor De Vlaamsche Stem in de brief aan Domela Nieuwenhuis d.d. januari 1915. Toen de Duitsers hem begin 1916 vroegen of hij in staat was in het Nederlands te doceren antwoordde hij 'ja' maar vertrok plots naar zijn vaderland om er tot na de oorlog 'wetenschappelijke arbeid te verrichten'.

Leonard Willems (1864-1938), advocaat, bestuurslid van het Willemsfonds in Gent en lid van de kerkenraad van Domela's protestantse gemeente, mogelijke correspondent voor De Vlaamsche Stem. Hij verzette zich tegen het activisme.

Hippoliet Meert (1865-1924), collega-leraar Nederlands van De Clercq aan het Gentse atheneum, taalzuiveraar, oprichter van het Algemeen Nederlands Verbond in 1895, organisator van solidariteit met de Zuid-Afrikaanse Boeren tijdens de Boerenoorlog, secretaris van de Vlaamsche Hoogeschoolcommissie, werd genoemd als mogelijke correspondent voor De Vlaamsche Stem. Hij zou later toetreden tot het activisme, werd lid van de Raad van Vlaanderen en professor aan de von Bissinguniversiteit.

Prosper Poulet (1868-1937), minister van Kunsten en Wetenschappen (l) met Kamervoorzitter en oud-minister van Onderwijs Frans Schollaert (1851-1917)(r). Poulet had samen met collegaminister Joris Helleputte De Clercq in 1912 officieel om een Nederlandstalige tekst van La Brabançonne verzocht. Drie jaar later zouden ze de dichter sanctioneren.

Het financiële beleid van het dagblad is in handen van boekhouder Marcel Delbecque, een neef van De Clercq, die overigens niet zou hebben uitgeblonken in deskundigheid ter zake. Om het blad te financieren gaat men ook aankloppen bij de Nederlandse Vlamingenvriend Leo Simons (1862-1932) die sedert 1905 *De Wereldbibliotheek*, 'maatschappij voor goede en goedkoope lectuur' beheert. Simons schrijft hierover later (brief d.d. 28 september 1915) aan Gerretson: *'Zakelijk heb ik de gehele onderneming nooit één ogenblik au sérieux genomen. En wie als ik, voor zover mij bekend, er geld voor gaven, deden dat bij wijze van gift, om er de zaak van een Vlaamsch orgaan, waarvan we onder de omstandigheden, de noodzaak voelden, mogelijk te maken. Maar een half uur spreken met Deswarte was volkomen voldoende om ons te overtuigen dat er van hem geen vaste lijn, redactioneel noch administratief, te verwachten was; dat het groepje de gehele zaak als dilettanten behandelde en er van iets anders dan geld geven à fonds perdu geen sprake kon zijn...'*

Simons schrijft reeds in februari 1915 over *De Stem* aan Van Cauwelaert: *'Het is een goed blad, dat verdient te blijven leven maar het is slecht opgezet. Men had vóór alles voor geld moeten zorgen. Men moet de stortingen van de obligatiehouders opvragen en er nog 25 nieuwe zoeken. Men drukt op 5.000 exemplaren en verkoopt er maar 1.500. Om dat te verhelpen is het eerste middel: het halveren van de prijs(...)* Ik raad U vooral aan de regering te Hâvre (sic) te schrijven om 1.000 abonnementen voor het Vlaamsche leger en 1.000 voor de Vlamingen in Engeland. Ook nog 1.000 voor de behoeftige Vlamingen in Holland, zoodat *De Stem* ruim geluid sla!' Hoofdredacteur Deswarte richt inderdaad op 12 februari een dergelijk verzoek aan premier de Broqueville en spreekt minister Poulet aan in Den Haag. Tevens wordt redacteur mr. Jan Eggen met een verzoekschrift naar Le Havre gestuurd om er de zaak te bepleiten. Alles blijkbaar tevergeefs.

De Vlaamsche Stem kondigt zichzelf aan in een 'Kerstenbrief' als 'een

*eensgezinde uiting van alle bewuste, denkende en strijdende Vlamingen. Eendrachtig als Vlamingen, niet minder eendrachtig als Belgen, zo treden wij op. Ter verdediging der rechten der kleine volkeren in 't algemeen ten strijde voor algeheel herstel der rechten en belangen van gemeenzaam Vaderland van Walen en Vlamingen, daartoe wordt deze tribune opgericht'. Zij positioneert zich tegen de franskiljons en tegen het Gentse activistische dagblad *De Vlaamsche Post* dat met Duits geld rond dezelfde tijd in Gent door ds. Domela Nieuwenhuis en de 'Jong Vlamingen' is opgestart (eerste nummer op 21 februari 1915). De dagelijkse informatie voor *De Vlaamsche Stem* komt van de Office (de la propagande) belge (een officieel documentatie- en informatiebureau van de Belgische regering) dat eveneens in februari o.l.v. het Antwerpse socialistische Kamerlid Modest Terwagne in Den Haag is opgericht. Zo bevoorraadt de Office bv. ook *L' Echo Belge*, een Franstalig door Franstalige, vrijzinnige Antwerpenaars gerund dagblad, dat zoals *De Vlaamsche Stem* op de persen van het liberale *Algemeen Handelsblad* in Amsterdam wordt gedrukt.*

Deswarte schrijft op 19 februari aan minister Pouillet: *'De gedragslijn die mr. Terwagne ons aanbeveelt, wordt nauwgezet gevolgd en zal ook in de toekomst ons programma blijven'*. Antoon Jacob en zelfs De Clercq zijn op dat moment via Van Cauwelaert medewerker van het Office belge. Jacob, ook 'den Jaak' genoemd, verdedigt een toen nog gematigd, pre-activistisch standpunt wat blijkt uit een brief d.d. 26 februari 1915 aan ds. Domela Nieuwenhuis' zoon Edzard Domela Nieuwenhuis: *'De Belgiese (sic) zaak is de zaak van de kleine volken. Zij is ook de zaak der Vlamingen, een klein volk in de Belgische staat!'*. Nog in februari 1915 schrijft Jacob in het tijdschrift *De Beweging* van Albert Verwey: *'De Vlaamse Beweging werd steeds gedragen door een rein gevoel van nationale waardigheid. De Pangermaanse lokstem, die de laatste weken wordt vernomen, zal bij haar geen gehoor vinden. Geen groter bedreiging van ons volksbestaan, vermeldt de geschiedenis, dan thans in de Duitse actie besloten ligt. Met verontwaardiging wijzen de Vlamingen de Pangermaanse inmenging van de hand.'* Deswarte zou ooit, in de loop van 1915, aan Edzard Domela toevertrouwd hebben: *'Als Duitsland wint, redden uw vader (ds. Jan Domela Nieuwenhuis) en zijn vrienden Vlaanderen van verbastering, ondergang en verduitsing, als Duitsland verliest springen wij op de voorgrond, wij hebben ons niet gecompromitteerd. Ik heb alle sympathie voor uw vader en de Gentenaars maar we moeten in beide gevallen gereed zijn.'* In *De Vlaamsche Stem* schrijft hij echter over Domela sr. als *'dien Hollander die thans te Gent met de Duitsers heult'*.

Modest Terwagne (1864-1945), arts, socialistisch gemeenteraadslid van Antwerpen, leidde de 'Office belge' of officiële Belgische voorlichtingsdienst in Den Haag.

Antoon Jacob (1889-1947), filoloog, legde volgens Kamiel Huysmans 'het activistische ei in het socialisme'. Zijn goed onderbouwde stellingen in De Vlaamsche Stem schoven steeds meer op in activistische richting. Binnen het activisme nam hij een vrij gematigd zgn. unionistisch standpunt in.

Edzard (eigenlijk Sypko) Domela (° Edingburg 1894 – overleden in het 'Jappenkamp' Tjimahi op Java 1945), tweelingbroer van Onko. Beide zonen van ds. Domela Nieuwenhuis volgden les aan het Gentse atheneum en kregen er zoals Andries Mac Leod (zoon van Julius), Marcel Minnaert en dichter Richard Minne, les van Hippoliet Meert en René De Clercq. Edzard organiseerde met Minnaert het vijfde Groot-Nederlands Studentencongres in Gent in 1914. Hij was betrokken in de studentenafdeling van het ANV waar hij, samen met Anton Van Vessem (1887-1966), in de dissidentie ging over de houding van het ANV t.o.v. het activisme. Hij werd de contactman voor vader Jan Derks' beweging 'Jong Vlaanderen' in Nederland.

De kinderen Domela Nieuwenhuis: Koo (l), Edzard (m) en Onko (r). De jongste zoon Koo (° 1900) werd in 1944 door een Sicherheitsdienstcommando voor zijn deur in Groningen vermoord.

Frederik Carel Gerretson (1884-1958), studeerde voor de oorlog aan het Solvay-instituut in Brussel, kende goed de Vlaamse Beweging, was tegen regelrechte annexatie van Vlaanderen door Duitsland maar vond 'dat in de eindafrekening Nederland zijn voordeel kon doen'. Hij werd de 'Vertrauensmann' van de Duitsers in de Groot-Nederlandse beweging. In die hoedanigheid wist hij via stromannen een meerderheidspositie te verwerven in de Vlaamsche Stem. Volgens Lode Wils werd hij na de oorlog 'de meest invloedrijke fascistische leider in Nederland'.

Julius Hoste (1884-1954) kon zijn expertise van Het Laatste Nieuws kwijt bij De Vlaamsche Stem. Samen met Frans Van Cauwelaert waakte hij nauwkeurig over de te volgen lijn en de communautaire godsvrede.

Gabriël Opdebeeck (1895-1979), zoals zijn vader Lode actief in de uitgeverwereld, redacteur van De Vlaamsche Stem in de lijn van Hoste, Van Cauwelaert en De Ridder.

Marcel Minnaert (1893-1970), oud-leerling van De Clercq op het Gentse atheneum, studeerde bij professor Mac Leod, medeorganisator van het vijfde Groot-Nederlands studentencongres in Gent in 1914, redactielid van De Bestuurlijke Scheiding, briljante wetenschapper en 'Jong Vlaming'. Hij doceerde aan de von Bissinguniversiteit. Later werd hij ook lid van De Dietsche Bond.

Belangrijk voor wat zal volgen is een voordracht die plaatsvindt eind februari 1915 waar De Clercq spreekt voor Utrechtse Groot-Nederlandse studenten, nl. de vriendenkring van Edzard Domela , Gerretson, Van Vessens en Edgar Rietjens e.a. Met zijn bekende vooroorlogse Groot-Nederlandse gezindheid is De Clercq daar een graag geziene gast en gezien zijn lichte ontvlambaarheid en beïnvloedbare aard, wordt De Clercq er beschouwd als een geschikt 'instrument' om hoofdredacteur Deswarte te beïnvloeden.

Aanvang 1915 begint ook de Duitse Flamenpolitik stilaan zichtbaar te worden. Men speelt behendig in op de verzuchtingen van gefrustreerde, ongeduldige, ontgoochelde, misnoegde en tevens geradicaliseerde flaminganten na de zwakke leger- en schoolwetten van 1913 en begin 1914. Als lokmiddelen bij uitstek laten de Duitsers de bestaande taalwetten beter toepassen (men verwijderd consequent de Franstalige straatnaamborden en uithangborden in Vlaanderen en verplicht zichtbare tweetaligheid in Brussel) en suggereren ze hier en daar dat de Gentse universiteit zal worden vervlaamst (een Duits communiqué van 31 december 1914 kondigt de vernederlandsing aan). Vanaf 1915 zal de aangekondigde vernederlandsing

van de Gentse universiteit hét visitekaartje van de Flamenpolitik worden; belangrijke flaminganten zoals Hippoliet Meert, Lodewijk Dosfel en Hector Plancquaert bekeren zich later om die reden tot het activisme. In datzelfde jaar scheiden de Duitsers Vlaamse en Waalse krijgsgevangenen (februari 1915). Jacob schrijft echter in een nummer van *De Vlaamsche Stem* in februari 1915 dat *'de pan-Germaanse lokstem die de laatste weken wordt vernomen geen gehoor zou vinden'*. Van Cauwelaert en ook de liberale Julius Hoste jr. van *Het Laatste Nieuws* staan in dit wijzigende klimaat meer dan ooit pal achter de loyaal Belgische *De Vlaamsche Stem*.

Het dagblad respecteert dan ook nauwgezet de zgn. godsvrede op 'communautair' gebied en ook de godsvrede tussen levensbeschouwingen en op sociaal vlak. In deze laatste domeinen houdt de godsvrede vrij goed stand en brengt ze stilaan de sociaaldemocraten mede aan de macht (cf. de posities van Terwagne, Deswarte e.a.). De godsvrede is een soort interne Belgische wapenstilstand, die, ironisch genoeg, de hele oorlog moet van kracht blijven. De Belgen moeten, volgens de oproep van Albert I, aan het begin van de oorlog alle twisten (op levensbeschouwelijk, sociaal en communautair vlak) vergeten en één partij vormen nl. *'celui de la patrie'*. Alleen op 'communautair gebied' zal de godsvrede niet lang standhouden, zoals we zullen zien. In het eerste nummer geeft de redactie al een duidelijk antwoord aan de Flamenpolitik: *'Wars van alle inmenging blijft de Vlaamse Beweging wat zij immer was: louter nationaal'*, Belgisch dus.

De Clercq waarde in *De Vlaamsche Stem* blijkt, zoals steeds in zijn medewerking aan dagbladen en tijdschriften, niet op journalistiek maar op propagandistisch vlak te liggen. Men gebruikt bewust de populariteit van de dichter als vlag. Het eerste nummer kondigt een wekelijks gedicht van De Clercq aan. Men weet dat hij met rake gedichten in soms lapidaire bevoordingen dikwijls weet te raken en de vinger op de wonde kan leggen. In de nummers van 19, 20, 21 en 22 februari 1915 verschijnt een vierdelige bijdrage van Gabriël Opdebeeck over *'...het werk van onze grote populaire dichter De Clercq, ook een onzer redacteurs, met talrijke uittreksels uit zijn bundels'*. Opdebeeck is wel zeer profetisch als hij voorspelt dat De Clercq *'...de grote heren zal schandvlekken die alleen maar misprijzen hebben voor het Vlaamse volk'*, en daaraan toevoegt: *'Welaan nu, mijn zanger, werp u vooruit en den strijd begonnen.'* Onder meer dit heeft zeker bedwelmend gewerkt op De Clercq die zeer gevoelig was aan schouderklopjes en aanmoediging.

Ook Van Cauwelaert lanceert een gelijkaardige, gematigder oproep aan de Vlaamse letterkundigen *'opdat ze de stilte (zouden) breken waarin ze zitten opgesloten'*. Hij denkt hier zeker aan de vooroorlogse De Clercq

WAT HET GELD VERMAG!
OF DE HANDELWIJZE
 van den huidige Conservator van het Museum Wiertz,
 van BORMS, VERHULST, JACOB, V. D. BROECK
 en andere Landverraders,
GESCHANDVLEKT
 door
DICHTER RENÉ DE CLERQ,
 toen deze zich nog niet had laten omkopen
 door de DUITSCHERS.

ONDER DEN HELM.

Heeten de beulen broeders,
 wordt er een zwaard betrouwd,
 eer nog de tranen der moeders,
 eer nog de lijken koud?

Geen vriendschap, geen vriendschap
 geen vriendschap onder den helm!
*Wie met hen hand in hand kan staan
 Is in het hart een schelm.*

Houd u voor lange vingers,
 Houd u voor grof geschut;
 waar ze den bundel slingeren
 blijft nog kerk of hut.

Geen vriendschap, geen vriendschap
 geen vriendschap onder den helm!
*Wie met hen hand in hand kan staan
 is in het hart een schelm.*

Komt gij ons volk beschaven,
 gij, die het land verwoest?
 Overal puin en graven,
 Overal bloed en roest!

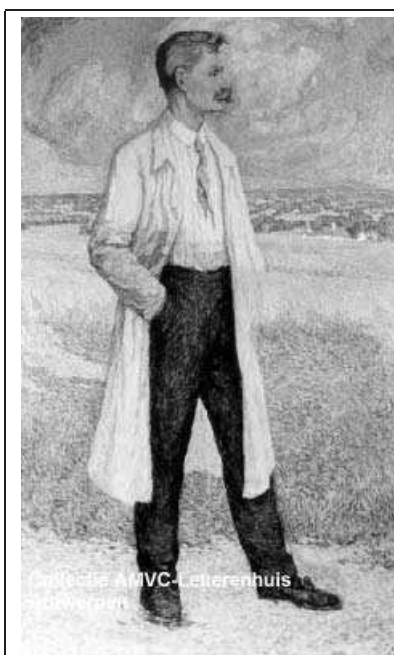
Geen vriendschap, geen vriendschap
 Geen vriendschap onder den helm!
*Wie met hen hand in hand kan staan
 is in het hart een schelm.*

Duitscher, ruk met uw horden
 zwijgend over den Rijn.
 Broeders willen we worden
 als ge weer mensch zult zijn.

RENÉ DE CLERQ.
 1915

In 1917 wordt De Clercq door tegenstanders herinnerd aan zijn vroeger loyalisme.

'... wiens woord ons op zijn tijd verblijdde, versterkte, ook geselde in onze lamheid'. Volgens zijn biograaf dr. Hulpiau neemt De Clercq een zwakke start met een artikel in het eerste nummer 'Waarom en waarheen?'. *De Vlaamsche Stem* is volgens De Clercq 'de tolk van Belgisch voelend Vlaanderen', en de Duitsers noemt hij 'overweldigers'. 'Vlaanderen en Wallonië, verzoend door de gemeenzame strijd in de loopgraven hebben slechts één doel, nl. den indringeling (sic) te weren uit het goede huis der vrijheid.' In een volgend artikel 'Ons recht om te leven' (6 feb.) verdedigt hij de Vlaamse taal. Op 12 februari volgt: 'De mensch in oorlogstijd'. Volgens De Clercq wankelt de mens tussen vertrouwen en argwaan t.o.v. het gezag maar is er gelukkig een groeiende vaderlandsliefde. 'Menschenmateriaal' (18 maart) is een aanklacht tegen het onmenselijke van de oorlog. In 'Van het kolossale' (24 maart) hekelt hij de Duitse zelfoverschatting. 'Germanen' (3 april) is een polemisch artikel waarin hij stelt dat niet alle Germanen (= de Vlamingen) zijn zoals de Duitsers. De Vlamingen bedreigen namelijk niet de vrijheid van andere volkeren. Zij bewijzen hun (Germaanse) offervaardigheid aan het front. De Franstaligen maken 'Germaan' tot een algemeen scheldwoord waarmee ze de Vlamingen kwetsen maar ook koning Albert, die van Duitse afkomst is en wiens moeder overigens een Hohenzollern is. Uiteraard is De Clercqs impact in het blad sterker als dichter dan als journalist. Op 14 februari verschijnt het gedicht 'Ter zege' en op 23 februari een aangepaste versie van het vooroorlogse *De Witte Kaproen* waarin hij 'noch Waal noch Pruis' wil zijn. Verder volgen nog 'Geef arbeid mij', 'In 't grauwe' (28 februari) en 'Mensch zijn' (14 maart).

Stijn Streuvels (1871-1969), hier in 1915 geportretteerd door Modest Huys, werd door De Vlaamsche Stem als pro-Duits gebrandmerkt. Tussen Streuvels en De Clercq heeft het om diverse redenen nooit goed geboerd en De Clercqs gedicht 'Onder den helm' zorgde weer eens voor hoogspanning tussen beiden.

Michel Van Vlaenderen (1894-1965), acteur en oud-leerling van De Clercq aan het Gentse atheneum.

*Hermann Wirth (1885-1981), voor de oorlog lector Nederlands aan de universiteit van Berlijn, persensor van het vierde Duitse leger en vertrouwensman van de Gentse 'Jong Vlamingen'. Hij woonde hun vergaderingen bij, schreef in hun dagblad *De Vlaamsche Post* en bezorgde hen logistieke steun. Zo bezochten enkele 'Jong Vlamingen' Streuvels en Verriest met zijn dienstwagen. Streuvels' gezin verbleef in Nederland en in ruil voor publicatie van zijn Oorlogsdagboek in *De Vlaamsche Post* heeft men Streuvels de nodige reisfaciliteiten bezorgd. Het was ook via Wirth dat het Duitse geld (naar verluidt 100.000 frank) voor *De Vlaamsche Post* werd doorgesluisd.*

*Leo Picard (1888-1981), historicus en leerling van Henri Pirenne is een wat oudere student geweest die als verbindingsman fungeerde tussen Antwerpse oud-atheneumstudenten. Hij sluit zich aan bij 'Jong Vlaanderen' en wordt hoofdredacteur van hun dagblad *De Vlaamsche Post*. Na een conflict met ds. Domela vervoegt hij zijn vriend Gerretson in Nederland. Op dat moment was hij verloofd en later op 9 februari 1916 gehuwd met Martha Van Vlaenderen, zus van De Clercqs oud-leerling Michel.*

Voor een echte polemiek, veel ophef en een heuse rel zorgt zijn meeslepend gedicht 'Onder den Helm' d.d. 21 maart:

*Heeten de beulen broeders
Wordt er een zwaard betrouwd
Eer nog de tranen der moeders
Eer nog de lijken koud
Geen vriendschap, geen vriendschap
Geen vriendschap onder den helm
Wie met hen hand in hand kan staan
Is in het hart een schelm*

Het gedicht wordt verstaan als een aanval op streekgenoot en concurrent Streuvels wat De Clercq overigens steeds heeft ontkend. Op 4 februari 1915 was de Duitse officier Hermann Wirth ('Mitarbeiter des Presesedelegierten der Etappen Inspektion' in Gent, dienst censuur, de censuur was uiteraard een belangrijk instrument in de Flamenpolitik) samen met enkele Gentse Jong Vlamingen (Leo Picard, ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis, Willem De Vreese en misschien ook Marcel Minnaert) met de dienstauto van de Gentse Kommandantur naar Ingooigem gereden. In het gezelschap van Hugo Verriest, die pastoor was in Ingooigem, klopte men aan bij Streuvels. Men bood Streuvels, wiens vrouw en kinderen toen in Nederland verbleven, een reispas naar Nederland aan in ruil voor publicatie van zijn 'Oorlogsdagboek' in *De Vlaamsche Post*. Wirth krijgt deze pas via Robert Oszwald (1883-1945), die één van de echte en eigenlijke architecten van de Flamenpolitik mag worden genoemd, een hogere post in de censuur bekleedt en later toezicht zal uitoefenen op het activistische propagandabureau waar Arthur Faingnaert en René De Clercq de dienst zullen uitmaken. Dit feit tekent zich af tegen de groeiende tegenstelling tussen *De Vlaamsche Stem* en het Gentse pro-Duitse radicaal activistische dagblad *De Vlaamsche Post*. Dit laatste blad publiceerde inderdaad zeven fragmenten van Streuvels' oorlogsdagboek (aantekeningen van 1, 14 en 15 november 1914) die, althans in de ogen van loyaal-Belgische flaminganten, aanstootgevend waren.

De Vlaamsche Post is het orgaan van de Gentse 'Jong Vlamingen' van Domela Nieuwenhuis en verschijnt onder leiding van hoofdredacteur Leo Picard. *De Vlaamsche Post* daagt *De Vlaamsche Stem* voortdurend uit tot meer Vlaamse strijdbaarheid en beschuldigt het van laksheid tegenover '*Frans-talige drijfverijen*'. Hoofdredacteur Deswarte veegt Streuvels als zogezegd medewerker van *De Vlaamsche Post* de mantel uit en herhaalt nog eens de

vier eerste verzen van De Clercq's gedicht 'Onder den helm'. Ironisch genoeg had *De Vlaamsche Stem* zelf op 21 februari drie andere fragmenten van het 'oorlogsdagboek' gepubliceerd (aantekeningen van 26 tot 28 augustus 1914). Streuvels' Nederlandse uitgever Jacobus Veen publiceert 'In Oorlogstijd' in een vrij snel tempo vanaf 12 maart 1915 (deel 1), 23 maart (deel 2), 20 april (deel 3) enz. Niettegenstaande in juni 1915 exemplaren van 'In oorlogstijd' in het etappengebied (zie von Unger, p. 74) door de Duitsers in beslag genomen worden (wegens sommige passages té pacifistisch en té anti-Duits) zal Anton Kippenberg de rechten van Veen afkopen voor een Duitse vertaling. Streuvels' vooroorlogse biograaf André De Ridder, bespreekt 'Het Oorlogsdagboek' in *De Vlaamsche Stem* van 13 maart en later nog in de nummers van 7, 10 en 12 augustus. De Ridder vindt dat Streuvels een 'onvaderlandse toon' hanteert. Op 10 april breidt de polemiek zich uit tot *De Nieuwe Amsterdammer* waar literator Herman Robbers (1868-1937) een vooroorlogse vriend van Streuvels, een 'Antwoord aan De Clercq' publiceert. Later zal August Van Cauwelaert schrijven (broer Frans neemt over in *Vrij België* d.d. 7 januari 1916) dat Streuvels '*als schrijver een slecht boek heeft geschreven en als mens een slechte daad verricht*'. Nu mengt zich ook Streuvels in het debat, die wat graag gelooft dat het om een aanval van zijn streekconcurrent gaat '*die er niet toe komt de mensen te laten geloven dat zijn Vlasgaard geplagieerd werd door mijn Vlaschaard*' (brief aan De Bom 7 juni 1915). Volgens hem zitten 'de vluchtters' in Nederland in een gemakkelijke en veilige positie t.o.v. de 'blijvers', hun kritiek is dus nogal gratuit. Op 3 juli publiceert Streuvels zijn verweerschrift in '*De Nieuwe Amsterdammer*'; eigenlijk treedt hij hier het gematigde, latere standpunt van de passivisten bij: '*De Duitser moet eerst uit de voeten dan eerst kunnen we weer aan onze eigen zaken beginnen*'(...) '*Wij zijn Germanen geen Duitsers, Belgen eerst en daarna Vlamingen*'(...) '*In plaats van één vijand (de Franskiljons) hebben we nu te doen met twee (de Duitsers)*.' De Clercq, die het gedicht zonder commentaar had laten verschijnen, zal zich weren door te stellen '*dat het gedicht reeds lang werd geschreven voor ik het eerste nummer uit het Oorlogsdagboek met een opdracht aan (sic) den schrijver ontving*'. Het incident verwordt – overigens in de versie van Streuvels - tot een populaire mythe (de aanstokers zijn volgens Streuvels stokebrand De Ridder en rijmelaar De Clercq). De hele polemiek over 'Het Oorlogsdagboek' wordt door Streuvels' biograaf Hedwig Speliers (die overigens vindt dat Streuvels tijdens de Eerste Wereldoorlog '*slalomt tussen activisme en passivisme*') geschat op driehonderd publicaties in Vlaamse, Nederlandse, Franstalig Belgische en Duitse bladen, samen goed voor duizend bladzijden.

Na 'Onder den Helm' volgen nog gedichten 'Als de heiland' (4 april) en 'Het Belgisch volkslied' (in 1912 geschreven in officiële opdracht van de ministers Helleputte en Pouillet). De gedichten 'Aan koning Albert' en 'Aan koningin Elisabeth' verschijnen beide op 8 april in een speciaal 'Koning Albertnummer'. 'De raven' en 'Een lied van trouw' verschijnen in een tweede 'Koning Albertnummer' op 11 april. Blijkbaar heeft De Clercq nog voor de vlucht uit Ledeberg het verhaal vernomen dat op 10 september een Duits Uhlahn uit een groep van negen door Deerlijkse burgers zou zijn doodgeschoten; Duitse kanonnen zullen vanop de nabijgelegen hoogten als represaille het dorp vernietigen als plots de gewonde soldaat als bij wonder tevoorschijn komt en verklaart dat hij wel degelijk door Belgische soldaten werd beschoten. De Clercqs geboortedorp is van de totale vernietiging gered; hij verwoordt het voorval in 'Een lied van trouw':

Ik zie kanonnen opgesteld
Voor het dorp waar ik ben geboren,
De hoeven rood om den toren
En den boer gedood op zijn veld.

Dan volgen nog 'Defilé' (25 april), 'De specht' (27 april), 'De jonkers' (2 mei), 'De vuurproef' (18 mei), 'De dag is sterk' (23 mei) en 'Een sterke ziel' (30 mei). Op 11 mei was ook al het Groot-Nederlandse 'Is 't Noorden het hoofd' (uit de vooroorlogse bundel *Toortsen*) verschenen. André De Ridder haast zich in hetzelfde nummer om uit te leggen dat achter dit gedicht geen staatkundige bedoelingen zitten.

Op 26 mei wordt De Clercqs 'Verborgen kracht' hernomen waarin hij een vernederlandsing van de Gentse universiteit tijdens de oorlog afwijst maar tevens de noodzaak van Nederlandstalig onderwijs in Vlaanderen onderstreept. Op 6 juni volgt nog 'De lyriek in Noord en Zuid'. Du Castillon valt in een brief aan *De Vlaamsche Stem* uit naar Nederlandse letterkundigen 'die hun Vlaamse collega's erg links lieten liggen'. De Clercq antwoordt met het gedicht 'Waar vluchten zonder ouders' waarin hij hulde brengt aan de Nederlandse gastvrijheid.

De Vlaamsche Stem wordt op 5000 exemplaren gedrukt en verkoopt (tot achter de IJzer) tussen de 1500 en 3000 exemplaren, is niet zelfbedruipend, rekt op steeds uitblijvende overheidssteun en is in april 1915 al zo goed als failliet, misschien ook omdat het té intellectueel en te weinig populair is opgesteld. De reeds vermelde Belgischgezinde daensist Léonce du Castillon, een ervaren journalist, wordt door de Belgische regering betaald

om zich via het Office belge bezig te houden met *De Vlaamsche Stem* maar extra centen komen er voorlopig niet. Intussen zijn de schulden van *De Vlaamsche Stem* bij het *Algemeen Handelsblad*, waar *De Vlaamsche Stem* wordt gedrukt, opgelopen tot fl 1500.

Het kookpunt bereikte mijn patriotische opgewondenheid in het vers „Als de Heiland”, waarin ik, te goeder trouw godslasterlijk, België toesprak als Gods liefste zoon. Hooger kon de krankzinnigheid wel niet stijgen. Toch vergat ik Vlaanderen niet. Dit getuigt „Eeuwig Vlaanderen”, mijn breedste gedicht uit dien tijd.

Ook het versje „Onz' sterkste Rivier” schreef ik toen en zeker een dag toonde ik het, met andere antiduitsche spotdichtjes, aan een gezelschap Vlamingen te Amsterdam. Dr. Anton Jacob, dien ik voor den oorlog op de Hugo Verriestfeesten te Ingoyghem had leeren kennen, was er bij. Leo Picard zag ik er voor het eerst. Het ontging mij niet, dat er, bij het roemen van onze IJzersoldaten, een treurige glimlach liep over het bleeke gelaat van dezen zichtbaar vermoeiden man, die te Gent „de Vlaamsche Post” zou helpen oprichten, en later, na moeilijkheden met zijn medewerkers voorgoed naar Holland moest komen. Van het streven der eerste activisten te Gent, te Lier en te Antwerpen was mij niets bekend en het verbaasde mij toen iemand uit de groep mij voorspelde — dat ik wel dra anders zou gaan zingen.

RENÉ DE CLERCQ.

In een artikel 'Herinneringen' in *De Dietsche Gedachte* van maart 1930 blikt De Clercq terug op zijn patriottische periode aan het begin van de Eerste Wereldoorlog.

Léonce du Castillon (1869-1941), journalist, Daensist uit Zuidwest-Vlaanderen en eminent lid van de Zuid-Vlaamsche Sprekersbond, had zich destijds ingezet in de Vlaamse Beweging. Zoals Leo Van Puyvelde en Alfons Sevens wordt hij in de oorlog zeer sterk bevangen door de âme belge-idee. In april 1915 moet hij zich voor de Office belge bezighouden met de toen al noodlijdende *De Vlaamsche Stem*.

2 Gerretson als onderzeeër

De Nederlander Frederik Carel Gerretson, die voor de oorlog in Brussel o.m. in het Solvay-instituut had gestudeerd, was van mening dat Nederland belang had bij een Duitse overwinning. Hij had de werken van de Nederlandse negentiende-eeuwse antirevolutionaire (= anti-Franse!) protestantse denker Groen Van Prinsterer ingezogen. Deze gedachtegang luidt in het kort als volgt:

- België is een satelliet van Frankrijk;
- daarom verdrukt België de Vlamingen en bedreigt het Holland;
- een sterk België (bv. bij een overwinning van de geallieerden) zal de Vlamingen nog meer onderdrukken en Holland nog meer bedreigen.

Frederik Carel Gerretson (1884-1858), hier in het uniform van reserve-officier van het Nederlandse leger, vraagt dat de redactie van De Vlaamsche Stem de onvoorwaardelijke trouw aan de Belgische regering laat vallen en aan te dringen op garanties voor de Vlamingen na de oorlog. Voorts moet de sterke anti-Duitse toon van het blad fel afgezwakt en de Vlaamse kwestie internationaal als troefkaart worden uitgespeeld bij mogelijke vredesonderhandelingen. Intussen had hij met Duits geld en zonder medeweten van de redactie de meerderheid van de aandelen van het blad gekocht.

Guillaume Groen Van Prinsterer (1801-1876), protestants denker, op wiens ideeën over Holland-Vlaanderen-België-Frankrijk Gerretson zich inspireerde. Volgens Groen is België een Franse vazalstaat die daarom de Vlamingen verdrukt en Holland bedreigt. Door een geallieerde overwinning zullen België en Frankrijk zich nog versterken en bijgevolg nog meer de Vlamingen verdrücken en Holland bedreigen.

Gerretson was van huize uit pro-Duits en voelde zich verwant met de Duitse cultuur en wetenschap. Zijn vader was Tweede-Kamerlid voor de Christelijke Historische Unie; hijzelf was een tijdlang secretaris van CHU-voorzitter de Savornin Lohman; 'de Ger' zal van 1925 tot 1954 geschiedenis doceren in Utrecht. Het is overigens duidelijk dat de Nederlandse klassieke rechterzijde (leger, zakenwereld en universiteiten) eerder Duitsgezind is, terwijl men bij liberalen en socialisten (bv. Ferdinand Domela, de legenda- rische oom van Jan Derk) ook aanhangers van de Entente vindt. De Clercq schrijft hierover later in *De Dietsche Gedachte*: *'Zelfs in Nederland, het broeder- lijk stamverwante, voelden wij den druk van Walen en Franschgezinden zwaar op ons'*. Wel is 'De Ger' gekant tegen de annexatie van Vlaanderen door Duits- land maar vindt *'dat, bij de eindafrekening, Nederland misschien zijn voordeel kan doen...'* Lucien Brulez (1891-1982) vatte Gerretsons visie als volgt sa- men: *'Nederland en Vlaanderen als gezamenlijk cultureel front tegen het cultureel expansieve Frankrijk met Duitsland als rugdekking.'* Onder de pseudoniemen 'Egmont' en 'Erasmus' publiceert Gerretson ook in *De Vlaamsche Post*. Hij komt zeer goed overeen met hoofdredacteur Leo Picard.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), oom van Jan Derk, ex-dominee en in 1888 als eer- ste socialist verkozen in de Tweede Kamer voor Schoterland (Friesland). Hij evolueerde later naar het anarchisme en werd de 'apostel van de Frie- se veenwerkers'. Ferdinand Domela Nieuwen- huis was herhaaldelijk in Gent komen spreken maar keerde zich af van Anseeles reformistisch, coöperatief model. Hij bleef een aanspreekpunt voor ontevreden Gentse socialisten. De verhou- ding met zijn neef was niet zo slecht als sommi- gen willen doen geloven maar van het Duitse im- perialisme en militarisme moest hij uiteraard niks weten.

Uit Duitse documenten blijkt zeer goed dat de Duitsers beseffen dat de Groot-Nederlandse beweging in Nederland hen diensten kan bewijzen en volgens hen is Gerretson de *'eigentliche geistliche Leiter der ganzen Grossnie- derländische Bewegung'*. De voorbedachtheid van 'de Ger' in volgende intri- ge blijkt uit een brief van april 1915 aan zijn vriend Hoek (1887-1976), zoon van de Brusselse dominee, waarin hij schrijft: *'De coup is mogelijk'*. Eerst had

hij zich nog degelijk geïnformeerd over de rechten van de aandeelhouders van *De Vlaamsche Stem* en aanvankelijk dacht hij dat (zoals voor *De Vlaamsche Post* via Wirth en Leo Picard?) het Duitse geld via Gent zou komen. Het zijn de extreme demarches van ds. Jan Domela Nieuwenhuis die de Gentse connectie waarschijnlijk onbruikbaar hebben gemaakt.

In mei 1915 (volgens Lode Wils van maart 1915 tot oktober 1916) wordt aan de Duitse ambassade van Den Haag blijkbaar niet toevallig een zgn. 'Hilfstelle für deutsche politische Arbeit' toegevoegd o.l.v. gezanten von Kühlmann en Friedrich Wichert (1878-1851). Richard von Kühlmann was al tussen 1908 en 1910 Duits zaakgelastigde in Nederland en wordt Duits staatssecretaris (= minister) van Buitenlandse Zaken vanaf 1917. In die positie onderhandelt hij met Leon Trotski de vrede van Brest-Litowsk (januari-februari 1918). Von Kühlmann was dus niet de eerste de beste Duitse diplomaat wat het belang van deze Hilfstelle onderstreept. De Hilfstelle krijgt ruime financiële middelen toegewezen, om onder meer de Nederlandse pers in pro-Duitse zin te beïnvloeden en de Flamenpolitik te ondersteunen. Duitsland probeert nu ook Vlaanderen te lijmen vanuit Nederland en bovendien Nederland zelf te winnen met Vlaanderen als lokaas. Von Kühlmann moet mede zorgen voor '*de opslorping van de kleine Germaanse randstaten*'. Ook Nederland moet op termijn worden opgeslorpt en op termijn verduits om uiteindelijk aan te sluiten bij 'Mitteleuropa'. De tactiek was om enerzijds de Flamenpolitik als lokaas voor Groot-Nederlanders van het slag van Gerretson te gebruiken en tegelijkertijd Vlaanderen te penetreren met Hollandse hulp. De imperialistische Pan-Germanisten van het Alldeutscher Verband spraken in dit verband steeds van een '*Wiedervereinigung der deutschen Stämme*'. Toch dient eveneens beklemtoond dat in de politiek van kanselier von Bethmann, België en het Vlaamse zelfbeschikkingsrecht meer en meer een sleutelfunctie krijgen in gelijk welk vredesscenario. Vooral t.o.v. de Amerikaanse president Wilson denkt von Bethmann het Vlaamse zelfbeschikkingsrecht als troefkaart (Faustpand) te kunnen uitspelen. Ook het gros van de activisten hoopt dat Vlaanderen zijn voordeel zal doen in een vrede door vergelijk, men voelt aan dat de kaarten voor Vlaanderen dan beter liggen. Bij een Duitse overwinning zou Vlaanderen volkomen een Duitse vazalstaat worden wat alleen door enkele 'Jong Vlaamingen' wordt gewenst.

De onderhandelaars van de vrede van Brest Litovsk (januari/februari 1918) met Sovjet-Rusland waardoor Duitsland ontlast wordt van het Oostfront. von Kühlmann helemaal rechts op de foto.

Op diverse tijdstippen hebben de activisten tevergeefs gepoogd de Vlaamse kwestie tot een item van internationale politiek te promoveren. Voor de VS en de Entente blijft het herstel van de Belgische soevereiniteit een conditio sine qua non voor elke vrede. Reeds op 23 augustus 1915 schrijft von Kühlmann aan kanselier von Bethmann: *'Als het doel de annexatie (van Vlaanderen) is, moeten we de Hollandse invloed niet versterken. Maar als het doel is de hoofddelen van België terug te trekken en door het benadrukken van de Vlaams-Waalse verschillen blijvend te verzwakken, dan is het heel goed mogelijk om een werkwijze te bedenken, waarbij de Hollanders als nuttige werktuigen voor de Vlaamse zaak kunnen gebruikt worden.'* In 1916 zal von Kühlmann herhaaldelijk rapporteren over het grote succes van de Duits-Groot-Nederlandse propaganda die Nederland voorhield dat het 'Frans-Engels gevaar' werd versterkt door een *'half-Frans België' vol haat tegen Holland, een niets ontziend België in geval van een overwinning der Entente. Dergelijke zege zou voor Nederland het verlies van Limburg en Zeeuws-Vlaanderen betekenen, nog afgezien van een blijvende culturele bedreiging van Holland (door Frankrijk met zijn Belgische satelliet). Wat is daartegen te doen? Alleen een Vlaams, d.w.z. een Hollands België (...)* Nu betekent de Vlaamse Beweging niet meer de uitlevering van een verbrokkelde België aan het zegezekere Duitsland maar de opbouw van een barrière tegen het Franse (en Engelse) gevaar. Nederland zou geen bezwaar hebben tegen een inlijving bij Duitsland van het gebied ten oosten van de Maas, dus van het grootste deel van Wallonië en de vervlaamsing van het overige België. Daarna zouden Holland en België de rol kiezen van bolwerk tegen Frankrijk en Engeland en dan kon Duitsland beschikken over de Schelde en de Nederrijn', aldus nog gezant von Kühlmann. De Hilfstelle van den Haag verstrekt fl 6000 cash waarmee 61 aandelen van de 100 van *De Vlaamsche Stem* worden opgekocht zodat een

positie wordt verworven waardoor men de strekking van het dagblad kan beïnvloeden. Via de connectie Gerretson–Picard is ook 'Jong Vlaanderen' in Gent van ds. Domela Nieuwenhuis op de hoogte van de intrige. Tot dan toe wordt *De Vlaamsche Stem* door de Duitse Politische Abteilung in Brussel als anti-Duits en dus ook anti-Vlaams beschouwd en is het dagblad voor hen gewoon een werktuig in de Franstalig-Belgische anti-Duitse hetze: '*von der ausserhalb Belgiens erscheinende Hetzorganen wie L' Indépendance Belge (...) und De Vlaamsche Stem ausgeben*' (Tätigheidsbericht februari/april 1915).

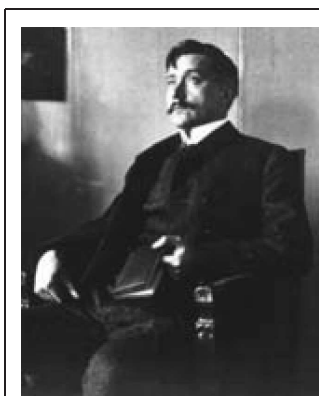
Op 8 mei zijn er reeds contacten tussen Gerretson en de Duitse legatie. Toch heeft de coup van Gerretson nog aan een zijden draadje gehangen. Gerretson die op dat moment als reserve-officier met de rang van eerste luitenant is gemobiliseerd en in De Klundert (Noord-Brabant) dient, heeft een dronken kapitein, die bovendien zijn meerdere is, terechtgewezen. Het daarna ontstane handgemeen leidt tot het verzoek van de kapitein om een duel dat uiteindelijk door de tussenkomst van een generaal wordt afgeblazen.

Vanaf 23 juni laat de financiële nood van het dagblad zich materieel zien als *De Vlaamsche Stem* nog zes– i.p.v. zevenmaal per week verschijnt en nog slechts twee pagina's telt i.p.v. vier. In september zal *De Vlaamsche Stem* nog slechts driemaal per week verschijnen (dinsdag, donderdag en zondag); vanaf 3 januari 1916 wordt ook nog het formaat verkleind.

De tijd is nu rijp voor een koerswijziging want enkele redacteuren onder wie ook De Clercq vinden dat de godsvrede door de Franstaligen wordt geschonden en misbruikt en verwachten al geruime tijd een arbitrair 'bevrijdend woord' van de regering in Le Havre in ruil voor blijvende 'onderwerping' aan de godsvrede. De regering is niet van plan om op dit terrein veel te bewegen en stelt maar al te graag dat ze hierin onbevoegd is, vermits dit een zaak is voor het parlement dat gezien de omstandigheden niet kan bijeenkomen.

De sfeer bij de Vlaamsgezinden in Nederland verslechtert zienderogen. Het Franstalige pamflet '*La vérité sur la chute (ou la capitulation) d' Anvers*' (februari 1915), volgens Lode Wils een Duitse provocatie, en volgens Hippoliet Meert verspreid op tienduizend exemplaren, zet kwaad bloed: het verwijt de flaminganten Louis Franck, burgemeester De Vos e.a. dat ze Antwerpen in oktober 1914 eerloos en uit eigenbelang hebben overgeleverd. Het pamflet eindigt met: '*De tijd van de flaminganten is voorbij, leve het onverdeelbare België!*' Andere doornen in het oog van de flaminganten zijn de uitspraken en geschriften van journalist Gérard Harry: '*Vlamingen en Walen*

zouden na de oorlog verbonden worden door een betoverend anti-Germaans verbond van de Franse taal' (21 december 1914). Ook Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck zou op 2 december 1914 zijn misprijzen over de Vlamingen hebben geuit in de Scala van Milaan. Met hun verzet tegen de Duitse doortocht hadden de Belgen volgens hem '*...de Latijnse beschaving gered (...) de enige beschaving waarin de meerderheid van de mensen kan en wil leven*'. De Waltingant Colleye had op 15 augustus 1915 een artikel geschreven: 'L' avenir de la Belgique latine' met de beruchte zinsnede '*La Belgique de demain sera latine où elle ne sera rien*'. Het is duidelijk dat Franstaligen en Vlamingen overprikkeld waren en de spanning en het wederzijdse wantrouwen gestegen. Nochtans hadden Hoste en du Castillon erop gewezen dat deze zgn. anti-Vlaamse campagne, zeker het pamflet 'La vérité enz.', Duits maakwerk was.

Maurice Maeterlinck (1862-1949), Franstalige schrijver, Nobelprijswinnaar literatuur in 1911, Gentenaar en goede vriend van Cyriel Buysse, liet zich wel eens laatdunkend uit over de Vlaamse Beweging. Hij quoteerde de eis tot vernederlandsing van de Gentse universiteit als 'absurd en misdadig'. Hij vond dat België in de wereldoorlog de Latijnse beschaving verdedigde.

In dit klimaat komt Gerretson in de redactie van *De Vlaamsche Stem* op de proppen met de theorie van het zgn. 'loyauteitsprincipe'²:

- een voorwaardelijke trouw aan de Belgische regering, indien die concrete Vlaamse toezeggingen zou doen voor na de oorlog;
- de berichtgeving van *De Vlaamsche Stem* moet meer 'waardigheid' krijgen d.w.z. geen Duitse wreedheden vermelden als die niet 'bewezen' zijn, geen uitspraken als bv. 'de strijd tegen vlooien en ongedierte is minder dringend dan de strijd tegen de 'Cultuurbarbaren' enz.
- de Vlaamse zaak moet worden geïnternationaliseerd en losgekoppeld van de Entente, dus van België.

²Het volk is slechts trouw verschuldigd aan een regering die de belangen van dat volk behartigt; cf. het voor Groot-Nederlanders fameuze Plakkaat van Verlatinge van 1581 waarbij de Staten-Generaal van de Nederlanden hun gehoorzaamheid aan Filips II opzeggen; cf. eveneens de middeleeuwse contracten tussen vorst en onderdanen bv. 'De Blijde Inkomst'.

Volgens Lode Wils riep Gerretson de Vlamingen op om zelfbestuur te eisen in de wetenschap dat dit hun zeker niet zou worden toegekend door de Belgische regering, wat dan weer eens te meer zou bewijzen dat België een satelliet van Frankrijk was en de Vlamingen Duitse hulp nodig hadden en deze ook moesten aanvaarden. *'Loyauteit t.o.v. België afhankelijk van Vlaams rechtsherstel'* (een standpunt waar veel Vlaamsgezinden zich toen in konden vinden), was volgens Wils een bewuste eerste stap om een deel van de Vlaamse Beweging in botsing met België te brengen. Vermits von Bissing er niet in geslaagd was de Vlaamse bevolking voor zich te winnen en tevergeefs contact probeerde te leggen met invloedrijke personen uit het Vlaamse openbaar leven, schakelde hij nu over op een langzame strategie in stappen om via de Vlaamse Beweging België te breken. Met deze eerste stap via Gerretson zou hij verwarring zaaien in de Vlaamse Beweging. Via de vervlaamsing van de Gentse universiteit zou hij vanaf 1916 menig flamingant de Belgische wettelijkheid doen verlaten (men brak met Le Havre en de vooroorlogse partijpolitieke flamingantische leiders o.w. 'de drie kraaiende hanen', nl. Van Cauwelaert, Franck en Huysmans) waarmee hij ze op een 'point of no return' had gemanoeuvreerd waar alleen de vlucht vooruit (de afbraak van België) nog enig perspectief gaf. Voor de ogen van de wereld kon Duitsland dan stellen dat een (marionetten)-regering (de Raad van Vlaanderen met de commissie van gevolmachtigden) Duitsland zelf zou verzoeken *'om Vlaanderen na de oorlog verder te beschermen'*, de Belgische administratie te splitsen enz.

Bovendien moest nog volgens 'de Ger' de radicalere Antoon Jacob worden opgenomen in de redactie als medehoofdredacteur waar hij autonoom een rubriek 'De kleine kroniek' zou verzorgen. Niet De Clercq maar de tot dan onbekende Filip De Pillecyn wordt met Jacob mede naar voor geschoven. Sommige auteurs bestempelen deze periode als een soort pre-activisme. De toenemende zenuwachtigheid uit zich in de toon en de te-
neur van de artikels vanaf mei/juni 1915. Wat ook speelt is de toenemende vrees van de Vlaamsgezinden dat België zijn neutraliteit zal ruilen voor een bondgenootschap met Frankrijk. In het 'Koning Albertnummer' n.a.v. de veertigste verjaardag van Albert I in april, was er overigens al algemene rechtsgelijkheid voor de Vlamingen geëist, wat tot een confrontatie binnen de schoot van de redactie had geleid. Deswarte volgt Gerretson aanvankelijk om zijn blad te redden en propageert een federaal standpunt. 'Mephisto' Gerretson beweegt Deswarte tot het schrijven van drie hoofdartikels, nl. 'Spreken is Plicht', 'Diagnoses' en 'Het Redmiddel', respectievelijk verschenen op 28, 29 en 30 juni. Deze artikelen zijn niet anti-Belgisch maar propa-

geren 'een herstel van België op federale grondslag'. Ook Jacob schrijft op 1 juli in *De Vlaamsche Stem*: 'De grootste strijd voor het recht van bestaan van de kleine volkeren die door België wordt gevoerd, opent een nieuwe periode, ook in de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Een herstel van België op de oude grondslag – de verdrukking van de nationaliteit van de Vlamingen – is onmogelijk.' 'De Ger' zou, volgens Julius Hoste, met Deswarte een contract hebben afgesloten waarin Jacob en De Clercq 'de vrije zeg' werd gelaten in afwachting dat '...de alhele leiding in hun (van Jacob en De Clercq) handen zou overgaan'. Van Cauwelaert en Hoste praten nu in op Deswarte, waarop deze schuld bekent en verklaart te zijn misleid. Toch blijkt uit de 'gedenkschriften' van Van Cauwelaert dat alles nog mogelijk wordt geacht want tijdens een onderhoud met minister Pouillet vraagt Van Cauwelaert deze om een geruststellend woord voor de Vlamingen vanwege de regering. Pouillet antwoordt dat hij premier de Broqueville hierover zal aanspreken. Pouillet keurde ook de agressiviteit van de Franstalige pers af en vond integendeel *De Vlaamsche Stem* 'zeer sympathiek'. Alleen vond hij ze 'ietwat té eenzijdig taalstrijdend'. Volgens hem moesten: 'Vlamingen vooral zelfvertrouwen hebben in hun eigen kracht want ze vormen de meerderheid in België'.

Charles de Broqueville (1860-1940), katholieke volksvertegenwoordiger voor Turnhout vanaf 1892 en eerste minister van 1911 tot 1918. Toen de Vlaamse Beweging in de vorm van Frontbeweging en Activisme sterker kwam opzetten, nam hij discreet contact met Frans Van Cauwelaert.

Ook de gevoelsmens-bij-uitstek De Clercq is in mei/juni 1915 inhoudelijk en qua toon flink opgeschoven. Royalistische gedichten blijven nu achterwege en in de plaats verschijnen artikels over de noodzaak van Nederlandstalig onderwijs en de verbondenheid van Noord en Zuid. De toon wordt agressiever omdat de Vlamingen volgens hem al te veel hebben moe-

ten incasseren zonder wederwoord. Het is nu duidelijk dat 'Jong Vlaanderen' in Gent De Clercq aan het bewerken is. Niet toevallig schrijft Edgar Rietjens in de voorpagina van *De Vlaamsche Post* van 25 juni een artikel 'De Clercq in Holland' '*...dat Vlaanderen nog heden dienaars telt als De Clercq is ons een waarborg voor morgen*'. Hij beschrijft er het dagelijkse leven van De Clercq 'in het lacherige dorpje Bussum': '*...Als hij soms moe is van 't werk, haalt hij zijne fluite uit en begeleidt met een holle Mozartmelodie de vogelijn die voor zijn venster zingen (...)* Toen den meester (De Clercq) was uitgesproken over zijn werk, hebben we daar nog lang zitten praten in de eenvoudige, ietwat ledige kamer die slechts versierd is met een paar Vlaamsche schilderijtjes, een portret van 'pastor Verriest' en eenige beeltenissen van den bewoner zelf...' Als een uitdaging aan de dichter sluit hij zijn artikel af met diens gedicht uit 1909 'Wat doen wij voor U'.

<p style="text-align: center;">WAT DOEN WIJ VOOR U.</p> <p>Wat doen wij voor u, arm Dietsch, arm Dietsch? Veel vragen, veel klagen, en verder niets. Met lappen en lompen van wet op wet Wordt een schittergewaad u aangegezet, Het pak van harlekijn! O spijt, o spot! Zit liever naakt dan in 't kleed van den zot. Zit liever ten gronde in uw grootsche grief Dan te gaan door uw land met een bedelbrief. Eén dag nog. En 't volk, met mantel en kroon, Baant stormenderhand u den weg tot den troon. Er uit, de bijzit, de vreemde, het Fransch! De kinderkamer, de poppendans! Een kranige daad, een krachtige schop... Waar zijn ze nu, bijzit, kamer en pop? In uw eigen huis zijt ge minder dan iets, Maar morgen zijt ge alles, o moeder, Dietsch!</p>	<p>'Wat doen we voor u' verscheen in De Clercqs 'socialistische' dichtbundel 'Toortsen' van 1909 en was één van zijn sterkste strijdverzen uit die periode. Het ligt voor de hand dat de 'Jong Vlamingen' De Clercq zullen confronteren met zijn vooroorlogse Vlaams radicalisme.</p>
--	---

Precies dezelfde dag lanceert *L' Echo Belge* een scherpe aanval op de flaminganten. En nog op dezelfde dag verschijnt in *De Vlaamsche Stem* een scherp artikel van De Clercq 'Wat gezegd moet worden'. Daarin staat onder meer: '*Nu weten we 't, de wereld moet verlatiniseerd worden, Vlaanderen verfranscht ... Waar de voorstanders van de Vlaamsche zaak tot voorzichtigheid worden*

aangemaand, mag den ultra Franschgezinde een vriendelijke berisping niet onthouden worden. Wat ons betreft, wij hebben al genoeg water in onzen wijn gedaan.' De *Vlaamsche Post* neemt op 2 juli dit artikel van De Clercq integraal over onder de titel *'Wat De Clercq te zeggen heeft'*, flatterend maar tevens compromitterend.

Ook Deswarte wordt in deze periode door Picard, de hoofdredacteur van *De Vlaamsche Post*, opvallend ontzien. Na Deswartes radicale artikelenreeks en ondanks het verzoek van minister Pouillet om de polemieken met *L'Echo Belge* te staken, verschijnt in *De Vlaamsche Stem* van 2 juli een bijdrage van De Clercq *'Ons Dietsch'*. De uitdaging van Rietjens beantwoordend, laat hij zijn stuk eveneens voorafgaan door het gedicht *'Wat doen wij voor U'*. In het artikel valt hij de franskiljons aan die *'Diets'* opzettelijk als *'Duits'* lezen; volgens hem moet het Frans uit Vlaanderen worden gebannen.

Op 4 juli, de geboortedag van De Clercqs jongste kind Marva, wordt door Deswarte die twijfelt over zijn positie, een vergadering belegd waar alle standpunten nog eens naar voren worden gebracht om de strekking van het blad te bepalen. Waren aanwezig: Deswarte, Cyriel Buysse, De Clercq, Jacob, De Ridder, Wittemans, Hoste, Frans Van Cauwelaert en, niet-onbelangrijk, de Brusselse radicale flamingant Maurits Josson. Deze had op 25 februari in *De Vlaamsche Stem* een vrij radicaal *'Manifest'*, een oproep tot Vlaamse actie, gepubliceerd. Ditzelfde *'Manifest'* werd reeds door hem in België op 12 februari uitgebracht. Volgens Van Cauwelaert is het hier *'...dat De Clercq, al in de greep van Gerretson, echt op de voorgrond treedt. Jacob voert duidelijk het woord, terwijl De Clercq hem emotioneel bijvalt'*. Van Cauwelaert schrijft later *'dat hij zich, toen die spijtige voorvallen gebeurden, niet tegenover den dichter (De Clercq) bevond, maar tegenover zijn schaduw, of beter: tegenover een opgewonden instrument'*. De Clercq beschrijft Van Cauwelaert later als iemand *'die daar met mooie plechtige, zware woorden en gebaren, belovend, vleierend, dreigend de medeleden van de vergadering te omdoezelen dat zij zich zouden tevreden stellen met eene zo dun mogelijke daad, een schijn van daad (...)* Jacob daarentegen door zijn diep historisch inzicht, zijn scherpen, tegelijk analytischen en synthetischen zin en vooral door de vastheid van zijn doorsnijdend keurig woord, de angstvallig ervarenen uit den gemakkelijken tijd van klankenpraal en schijnkracht, letterlijk verbaasd en verbijsterd (...) maar wie daar stoupt van al sprak, echt revolutionair en anti-Belgisch (het eerste anti-Belgisch woord, dat ik in die dagen gehoord heb) was de kranige Maurits Josson. Ik zie hem nog opspringen, den grijsgeworden strijder, met een kop vuurrood van verontwaardiging, toen hij zijn ontstellend requisitorium tegen België zou uitspreken (...) Van Cauwelaert begon te sussen...'

Op 11 juli verschijnt het themanummer van *De Vlaamsche Stem* met De Clercq's gedicht 'Vlaenderen dijn recht is out'. De redactie van *De Vlaamsche Stem* organiseert die dag samen met de Utrechtse studentenafdeling van het ANV een meeting in het Bos van Bredius in Bussum. Deswarte houdt er een Groot-Nederlandse rede. Dan beklimt De Clercq het podium, huldt Wilhelmina en Albert en stelt dat de Vlaamse Beweging tot dan toe te braaf is geweest; haar leiders moeten radicaler zijn. Hij duidt de Vlaamse strijd als 'een strijd aan den lijve' zowel in 1302 als nu aan de IJzer, 'een strijd naar den harte' waarin de kunstenaars geestelijk brood leveren aan het volk en ten slotte 'een strijd naar de geest': de wetenschap moet zijn weg vinden naar het volk via de vernederlandsing van de Gentse hogeschool. Die moet er volgens hem onmiddellijk na de oorlog komen. Uit zijn rede blijkt ook duidelijk dat De Clercq toen nog dacht deze strijd pas na de oorlog te hervatten. Het fameuze elfjuli- of Bussummer telegram, waar men, nog mét Deswarte, op zoek gaat naar een geruststellend woord voor de Vlamingen vanwege de koning, dat men daarna verstuurt, doet de toestand echter escaleren. Ironisch genoeg moest een internationaal telegram vanuit Nederland in het Frans of het Engels worden gesteld. Op de vraag vanwege 'Flamands et Néerlandais réunis par milliers (...) confiants en Votre haute sagesse pour garantir la Flandre autonome dans la Belgique indépendante', komt het koninklijk antwoord dat de stellers bedankt voor hun 'sentiments de dévouement' maar dat alle Belgen 'n'aient d'autre but ni d' autre souci, que la libération du territoire', wat door De Clercq later en lapidair als 'vecht en zwijgt' vertaald wordt. *De Vlaamsche Stem* reageert aanvankelijk niet echt ontgoocheld maar bevestigt wel dat men op de ingeslagen weg zal verder gaan.

Maurits Josson (1855-1926), Brusselse advocaat, vooroorlogse bekende van De Clercq, vrijwilliger in het Boerenleger tijdens de Boerenoorlog in Zuid-Afrika, vooroorlogse auteur van 'Frankrijk, eeuwenoude vijand van Vlaanderen en Wallonië' en enkele boekwerken over de Belgische revolutie van 1830. Hij werd lid van de Raad van Vlaanderen en in 1918 professor burgerlijk recht aan de von Bissinguniversiteit. Van de oude generatie Vlaamsgezinden was hij in de ogen van De Clercq een flamingant naar zijn hart.

In het nummer van 17 juli schrijft Jacob nog dat '...de Vlamingen de po-

gingen der Duitsche lokstemmen met afkeer verijdelen, het medegevoel der Noord-Nederlandse taal- en stambroeders voorlichten en het tegengevoel van zekere landgenoten in alle zakelijkheid en verzoeningsgezindheid overreden'. Gerretson schrijft tevreden aan René: *'Ik genoot van uw mannelijk woord te Bussum. Hoe graag was ik mee daar geweest.'* Vanaf dan volgt een korte strijd tussen de strekking-Gerretson en de strekking-Van Cauwelaert die beiden het blad in hun greep willen krijgen. Van Cauwelaert wil o.m. Jacob uit de redactie hebben. Op 21 juli probeert Van Cauwelaert De Clercq nog te overhalen door hem een nieuw 'Vlaams manifest' te laten tekenen. Maar De Clercq zegt: *'Dit stuk kan ik niet ondertekenen, om wat er instaat en om wat er niet instaat. (Van Cauwelaert) bezwoer mij toch voorzichtig te wezen: het ware schier niet te verantwoordwoorden dat een populair dichter in Vlaanderen en België zich over politieke zaken al te scherp zou uitlaten...'* Dezelfde dag nog schrijft René echter aan Gerretson: *'Volle vertrouwen heb ik in uw streven voor onze duurzame Vlaamse en Groot-Nederlandse zaak. Op mij kunt u rekenen. Best ware het Deswarte op onze hand te krijgen. We zouden een actieplan moeten opstellen. Kunt u naar Bussum komen? Antwoord zo snel mogelijk, want binnen De Vlaamsche Stem wordt gekonkelfoed. We moeten oppassen.'* De wankelbaarheid van Deswarte blijkt uit een schrijven d.d. 14 juli van Jacob aan De Pillecyn: *'Als Abéric Deswarte met van Cauwelaert gesproken heeft is hij heel timide, als hij met De Clercq gesproken heeft, de oude radicaal.'* Volgens latere verklaringen van De Clercq is Deswarte 'een zwakkeling' en zou hij hem bij het ultieme afscheid gezegd hebben: *'De Clercq, gij hebt het goed voor, uwe inzichten zijn zuiver. Mijne overtuiging is dat ge gelijk hebt. Doch denk aan uwe vrouw en uw kinderen. Wat zult gij later doen in België?'*

Van Cauwelaert doet nog een laatste poging om De Clercq, die *'gevangen is in een wierook narcose van een paar vrienden onder wie Gerretson die hem voor hun wagen willen spannen'*, over de streep te trekken. Hij vindt hiervoor een aanleiding in het uitblijven van vertaalwerk dat hij aan De Clercq heeft bezorgd en waarschuwt hem in een brief d.d. 30 juli tegen *'onvoorzichtige uitlatingen ingegeven door gevaarlijke vrienden of onverantwoorde uitvallen tegen Fransgezinde schrijvelaars'*. Hij besluit: *'Het zou mij innig leed doen, indien gij van wien wij voor onze Vlaamse letterkunde zoveel hebben te verwachten en die ook als huisvader uwe zorgen en verantwoordelijkheden hebt, op deze wijze in uw toekomst schade mocht ondervinden.'*

Dat De Clercq niet louter een willoos 'instrument' van de groep Gerretson is maar echt uit eigen overtuiging handelt, blijkt uit zijn antwoord aan de volksvertegenwoordiger: *'U voelt echter, beter dan wie ook, dat er fel moet gestreden worden voor een vrij Vlaanderen in een vrij België, tegen den Duit-*

ser, vijand van onze grond, tegen het franskiljonisme, vijand van onze taal (...) Ik zal het doen in alle eerlijkheid en trouw, met moed en omzichtigheid.' Enigszins pathetisch idealistisch vervolgt hij: *'Het oordeel der buitenwereld is niet te vrezen voor wie zijn diepste gevoelens tot richtsnoer neemt'* en enigszins naïef: *'Ik ben overtuigd dat onze wegen minder van elkaar afwijken dan het schijnt.'*

De positie van Van Cauwelaert komt duidelijk naar voren in een brief van 3 augustus aan Van de Perre (1872-1925): *'Ik heb hier met Julius Hoste 14 dagen een echte worsteling moeten voeren om een einde te stellen aan de kuiperijen welke rondom de Vlaamse Beweging aan de gang waren. De toestand is nog niet geheel opgehelderd, al meen ik te mogen zeggen dat ik de toestand meester ben. Ik merkte ineens aan enkele stukjes in De Vlaamsche Stem en enkele mondelinge mededelingen die ik vertrouwelijk opving, dat er in het geheim een systematische werking werd gevoerd om tussen De Vlaamsche Post en de flaminganten in Holland een band te leggen en toen ik verder op onderzoek uitging, ontdekte ik dat achter de zaak een groepje zat van Hollanders, welke met geld en met de pen en met raad dat verderfelijk werk steunde (...) Het is volstrekt nodig dat ieder compromis tussen die mensen en onze Vlaamse Beweging zoveel mogelijk wordt verhinderd en desnoods met geweld afgebroken. Ze zijn niet zeer talrijk, hebben over het algemeen weinig gezag maar zijn listig en goed georganiseerd.'* Aan Leo Simons schrijft Van Cauwelaert in dezelfde periode: *'Over de ontwikkelingen welke zich in onze Vlaamsche Beweging dreigen voor te doen ben ik helemaal niet blijde noch gerust. Een paar roekeloze jonge lui zijn bezig tegen ons voor de toekomst eenen berg van misverstand op te werpen. Maar voor hen werkt een handvol Hollanders, welke niet alleen onze Vlaamsche eensgezindheid, maar ik vrees ook de goede betrekkingen tussen Noord en Zuid diep kunnen schaden.'* Later zal Van Cauwelaert over het activisme gewagen van *'een vreemd gewas, zorgvuldig voorbereid en kunstmatig door de Duitse veroveringspolitiek op de Vlaamse Beweging geënt'*.

Hoewel de verkochte oplage van *De Vlaamsche Stem* nu gestegen is tot 3000 exemplaren, wordt de financiële last te hoog zodat De Clercq voorstelt om het dagblad op te doeken en een weekblad te beginnen. Gerretson weigert omdat hij denkt dat zijn opponenten dan toch nog het blad in handen zullen krijgen. Op 9 augustus vergaderen de oude aandeelhouders (met André De Ridder, Van Cauwelaert, Hoste en Deswarte) ten huize van professor Joost Adriaan van Hamel, lid van de 'commissie van bijstand' van *De Vlaamsche Stem*.

Frans Van Cauwelaert (links, met baard) en Julius Hoste (rechts) ten tijde van Vrij België, de opvolger van de originele De Vlaamsche Stem.

Professor Joost Adriaan van Hamel (1880-1964); zijn vader Gerard Anton (Waals hervormd), tevens hoogleraar, jurist en liberaal Tweede-Kamerlid, was in 1901 komen spreken in Gent voor de zgn. 'vulgarisateurs' (p. 92) tegen de vervlaamsing van de Gentse universiteit. Gezien Nederland in de strijd voor de vervlaamsing voor de flaminganten als referentieland fungeerde, kwam deze interventie van een Nederlander hard aan. Van Hamel jr. was lid van de 'commissie van bijstand' van De Vlaamsche Stem.

van Hamel was de zoon van Gerard Anton, een Nederlands liberaal Tweede-Kamerlid en hoogleraar strafrecht aan de gemeentelijke universiteit van Amsterdam, die op 10 maart 1901 nog voor de 'Association pour la Vulgarisation de la Langue française' in Gent tegen de flaminganten komen spreken was!

Naar verluidt bedraagt de schuld van *De Vlaamsche Stem* bij Boissevaix, de directeur van het *Algemeen Handelsblad*, op dat moment fl 1.200. De financiële toestand was volgens Van Cauwelaert onduidelijk want 'men was sedert 14 dagen door Delbecque niet op de hoogte gehouden'. Van Hamel zei dat het Steunfonds niet fl 5.000 maar slechts fl 3.750 bevatte maar Van Cauwelaert beloofde Deswarte ondanks alles steeds te zullen bijspringen indien nodig.

De Commissie van Bijstand had in mei nog geopperd Gerretson als lid op te nemen maar deze laatste had dit afgewezen. Van Hamel zal hoe dan ook nog proberen met een gemeenschappelijke verklaring tot een vergelijk te komen. Gerretson verdeelt echter de overgekochte aandelen onder veelal Nederlandse stromannen (o.m. ook Van Vessem en de Vlaming Lucien Brulez), die hij een soort contract laat tekenen (een voorbeeld van zo'n 5-puntencontract op naam van L. Bückman is nog bewaard gebleven). De

latere redacteur Lucien Brulez blijkt ook op de hoogte van 'die geldkwestie' want hij schrijft hierover op 29 juni aan Hoek: 'Het spreekt vanzelf, dat ik nergens en aan niemand van dat verwenschte geld zou spreken, alhoewel ik het als een misstap beschouwen moet, want juist daardoor gaan we den weg op van de Franschelaars.'

Bij deurwaardersexploot wordt nu een aandeelhoudersvergadering geëist op 16 augustus waar de N.V. *De Vlaamsche Stem* wordt geliquideerd. Hoste en Van Cauwelaert zullen nu in Den Haag het weekblad *Vrij België* uitgeven in de vroegere lijn van *De Vlaamsche Stem*, tegen de 'nieuwe lijn van Bussum'. De Clercqs vroegere succescomponist Emiel Hullebroeck maakt deel uit van de redactie. Het moet gezegd dat Van Cauwelaert zal proberen zoveel mogelijk de gematigde activisten te sparen (bv. Dosfel e.a. die een leerstoel aanvaarden in de von Bissinguniversiteit). Bij de passivisten verliest hij door deze houding mensen als du Castillon en Van Puyvelde die in het 'pur et dur' Belgische kamp belanden.

Gerretson, die nu definitief het laken naar zich toetrekt, laat *De Vlaamsche Stem* 's anderendaags, 17 augustus, opnieuw verschijnen. De leider van de Hilfstelle, Fritz Wichert, stimuleert nu de oprichting van een Vlaams persbureau dat voor de 'juiste' berichtgeving zal zorgen. Leo Picard werkte een tijdlang voor deze dienst als 'Vertrauensmann': hij maakte overzichten van de Belgische emigrantenpers ten behoeve van de Duitse legatie in Nederland. Het was voornamelijk de bedoeling dat bladen in bezet gebied, zoals tot dan toe, informatie uit *De Vlaamsche Stem* zouden overnemen omdat de activistische pers zelf door de bevolking wordt gewantrouwd.

Léonce du Castillon (1869-1941) schreef (volgens Arthur Faingnaert) dat mensen als Verriest en De Clercq eigenlijk de doodstraf voor het vuurpeloton verdienden.

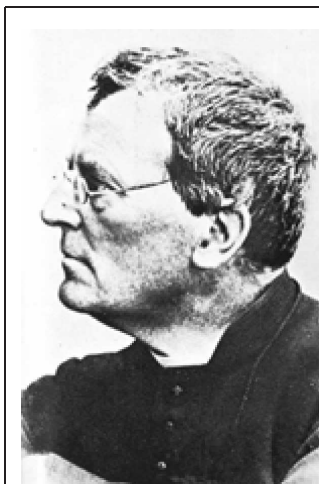
Als niet-gecensureerd dagblad met de mening van 'onafhankelijke flaminganten', verschijnend in het vrije Nederland zou *De Vlaamsche Stem* als een gezaghebbende, geloofwaardige bron overkomen in bezet België. Alleen in deze functie is de overgenomen *Vlaamsche Stem* interessant voor de Duitsers. Op 17 augustus legt Deswarte het hoofdredacteurschap neer

en wordt veelbetekenend de dag nadien in *L' Echo Belge* gerehabiliteerd als patriot. Op 19 augustus schrijft du Castillon in *La Belgique*, dat in Den Haag verschijnt: *'La Vlaamsche Stem n'est plus belge (...) le détenteur de la majorité des actions et obligations n'est autre que le fameux Mr. Gerretson, lieutenant de l' armée hollandaise.'* Jacob wordt er betiteld als een *'cireur de bottes'* van Gerretson.

De groep Van Vessem-Edzard Domela-Rietjens noemt hij *'... quelques étudiants embusqués et couards d'Utrecht...'* en De Clercq *'... très sensible à la flatterie...'* Het 11-julitelegram krijgt het predikaat *'insolent'* toegemeten.

Op 5 augustus had du Castillon (volgens Faingnaert) in dezelfde krant geschreven over Hugo Verriest (Wirth en C ° waren na hun bezoek per dienstwagen aan Streuvels ook bij Verriest langs geweest, hetgeen niet onopgemerkt was gebleven): *'... als ik hem voor den paal, waar men dat soort lui voorzet om de twaalf verdiende kogels te krijgen, zag ineenzakken, ik zou er nog geen wenkbrauw voor vertrekken.'* Men mag aannemen dat dergelijke krasse uitspraken over zijn dorpsgenoot, De Clercq sterk hebben getroffen... *L' Echo Belge* d.d. 5 augustus 1916 herhaalt dezelfde dreiging: *'Le jour où il serait prouvé qu' il n'est qu' un mauvais patriote, sa soutane et son caractère ne m'empêcheraient pas de le clouer au pilori comme un simple De Clercq et je le verrais tomber au poteau devant lequel on aligne les gens de cette sorte, pour les douze balles méritées, que je n' aurais pas un simple froncement de sourcils. Nous n' en sommes pas là heureusement.'*

Ook achter het front lokt dergelijke krasse taal reactie uit. Frontofficier Joris Van Severens dagboek meldt op 18 juli 1917: *'Zieleuitbaters en gewetenloze commerçanten met Vlaams bloed. Viert nu maar hoogtij, brast en maakt plezier. Wij bereiden in wrokkige haatdrift het grootste werk der naaste omverkegeling. Geen twaalf kogels voor Hugo Verriest en De Clercq maar wee u, witbepleisterde graven die met het hoogste huichelt en handel drijft en geniet'*.

Ook volgens *L' Echo Belge* verdiende Hugo Verriest (1840-1922), dorpsgenoot van De Clercq, twaalf kogels.

Uiteindelijk heeft de de agitatie van Van Cauwelaert, Hoste e.a. *De Vlaamsche Stem*, naar verluidt, ongeveer al haar Amsterdamse abonnees gekost.

3 De Clercq afgezet bij Koninklijk Besluit

De Clercq zelf voelt nu echter ook de wind van voren o.m. door gestook tegen hem bij het begin van het nieuwe schooljaar 1915 in de Belgische School dat *'om allerlei deugdelijke redenen'* vervroegd is hervat. *'De Belgische heren van het comité'*, onder wie ook Deswarte, oud-hoofdredacteur van *De Vlaamsche Stem* en voorzitter van 'het Komitee van de Belgische School', laat zich hier niet onbetuigd. Zo wordt het aantal uren Duits verminderd, volgens De Clercq *'alleenlijk omdat ik met dien leergang belast was'*. Op een ad-hocvergadering van het comité op 28 augustus probeert men de ouders ertoe te bewegen een formele klacht tegen De Clercq in te dienen, hetgeen niet lukt. Deswarte probeert nu (op eigen initiatief of dat van het comité?) Van Cauwelaert te bewegen minister Pouillet te verzoeken De Clercq te ontslaan.

Minister Joris Helleputte (1852-1927), geboren Gentenaar, neogotisch architect en prof. bouwkunde in Leuven, algemeen voorzitter van het Davidsfonds vanaf 1898, mede-initiatiefnemer van de Belgische Volksbond en de Boerenbond, minister van PTT, later van Landbouw en Openbare Werken. Speelde als 'Heer van Havere' een grote rol in De Clercqs afzetting.

L' Echo Belge laat zich hier uiteraard ook niet onbetuigd. De twee nieuwe hoofdredacteurs wordt verweten *'qu' ils suivent Leo Picard derrière la bannière noir et blanc du roi de Prusse'*. De Clercq laat zich als domme kracht meeslepen door Jacob en is zich volgens het blad niet ten volle bewust van de politieke draagwijdte van zijn optreden. De Vlaamse medewerkers van de nieuwe *Stem* zijn *'trois où quatre malheureux dévoyés que le hollandais Gerretson a pris à sa solde'*. Toch eist het blad zware sancties tegen De Clercq *'qui a choisi le parti d'Allemagne malgré sa fonction de professeur à l' Athenée de Gand'*, en nog: *'Le gouvernement belge prendra contre ce singulier fonctionnaire*

telle mesure qu'il voudra (...) que ce devoyé ne puisse empester plus longtemps l'intelligence des enfants dont les parents attendent en tout premier qu'on les élève à l'école de l'honneur et du devoir (...) M. De Clercq n'a pas commis un délict d'opinion mais un crime contre la conscience nationale.'

Minister Joris Helleputte schrijft op 8 september aan zijn collega Pouillet om sancties te treffen tegen Jacob en De Clercq wegens hun *'attitude inouïe'*. Pouillet schrijft aan premier de Broqueville dat hij aan De Clercq een ultimatum zal sturen. Pouillet antwoordt aan Helleputte dat hij De Clercq en Jacob, indien deze ook staatsambtenaar blijkt te zijn, zal bevelen elke medewerking aan *De Vlaamsche Stem* te staken. Indien de gepubliceerde artikels in de kaart van de vijand spelen, zal hij sancties treffen tegen de betrokkenen.

Op 17 september moet De Clercq bij minister Pouillet komen om 10.30 u in hotel Paulez in Den Haag voor een onderhoud dat twintig minuten duurt. Hij is onder de indruk van *'de sympathieke welwillendheid van de minister te zijnen opzichte'*. Hij herinnert de minister eraan dat de flaminganten niets anders willen *'dan een kloek woord waarop we kunnen bouwen'* zodat ze gerustgesteld zijn over het lot van Vlaanderen na de oorlog. Ook de onrust over een mogelijk verbond met Frankrijk komt ter sprake. Pouillet neemt een paar artikels van Jozef De Cock en zegt: *'Een Belg mag zo niet schrijven en een Belg mag zo'n schrijven niet opnemen.'* De Clercq antwoordt beslist negatief op de vraag of hij weet had van Duits geld bij het opkopen van de aandelen. Als hij wist dat dit het geval was, zou hij zich dadelijk terugtrekken *'om elders doch niet anders de Vlaamse zaak te verdedigen (...) De minister weet zo goed als wij, dat de betrekkelijk geringe sommen waarmede het blad werd gesteund, voortdurend kwamen van Belgen en Nederlanders.'* Pouillet, die overtuigd is dat de dichter te goeder trouw is, wil dat De Clercq zich toch terugtrekt uit de redactie van een blad met een voor de regering onaanvaardbare politieke lijn.

De Clercq weigert officieel op 23 september zijn mening te herzien en stuurt bij zijn antwoord aan de minister de drukproeven van de *'Zware Kroon'*, een Belgisch-patriottische dichtbundel die op dat ogenblik bij Van Dishoeck op de pers staat en waarvan De Clercq het eerste exemplaar op 20 september in handen krijgt. De Clercq is er in zijn antwoord van overtuigd dat hij het bij het rechte eind heeft. Hij laat zich niet dwingen zijn standpunt op te geven, omdat hij meent dat de minister door vijanden van Vlaanderen wordt beïnvloed om *'...in mijn persoon de zaak te treffen die ik verdedig'*. Hij verzoekt de minister te onderzoeken *'...of er iets in mijne of andere bijdragen in De Vlaamsche Stem, iets in mijne oorlogsverzen (...) uit vaderlands oogpunt*

dermate af te keuren schijnt dat een plichtsgetrouwe Belg het niet verantwoord zou kunnen'. De Clercq beschrijft zijn gevoel na het onderhoud en de afzetting als een soort opluchting, omdat hij de stem van zijn geweten gevolgd heeft en niet thuisloort bij de lauwe 'halvelingen'. Nog volgens hem reageert zijn 'goede zieke vrouw' die op dat ogenblik wordt verpleegd in de Majellastichting als volgt: "s Anderendaags opnieuw, heel rustig, sprak zij: 'Ik heb er de hele nacht om gedacht. De koning is goed; maar hij kent u niet, kent ons Vlaanderen niet. Wat gebeuren moest is gebeurd. Het is best' Met dit eenvoudige mooie woord, van een lijdende, sterke moeder, die mij, mijn kinderen en Vlaanderen, alles is, besluit ik: wat gebeuren moest is gebeurd. Het is best!'

Een jaar later zal hij aan familieleden in Vlaanderen in een brief, die hij meegeeft met Jacob, schrijven (om ze gerust te stellen?) dat minister Pouillet 'hem heeft beloofd (...) dat ik na de oorlog onmiddellijk in eer en ambt hersteld word', en nog: 'we hebben een Nederlandertje gekregen: Marva, een goddelijk klein kindje dat den 4den juli 1 jaar oud was. De kinderen spreken prachtig Hollandsch, en hebben hier veel beter scholen als in België. De mensen zijn beschaafd en goed. Zo zullen wij heel het Vlaamsche volk te volle maken, daarom gaat de strijd.'

Légation de Belgique P⁶ no. 9360.

's-GRAVENHAGE, 26 Oktober 1915.

Mijnheer!

Ik heb de eer U te laten weten, op verzoek van den Heer Minister van Kunsten en Wetenschappen, dat gij, bij Koninklijk Besluit van 5 Oktober, dat eerstdaags zal verschijnen, ontslagen zijt van uw ambt van professor aan het Koninklijk Atheneum te Gent.

Hoogachtend,

de Minister van België,

Baron Fallon.

De Clercqs ontslag zoals voorgesteld in het pamflet 'Havere tegen Vlaanderen'.

Intussen vat De Clercq alles nog eens samen in het gedicht 'Krachtlied' dat op de eerste bladzijde van *De Vlaamsche Stem* verschijnt op 28 september 1915. In die periode schrijft hij ook een striemend hekeldicht 'Aan die van Havere' (de Belgische regering resideert in Saint-Adresse bij Le Havre) dat op 17 oktober in *De Vlaamsche Stem* verschijnt. Dit gedicht zal sterke

indruk maken bij de activisten in Vlaanderen, o.m. omdat de broodroofgedachte erin verwerkt zit.

Een week later krijgt hij met een schrijven van de Belgische gezant in Den Haag, baron Fallon (° Gent 1862 -1925), bij Koninklijk Besluit d.d. 5 oktober officieel zijn ontslag als leraar aan het Koninklijk Atheneum van Gent. Het verschil van drie weken tussen uitwerking en aankondiging van het ontslag wordt verklaard door het feit dat de regering het niet snel kon eens worden over de formulering. Zo dringt Helleputte aan op een formulering die niet kan worden uitgelegd als een poging om de Vlaamse Beweging als dusdanig te treffen.

De Clercq is nu wel ontslagen aan het Gentse atheneum maar daarmee nog niet aan de Belgische School in Amsterdam waar hij in feite is aangenomen door het inrichtend comité. Als hij zich 's anderendaags aanbiedt, ontmoet hij daar mijnheer Willem, een Waal, leraar aan het atheneum voor meisjes in Gent en lid van het comité. Deze verbiedt hem de gebouwen te betreden, hoewel De Clercq toen nog niet was ontslagen. Er ontstaat een rel waar Willem volgens De Clercq zegt: *'Indien U het waagt de lokalen te betreden, wordt u uit België gebannen.'* *'U overdrijft', antwoordde ik, 'Nog is de gekheid het land niet meester. En dan nog, desnoods blijf ik hier in Nederland. Ik voel er mij best thuis.'* *'In Nederland?', riep de heer Willem, 'Nederland zal u nog eerder weren. En denk er om, er zullen geweerschoten vallen, wie weet van waar...'* Het inrichtend comité van de Belgische School in Amsterdam ontslaat hem uiteindelijk op 2 november 1915.

De Clercq had intussen wel de eer aan zichzelf gehouden en op 31 oktober zelf zijn ontslag ingediend. In een brief aan *L' Echo Belge* getiteld *'à propos d'une révocation'*, wast Deswarte zijn handen in onschuld. Hij legt de werkelijke gang van zaken uit (dat De Clercq zelf ontslag heeft genomen) en voegt eraan toe: *'Je n'ai pas voulu prendre part à une délibération et à un vote que l'on aurait pu prendre pour des représailles personnelles de ma part.'* Volgens De Clercq was Deswarte dubbel kwaad op hem *'omdat ik hem niet gevolgd had bij zijn retraite uit De Vlaamsche Stem en de Vlaamse strijd. Dubbel ondankbaar had ik, om het theatraalwreed genoeg te zeggen, zijn troon overweldigd, zijn kind ontroofd'*. Naast De Clercq wordt ook Jacob van de kandidatenlijst voor leraars geschrappt; Jacob had voor de oorlog een tijdelijke betrekking als leraar gehad aan het atheneum van Paturages bij Mons en in Gent.

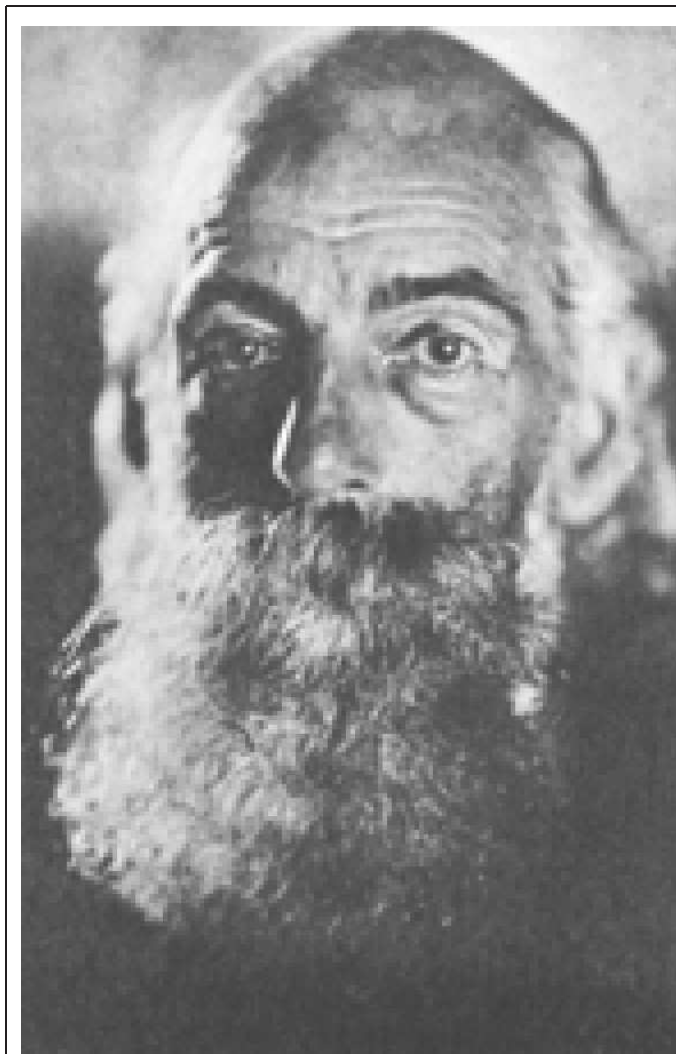

Arthur Faingnaert (1883-1971), Brusselse advocaat en vanaf 1917 'baas' van René de Clercq in het activistische Centraal Vlaamsch Propagandabureau. Met zijn boek 'Verraad of zelfverdediging, bijdragen tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfverdediging van Vlaanderen tijdens den oorlog' (1933) ter weerlegging van de geschriften van Armand Wullus en Pirenne ter zake, werd hij zelf historicus van het activisme.

Volgens Arthur Faingnaert werd De Clercq ontslagen *'omdat hij verzet aantekende tegen het voornemen van de Belgische regering, de bij traktaat van 1839 opgelegde neutraliteit op te geven'*. Professor Fredericqs reactie op De Clercqs afzetting was enigszins profetisch: *'Arme De Clercq, mijn zatlapgek, mijn brave grote dichter, wat zal hij zijne vingers verbranden!'* In *De Telegraaf* van 9 november probeert ene Monet aan de hand van tendentieuze gekozen fragmenten uit artikels van De Clercq en Jacob, beiden belachelijk te maken in een artikel *'Candidaten voor het martelaarschap'*. In Vlaamse kringen komt nu een storm van verontwaardiging op gang die het activisme een eerste verbreding van aanhang zal bezorgen. Uit Antwerpen komt een solidariteitsbetuiging met driehonderd namen o.m. getekend door Eugene De Bock, Herman Vos, Paul Van Ostaijen, Oscar Jespers, Willem Elsschot, Rob Van Roosbroeck en Bob Van Genechten. Op deze jonge generatie zal het activisme een grote aantrekkingskracht hebben; Van Ostaijen gebruikt de slagzin *'Elke jongere is een activist'*. Het belang van zo'n solidariteitsactie wordt bij de epuratie na de oorlog onderstreept in een vragenlijst die de Antwerpse schepen Weyler aan het stadspersoneel voorlegt met o.m. de vraag: *'Hebt gij deelgenomen aan de betoging, of een document geteekend, ten gunste van De Clercq?'* Zelfs minister Pouillet (hij was ironisch genoeg de meest Vlaamsgezinde Belgische minister in functie en als onderwijsminister ook bevoegd voor de Gentse universiteit) keurde het politiek eerder onverstandige ontslag indirect af. Het spreekt voor zich dat de activistische pers in Vlaanderen deze kluif niet laat liggen. *Het Vlaamsche Nieuws* spreekt van De Clercq *'die in Holland als bevrijder van zijn volk is opgestaan'*. *De Vlaamsche Post* wijdt er op 4 november een artikel *'Schandalig'* aan en komt geregeld op het thema terug. Het blad probeert op 1 december Hugo Verriest hierover tot een uitspraak te bewegen doch die houdt zich afzijdig. Alle commentatoren,

eigentijdse en actuele, wijzen op de grote propagandawaarde van het voorval voor de aanhang van het activisme. Ook de zgn. sublieme deserteurs Charpentier en De Schaepdrijver verklaren later dat '*...de nieuwgeboren overtuiging (bij de Vlaamse frontsoldaten) werd verstevigd door de kranige houding van De Clercq en Jacob*'.

4 De rabiante anti-Belg ds. Domela Nieuwenhuis Nyegaard

Ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard, rabiante anti-Belg en Tirpitzianer (d.i. een aanhanger van admiraal von Tirpitz), vond dat hij als een soort Messiaanse Willem van Oranje 'in Vlaanderen een beslissende rol te spelen had op een beslissend moment'. Hij bracht de Duitse 'Realpolitiekers' van de Politische Abteilung in Brussel meer dan eens in verlegenheid en werd in het activisme in de loop van 1916 op een zijspoor gezet.

Om hetgeen volgt beter te begrijpen trachten we even de figuur van ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard te situeren en te duiden. In december 1914 duikt de Gentse dominee van Friese origine op in de 'Jong Vlaamse' beweging en wordt meteen haar woordvoerder en leider. Volgens Lode Wils *'trad hij al in Duitse dienst voor de (Duitse) bezetting van de stad (Gent)'* op 12 oktober 1914. De dominee is anti-Frans, romanticus, pan-Scandinaaf (hij wil een herstel van de Unie van Kalmar (1397), een unie van de Noordse landen) en compromisloos anti-Belgisch. Hij stelt o.m.: *'Noodzakelijk is ook alhele uitwissing van de naam 'België'* (Domela sprak deze naam naar het schijnt nooit uit maar verving hem door bééé, het blaatzgeluid van een schaap of geit (in België ging alles er volgens hem immers *'schaapachtig'* aan toe); zoals Cato de oude t.o.v. Carthago, zo fulmineerde Domela tegen

België) 'zodat men in latere eeuwen naar een encyclopedie zal moeten grijpen om nog te weten wat dat woord wilde zeggen'. Overigens was in de ogen van Domela Nieuwenhuis 1830 de grootste ramp geweest die Vlaanderen ooit was overkomen. De terugtrekking van het Belgische leger in 1914 interpreteerde hij als het wegtrekken van een bezettende macht, noodzakelijk voor 'Vlaanderens vrijmaking'.

In een 'oproep aan het Vlaamse volk' van augustus 1915 stelt Domela Nieuwenhuis 'dat het 'wangedrocht' België van voor de oorlog in geen geval mag hersteld worden'.

Alfred von Tirpitz, Duits vlootvoogd, samen met Hindenburg en Ludendorff het boegbeeld van de Duitse annexionisten. In die zin had hij belangstelling voor 'Jong Vlaanderen' en verleende daarom Domela Nieuwenhuis een audiëntie op 18 oktober 1915.

Reinhard Mumm (1873-1932), luthers Rijksdaglid, bezorgde Domela Nieuwenhuis contacten en entrees bij Duitse hooggeplaatsten.

De Flamboyante dominee gold als een 'Tirpitzianer' naar Alfred von Tirpitz, de Duitse grootadmiraal en kampioen van het annexionistische Duitse militarisme. Van deze von Tirpitz is de uitspraak: 'Wat de positie van Duitsland als grootmacht betreft, beschouw ik de oorlog zonder het behoud van de ontwikkelingsmogelijkheden die België biedt als verloren, mét België als gewonnen'. De Duitse publieke opinie wordt door deze ultra's bewerkt '...dat ze de stamverwante Vlamingen niet langer door België mag laten onderdrukken' en dat Duitsland dit land 'mit so vielem deutschen Blute getränk't niet meer mag prijsgeven (bij sommigen van hen circuleert de gedachte om België maar meteen helemaal

te annexeren en desnoods heel de onwillige bevolking te deporteren. . .). De Duitse ultra's hebben vanzelfsprekend belangrijke protagonisten in het leger, vooral bij de marine, die sowieso *'de flandrische Küste'* blijvend onder haar controle wil (ook Frans-Vlaanderen met de havens van Duinkerken, Calais, en Boulogne als 'Sicherung' voor het Reich in het Westen). Bij het Marineamt in Brugge onder admiraal von Schröder en kapitein-luitenant Schulze, een neef van von Tirpitz, is Domela Nieuwenhuis steeds welkom.

Ds. Domela Nieuwenhuis onderneemt rond deze tijd zijn eerste politieke reis naar Berlijn. Via zijn vriend, het lutherse Rijksdaglid Reinhard Mumm krijgt hij introducties op het allerhoogste niveau waar de dominee zal lobbyen ten gunste van het Jong Vlaamse standpunt nl. een onafhankelijk koninkrijk Vlaanderen. Domela ontmoet mensen zoals de kampioen van het annexionisme von Tirpitz (*'den krachtmensch en pracht-Duitscher'* (. . .) *'God zegene von Tirpitz, die man zou moeten regeren'*) op 18 oktober.

Hij heeft ook persoonlijk contact met Helmut von Moltke jr., Duits opperbevelhebber tot de Marneslag van september 1914, von Jagow, von Hertling, toekomstig kanselier, en heel even (volgens Domela *'kort en onbetekenend'*) met kanselier von Bethmann. Op 21 oktober - Domela is bijna rond - waarschuwt von der Lancken van de Politische Abteilung in Brussel, Berlijn dat Domela weliswaar *'Duitsgezind, maar onvoorzichtig en niet door Jong Vlaanderen gemandateerd is'*. Dit telegram kan nog net verhinderen dat Domela door de keizer in audiëntie wordt ontvangen.

Domela Nieuwenhuis' eigen verslag spreekt van ontmoetingen met 12 excellenties, 16 proffen, 12 Rijksdagleden, onder wie de sociaaldemocraat Scheidemann (1865-1939), eerste premier van de Weimarrepubliek, (deze had Jan Derks oom Ferdinand gekend) en alle leidende staatslieden. Door een goedwerkende censuur was van dit alles niets in het bezette België bekend.

Dit alles overigens zeer tot ongenoegen van de Politische Abteilung in Brussel die de eigengereide, flamboyante oudtestamentische dominee eerder als een antipropagandist ervaart. Volgens Leonard Willems maakte Domela zichzelf wijs dat hij als een soort messiaanse Willem van Oranje *'in Vlaanderen eene beslissende rol te spelen had op een beslissend moment'*.

Freiherr Moritz von Bissing, de tweede gouverneur-generaal van België, was eigenlijk akkoord met Domela Nieuwenhuis' gedachtegoed maar vond zijn acties ongelegen. von Bissing vond dat de lijn Calais-Basel de enige veilige grens tegen Frankrijk vormt maar begreep al na de Marneslag in september 1914 dat de volle buit wellicht niet zou kunnen worden binnengehaald. Voor de toekomst van België hield hij met alle eventualiteiten rekening (het toekomstig statuut van België zou afhangen van de omvang

van de Duitse overwinning) zodanig zelfs *'...das wir Belgien vielleicht aufgeben, doch es zerstören durch die Flamen. Das Phantom Belgien bleibt ein Feind.'* Ook kanselier von Bethmann is er zich terdege van bewust dat de oorlog niet gewonnen is en dat men dus ook in de Flamenpolitik alle opties moet openhouden. Op 16 december 1914 schrijft von Bethmann in instructies aan von Bissing *'...dat het Duitse Rijk bij de Vlaamse bevolking de positie moet verwerven van natuurlijke beschermer en trouwe vriend'*. Op 6 januari 1916 schrijft hij nog aan von Bissing: *'Da wir bei unserer Politik in Belgien alle Eventualitäten im Auge behalten müssen, so solten wir gerade die flämische Frage auch von dem Gesichtspunkt aus betrachten, dass des Krieges uns nicht die Möglichkeit gewährt, nach Gutdünken über das Schicksal Belgiens zu entscheiden. Im letzterem Falle werden uns die Verhandlungen über Belgien wesentlich erleichtert werden, wenn wir auf eine vorhandene starke national-flämische Bewegung hinweisen können, die sie von sich aus gegen die Regierung in Le Havre und ihre Helfershelfer Front macht.'*

Freiherr Moritz von Bissing (1844 - Vilvoorde 18 april 1917) volgde op 27 november 1914 maarschalk Colmar von der Goltz op en was tot zijn dood de tweede gouverneur-generaal van België. Het Belgische volkskarakter was voor hem *'een psychologisch raadsel'*. Zijn beleid was gebaseerd op de overtuiging dat Duitsland België nooit meer mocht loslaten. Voor een volbloed Pruisisch officier en vleugeladjutant van de keizer was zijn politiek vrij pragmatisch. Naar hem werd *'in de volksmond'* de in oktober 1916 vernederlandste Gentse universiteit genoemd.

Op 18 september 1915 was Domela Nieuwenhuis door von Bissing ontvangen en had hij hem zijn zgn. zevenpuntenprogramma (keurig in het Duits vertaald door von Unger) voorgelegd. In een schrijven aan kanselier von Bethmann-Hollweg van 26 september had von Bissing *'Feuergeist'* Domela en *'Jong Vlaanderen'* nog betiteld als voorhoede, de *'vorausseilende leichte Kavallerie'*, die de oplossing van het Vlaamse en het Belgische probleem *'in Deutschfreundliche Sinne'* nastreefde. Maar o.m. Domela Nieuwenhuis' brieven en memoranda aan de keizer (o.m. de jaarlijkse joelbrieven met de kerst en verjaardagswensen), de Rijkskanselier, de Rijksdag en *'des*

Keizers stadhouder' von Bissing hadden het effect van dat van een hond in een kegelspel. Domela Nieuwenhuis' rabiate pro-Duitse en anti-Belgische houding werkten volgens de Politische Abteilung in Brussel averechts en stootten het overgrote deel der Vlaamsgezinden af.

Theobald von Bethmann-Hollweg (1856-1921), rijkskanselier van 1909 tot 12 juli 1917, werd na een machtsgreep van Ludendorff en Hindenburg door Michaelis, een pion van beide generaals, vervangen. In het kader van zijn Flamenpolitik gaf hij de Politische Abteilung in België al op 2 september 1914 de opdracht de Vlaamse zaak 'zichtbaar te steunen'. Duitsland moest volgens hem voor de Vlamingen 'een natuurlijke beschermer en betrouwbare vriend' worden.

5 De gekaapte *Vlaamsche Stem*

We nemen de draad terug op midden augustus 1915, op het moment dat het voor iedereen duidelijk is dat Gerretson het blad in handen heeft. Jacob en De Clercq worden nu beiden hoofdredacteur en sturen de nieuwe *Vlaamsche Stem* onmiddellijk in federalistische lijn, gesteund op culturele autonomie voor Vlaanderen en Wallonië. *'Zolang mr. Deswarte aan het hoofd van De Vlaamsche Stem stond, waren wij Belg en Vlaming. Later, onder de redactie van Dr. René de Clercq en Dr. Antoon Jacob werd de volgorde omgekeerd'*, lezen we later in *De Dietsche Gedachte*. Van De Pillecyn is geen sprake meer en eigenlijk zit De Clercq op een positie die initieel niet voor hem bedoeld was. Jacob houdt vol dat hij loyaal aan België is maar eist dat deze loyaliteit wederkerig moet zijn... (en): *'t Is mij eender onder welk juk ik moet buigen, onder 't Waalse of onder 't Duitse. De ene slavernij is me de andere waard.'* Op het radicale 'Jong Vlaamse' standpunt van Domela Nieuwenhuis staat het blad evenwel niet, wat blijkt uit de bespreking van Domela Nieuwenhuis' brochure uit die tijd 'Vlaanderen bevrijd van alle Zuidelijke Dwang'. Daarin schrijft Domela Nieuwenhuis dat *'...de zonen van Brabant en Vlaanderen in 1914 aan de zijde van hun eigen ras, nl. aan de zijde van Duits Germanje hadden moeten staan'*.

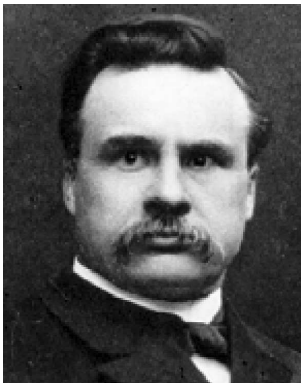

De Clercq en Jacob, hoofdredacteurs van De Vlaamsche Stem

In *De Vlaamsche Stem* van 30 september repliceert Jacob dat *'...de Vlamingen in augustus geen partij tussen Germanen en Latijnen te kiezen hadden, doch enkel te gehoorzamen aan hun staatsburgerlijke plicht. Een zuiver Vlaamse regering van België had niet anders kunnen handelen dan de verfranste Belgische regering'*. Deze zinsneden illustreren bij uitstek de positie van de overgenomen *Vlaamsche Stem*. Op 8 september had hij reeds geschreven *'...dat één loyaal woord van de Belgiese (sic) regering de sombere spanning kon wegnemen'* (...) *'In de lijn van de Duitse belangen ligt hun onverantwoordelijk zwijgen, waardoor ons spreken noodzakelijk wordt.'* En op 17 oktober 1915 *'...Of een Vlaams Vlaan-*

deren ook een Duits belang is, kan ons onverschillig laten. Ons volstaat te weten, dat het is: ons hoogste volksbelang.' In *De Vlaamsche Stem* van 2 november schrijft Jacob: 'Verre van splijtzwam achten wij zelfbestuur (van Vlaanderen en Wallonië) integendeel hét binnenlandse bindmiddel. Steeds was en blijft in geheel onze actie het Belgiese (sic) staatsverband het enige uitgangspunt.'

Lucien Brulez, een jong West-Vlaams jurist, die in Brussel had gestudeerd en eind 1911/begin 1912 de Leidse professor Gerardus Bolland naar Vlaanderen had gehaald om er voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit te komen pleiten, wordt in de redactie opgenomen. Volgens hem moet België in de wereldbrand '...zichzelf een bemiddelaarstaak voorschrijven' en 'moet men tot een onderdrukte (Vlaanderen) niet over eendracht komen praten'. Een ander nieuw redactielid is de Leuvense priester en hoogleraar germanistiek Jozef De Cock, die scherp kon formuleren zoals bv. op 26 augustus: 'Ame belge, ge zijt nog niet in mij gevaren. Bestaat ge werkelijk? Ik weet alleen dat de âme belge met alles wat de papieren Belgische staat behoort, de Vlamingen nog niet veel goeds heeft gebracht.' Onder druk van zijn Leuvense collega's-hoogleraren moet hij echter spoedig terugtreden. Ook Filip De Pillecyn, die zich later als vrijwilliger voor het Belgische leger zal melden, schrijft occasionele bijdragen.

Gerardus Bolland (1854-1922), professor filosofie in Leiden, neohegeliaan, vooroorlogs inspirator van Vlaams radicalisme o.a. bij De Clercq.

*Filip De Pillecyn (1891-1962), bijna hoofdredacteur van de gekaapte *De Vlaamsche Stem* vertrok nog in 1915 als oorlogsvrijwilliger via Engeland naar het front waar hij secretaris en plaatsvervangende voorzitter van de Frontbeweging werd.*

Jozef De Cock (1877-1944), Leuvens professor in de Germaanse, schreef radicale stukken voor de gekaapte De Vlaamsche Stem maar werd door zijn collega's-professoren teruggefloten.

Medehoofdredacteur De Clercq beperkt zich tot *'inzage van stukken van belang'*. Het is Jacob, die werkelijk de positie van hoofdredacteur invult. De Clercq zal de komende vijf maanden van het voortbestaan van het dagblad een twintigtal artikels (meestal opgepoetste bijdragen uit het vooroorlogse *Jong Vlaanderen* en *De Witte Kaproen*) en evenveel gedichten laten verschijnen. Op 22 augustus publiceert hij wel *'Tot klaarder inzicht'* waarin hij poneert dat een Vlaming *'eerst Vlaming is, aleer Belg, aleer Europeeër'*. *'Wat wij willen'* op 27 augustus, is een oproep tot Vlaamse weerbaarheid. *'Naar daden'*, een herneming van *'Krachtstorm'* in *Jong Vlaanderen* van december 1901, wordt overgenomen in het activistische *Het Vlaamsche Nieuws* en *De Vlaamsche Post*, wat perfect beantwoordt aan Gerretsons eigenlijke bedoeling met *De Vlaamsche Stem*. Zo publiceert *De Vlaamsche Post* op de frontpagina van het nummer d.d. 23 augustus *'Vlaanderen en België'*, *'een open brief van de nieuwe redactie van 'De Vlaamsche Stem' René De Clercq en dr. Antoon Jacob'*. De bijdrage *'Volksvertegenwoordigers'* van 5 september is een herwerking van het antipolitieke *'Het hogere bolspel'* uit de vooroorlogse *De Witte Kaproen*. Op 11 september volgt *'Eerst Vlaming daarna Belg'* waarin hij nog royalistische gevoelens ventileert. Op 16 september herneemt hij *'De kudden'*, ook uit *De Witte Kaproen*, waarin hij als kunstenaar onafhankelijkheid vraagt t.o.v. de politieke partijen. In *'Vlaanderen dag en nacht'* uit hij een sterke sociale bekommernis. In *'Het stelsel'* heeft hij het tegen de vele verdachtmakingen waarvan de Vlamingen volgens hem steeds het slachtoffer zijn. Deze hetze moet dienen *'...voor den drang der Latijnsche staten opdat België zijn neutraliteit zou opgeven en Vlaanderen verdwijnen moet'*. De titel *'Lauwe leiders'* van 14 oktober spreekt voor zich. In *'Ervaring'* van 31 oktober schiet hij met scherp naar Frans Van Cauwelaert die op 27 augustus met een eigen weekblad *'Vrij België'* was gestart. Hij wil dat de politicus afstand neemt van zijn gematigde houding en mee ijvert voor *'zelfregering'*; wil hij het niet dan *'wordt zonder hem de grote taak volbracht'*. De Clercq om-

schrijft hem geregeld als een *'schijn Grote'*. Het is tekenend dat De Clercqqs verwijten aan Van Cauwelaert reeds dateren van voor de oorlog: *'Als Vlaming had ik hem leren mistrouwen tijdens de jammerlijke besprekingen in de kamer aangaande de school- en legerwet, toen hij, uit eigenbelang, zozeer als uit partijbelang, de bijna zegevierende volkszaak verried.'* Deze zinsnede raakt m.i. de kern van De Clercqqs antipartijpolitiek denken de facto.

Godfried Rooms (1893-1968), achterneef van De Clercq (hij was de zoon van Emma, een dochter van Renés oom Ivo), Belgisch soldaat, krijgsgevangene in Göttingen, student rechten aan de von Bissinguniversiteit en radicale activist.

Dat De Clercq enig gezag blijft uitstralen, blijkt uit een brief van 27 september van Jozef De Cock aan een oom-hoofdonderwijzer in Vlaanderen: *'Maar René wijkt geen duim. Onze regering staat nu meer dan ooit onder den druk van Frankrijk en de Vlamingen dienen nu voet bij stuk te houden.'* Renés achterneef Godfried Rooms schrijft hem op 25 oktober uit het krijgsgevangenenkamp Göttingen: *'Ons is uw streven heilig, René, en uwe persoon neemt een ereplaats in onder onze voormannen. Wees verzekerd dat gij niet alleen op de bres staat en velen u blindelings zullen volgen.'* Op 2, 4 en 9 november drukt *De Vlaamsche Stem* een brief af van korporaal Juliaan Platteau (1894-1964), die beweert te schrijven in naam van een groep Vlaamse soldaten: *'In u hebben wij ons vertrouwen gesteld als onzen enigen redder, u hebben wij uitgekozen om in ons aller naam den kamp te kampen.'*

Op 13 november schrijft Van Cauwelaert nog in een brief aan De Clercq *'naar aanleiding van een mededeling in De Vlaamsche Post dat ik namens de regering ene dreigbrief zou hebben geschreven aan één van onze eerlijkste voormannen...'* Het gaat om de brief van 30 juli (zie hoger), die een louter persoonlijk karakter had (*'denk aan uwe toekomst, denk aan uwe vrouw en aan uwe kinderen'*) en die door De Clercq blijkbaar aan Rietjens was getoond, die hem

dan in *De Vlaamsche Post* als dreigbrief had afgeschilderd. Van Cauwelaert verwijt nu De Clercq een gebrek aan fairplay. Diezelfde avond wordt vergaderen geblazen bij Van Cauwelaert thuis. Volgens zijn gedenkschriften vindt men er '...de maatregelen tegen De Clercq onpolitiek en is men van mening dat De Clercq het niet onaangenaam heeft gevonden deze martelaarskroon op zijn hoofd te ontvangen'. Overigens vinden vele passivisten en ook enkele activisten dat De Clercq zich maar al te graag in de martelaarsrol wentelt. Ook Hoste acht het ontslag van De Clercq ongelukkig, al kan hij het vanuit regeringsstandpunt begrijpen. Volgens een ons onbekende Jacobs, die daar ook aanwezig is '...heeft De Clercq de maatregel verwacht en hem zopas nog gezegd: "Ik heb nog 2.000 frank en zal het daarmee wel lang genoeg kunnen uithouden."'

Leo Van Puyvelde (1882-1965) promoveerde in Leuven op een proefschrift over Albrecht Rodenbach. Hij was secretaris van het Oost-Vlaamse Davidsfonds en vooroorlogse collega van De Clercq. Werkzaam in de Office belge werd hij ultra-Belgicist tijdens Wereldoorlog I. Na de oorlog doceerde hij kunstgeschiedenis aan de Gentse 'Ecole des Hautes Etudes' die door de Franstaligen werd opgericht tegen de halfslachtige zgn 'Nolfbarak'. Pierre Nolf werd als extraparllementair, op verzoek van het koninklijk hof, benoemd als minister van Kunsten en Wetenschappen en introduceerde vanaf juli 1923 aan de Gentse universiteit een halfslachtig, tweetalig taalregime dat noch de Vlamingen, noch de Franstaligen bevredigde. Van Puyvelde werd later hoofdconservator van het 'Museum voor Schone Kunsten' in Brussel. Op de foto bedachten tegenstanders hem met een aureool.

Toch is het Antoon Jacob, die nu de echte politieke lijn van *De Vlaamsche Stem* bepaalt. In een artikel van 25 november 'Het passieve axioma' dat hij ondertekent met 'activist' lanceert hij voor het eerst de term 'activisme' tegenover de 'passivisten' die volgens hem niets ondernamen. Jacob ontleende de term 'activist' aan de Zweedse activisten, die hun land aan de zijde van Duitsland in de oorlog willen brengen. Dit artikel is overigens een antwoord op een anonieme brief ter verdediging van de ontslagen van De Clercq en Jacob in *De Nieuwe Rotterdamse Courant (NRC)* van 2 november, een brief die achteraf van De Clercq's oud-collega uit het Gentse atheneum Van Puyvelde blijkt te zijn. Volgens Van Puyvelde worden door het ontslag *'...gene ideeën veroordeeld maar wel de wijze waarop die ideeën door ambtenaren van den Belgischen staat vooruitgezet worden (...)* Sedert de bekende reorganisatie van *De Vlaamsche Stem* plaats greep, is de nieuwe redactie hardnekkig opgetreden tegen het Belgisch staatsverband (...). Herhaalde malen heeft zij sommaties gegeven aan 'die van Le Havre' over zaken, die zonder de wetgevende kamers, de regering nu toch niet oplossen mag, en is zij er zelfs toe over gegaan stukken te laten verschijnen waarin, met begrijpelijke bijbedoelingen, gezegd wordt dat de Vlamingen hulp moeten halen overal waar die te halen is.' Hetzelfde NRC publiceert overigens op 6 november ook de brief van De Clercq aan Poulet. Een ander essentieel verschilpunt tussen activisten en passivisten is het al dan niet geloven in het bestaan van een zgn. Belgische ziel (*âme belge*). Dit is overigens al een vooroorlogse discussie. De pro's menen nu echter dat het bestaan van een Belgische ziel is bewezen in de algemene patriottische stemming van augustus 1914 e.v. Volgens Duitse Vlamingenvrienden en activisten is de oorlog echter *'des Vlämischen Volkes Schicksalstunde'*, hét moment waarop over Vlaanderens lot zal worden beslist.

Aan het schrijven van 7 oktober 1915 van von Kühlmann aan het Auswärtiges Amt in Berlijn voegt Gerretson, in samenwerking met Picard, een persoonlijk memorandum toe. Het memorandum telt veertien bladzijden en geeft Gerretson's bekende standpunten weer. 'De Ger' pleit bij de Duitsers voor een Vlaams minimumprogramma. Plaatselijke groepen in Vlaanderen en elders zouden nog uitsluitend rond dit minimumprogramma mogen ageren. Ultra's als Domela Nieuwenhuis schaden volgens hem de Vlaamse Beweging en bijgevolg ook de Duitse belangen. Als voorbeeld haalt 'de Ger' een artikel van Domela Nieuwenhuis aan over wie nu de toekomstige koning van Vlaanderen moet worden. Domela Nieuwenhuis had rond dezelfde periode zijn zevenpuntenprogramma aan de kanselier, de hoogste legerleiding en de Rijksdag bezorgd. Hij pleitte bij 'de hogere regering' voor de instelling van een Vlaams vrijkorps, het uitroepen van

een koninkrijk Vlaanderen met als eerste stap de bestuurlijke scheiding, de instelling van een Raad van Vlaanderen en de heropening van de Gentse universiteit in het Nederlands.

In het memorandum verklaart 'de Ger' zijn tactiek als volgt: *'Blijft men officieel loyaal, benut men de hele bombast van een officiële loyaleiteit en stelt men rechtmatige eisen aan de gerechtigheid van de koning, dan krijgt men de mogelijkheid door middel van de scherpe tegenstelling tussen wat de koning en de regering voor Vlaanderen zouden moeten doen en wat ze niet doen, het aanzien van de Belgische staat en zijn regering te ondergraven en een brede oppositie te kweken'.* Over *De Vlaamsche Stem* zelf schrijft Gerretson: *'Het blad staat officieel volkomen vrij en op één na, steller van dit memorandum, zijn alle aandeelhouders, redacteurs, medewerkers en administrateurs volkomen overtuigd dat men met een Hollandsch-Vlaamsche onderneming te doen heeft. Het is van het grootste belang dat dit zoo blijve.'*

August Borms (1878-1946) had De Clercq leren kennen, toen hij in 1901 met een afvaardiging Leuvense studenten de Gentse collega's kwam steunen in de strijd voor de verneerlandering van de universiteit. Voor zijn vertrek naar Peru in 1903 had hij moeder De Clercq in Deerlijk bezocht en in 1906 was hij nog korte tijd studiemeester geweest aan het Gentse atheneum, waar De Clercq net benoemd was. Borms zou de spilfiguur worden van het overigens zwakke Antwerpse activisme. Hij gaf er *Het Vlaamsche Nieuws* uit. Hij evolueerde van gematigd naar radicaal 'Jong Vlaams' standpunt. De Clercq bewonderde Borms voor diens rechtchapenheid, eerlijkheid en idealisme. Voor anderen was Borms een wereldvreemde dweper.

Leo Picard verklaarde hierover nog in 1974 dat hij toen wist '...dat *De Vlaamsche Stem* via Wichert financiële hulp kreeg'. Waarschijnlijk waren

inderdaad slechts hij en 'de Ger' hiervan op de hoogte. In Berlijn valt het memorandum in goede aarde bij staatssecretaris van Buitenlandse Zaken von Jagow. De Politische Abteilung in Brussel zou zich nu meer richten op de groep rond *Het Vlaamsche Nieuws* van De Clercq's vriend August Borms en de 'Antwerpse negen'.

Borms behoorde toen nog tot de gematigden. Zo had hij niet geloofd dat Van Cauwelaert De Clercq zou hebben kunnen verraden aan de Belgische regering maar '*...de afschuwelijke Belgische partijpolitiek heeft u (Van Cauwelaert) aan ons ideaal ontstolen*'. Later spreekt een meer geradicaliseerde Borms van 'broodroof' en de rol van '*...de eens zo gevierde Vlaamse hoofdman (...) die een bepaald zware schuld draagt in de onwettelijke en willekeurige afstelling van onze trouwe strijdgenoten, dichter De Clercq en Dr. Jacob (...) en die niet genoeg heeft gedaan bij de regering om de afstelling te verhinderen*'.

Gotlieb von Jagow, Duits minister van Buitenlandse Zaken

Nu reageert Van Cauwelaert scherp in *'Vrij België'*: *'Ik verschop met mijn voet het lasterpraatje aangaande mijn optreden tegenover de heren De Clercq en Jacob.'* Volgens De Clercq zelf '*...heeft Van Cauwelaert er zich op geroemd dat ik, alleen door zijn toedoen, bij den heer Pouillet geroepen werd*'. De *Vlaamsche Stem* van 31 oktober reageerde (Jacob?) op de afzetting met: *'Het heeft onze koning behaagd, in antwoord op ons plechtig beroep op de overheid, om Vlaanderen recht te doen, de loopbaan als ambtenaar van de Belgische staat voor ons af te sluiten.'* In het nummer van 4 november suggereert Jacob in een artikel 'Anti-Vlaamsche aktie' eveneens een actieve rol van Van Cauwelaert in hun ontslag. De Clercq heeft het in hetzelfde nummer over *'een betreurenswaardige maatregel die mij grieft, niet om mezelf, maar om mijn land en volk (...) voortgaande in mijn sterken strijd voor vrij Vlaanderen in vrij België, hoog en recht en*

zegezeker, roep ik uit mijn diepste, trouwe hart: *Leve de Koning!*' In 'Een pamflet van den heer R. De Clercq' (*Vrij België* 14 en 18 januari en 11 februari 1916) bijt Van Cauwelaert zeer scherp en uitvoerig van zich af. De Clercq en Jacob hebben hun ontslag enkel aan zichzelf te wijten en alle argumenten à charge tegen hem die door De Clercq werden ontwikkeld, worden weerlegd.

In de brede Vlaamse Beweging zal de rol van Van Cauwelaert hierin, zonder echte bewijzen aan gene of andere kant, hoe dan ook steeds worden betwist. In de krant *De Tijd* werd beweerd dat tijdens het onderhoud van Van Cauwelaert met koning Albert I in De Panne '*...de nieuwe wending van de Vlaamse Beweging*' besproken werd. Toen werd door de radicale flaminganten verondersteld dat ook de zaak De Clercq-Jacob ter sprake kwam. Volgens dr. Hulpiau was dit laatste echter niet het geval. Integendeel, Van Cauwelaert heeft eerder pogingen gedaan om De Clercq te redden. Het artikel in *L' Echo Belge* en het optreden van Helleputte waren '*doorslaggevend*' en de houding van Deswarte was eerder '*verdacht*'. Overigens vinden sommigen het verdacht dat de katholiek Van Cauwelaert alle wind vangt en de vrijzinnigen Hoste en Buysse niet worden aangesproken.

Uit een brief van Gerretson aan Edzard Domela Nieuwenhuis van 19 oktober vernemen we dat Gerretson nog probeert met de 'Jong Vlamingen' de plooiën glad te strijken en ook met hen tot een maximale samenwerking te komen over het minimumprogramma. Begin december 1915 keert Jacob naar Antwerpen weer om er te gaan schrijven voor Borms' *Het Vlaamsche Nieuws*. Volgens sommigen vertrekt hij omdat hij vreesde ingelijfd te worden in het Belgische leger. Anderen menen dat Jacob, die moeite had met Duitse steun aan het activisme, weg is gegaan toen hij de hele financieringsgeschiedenis ontdekte.

Op 14 december schrijft De Clercq aan Gerretson dat hij niet van plan is regelmatig van Bussum naar Amsterdam (waar de redactie was gevestigd) te reizen. De Clercq is overigens niet de geschikte man om het dagblad alleen recht te houden. Gerretson bestempelt hem in brieven aan Jacob als '*een onbekwaam journalist en een grenzeloze ijdelruit*'. Gerretson had i.p.v. De Clercq eigenlijk liever zijn vriend Leo Picard als medehoofdredacteur gehad. Bovendien is er ook nog 'stokebrand' Rietjens, die de relatie Gerretson-De Clercq verder doet verzuren. Toch geniet De Clercq een zeker gezag. Zo houdt hij eind augustus, begin september met groot succes enkele voordrachten in interneringskampen voor Belgische soldaten in Nederland, telkens voor driehonderd à vijfhonderd mensen. Ook binnen het groeiende activisme in Vlaanderen worden nu geregeld gedichten en artikels van hem uit *De Vlaamsche Stem* in de gematigde Antwerpse activistische krant *Het Vlaamsche Nieuws* overgenomen.

6 De 'bekering' van De Clercq door ds. Domela Nieuwenhuis en de liquidatie van *De Vlaamse Stem*

En België?

België verdwijnt.

Slechts één Vlaamsch dichter heeft bij mijn weten, België bezongen. En mea culpa, mea maxima culpa, dat ben ik zelf geweest.

Ik heb het gedaan, toen ik te goedertrouw meende, dat België onschuldig geslagen werd. Dat wroegt mij het minst. Maar ik heb het ook gedaan in 1905, vijf en zeventig jaar na 1830. Dat wroegt mij het meest.

Toen had ik nog niet begrepen.

Thans begrijp ik, en zoozeer ik Vlaanderen liefheb, zoozeer moet ik België haten.

Niet om mij te verontschuldigen, doch om der waarheid wille sluit ik met een eenvoudig verhaal.

Nadat ik in 1915 uit Belgischen staatsdienst werd ontslagen, kwam de Gentsche dominee Domela Nieuwenhuis Nyegaard te Amsterdam om handteekeningen van Vlamingen te krijgen op een stuk, waarin Vlaanderen zelfstandig en België vervallen werden verklaard.

Enkele der op die vergadering aanwezige Vlamingen wilden terstond ondertekenen. Ik kon niet, ik mocht niet, omdat ik, ondanks veel, zooniet in de Belgische regeering, dan toch nog in Koning Albert geloofde. De heer Domela hield er aan ook mijn handteekening te hebben. En toen gebeurde iets, dat ik nooit vergeet. Hij rees rechtop, de hooge schoone man, met de lange witte lokken en het sprekend eerlijk gelaat, en zei met van aandoening trillende stem, terwijl zijn blauwe oogen geweldig straalden: De Clercq, in uw zoogenoemde Belgische liederen hebt gij België geschreven, maar Vlaanderen gevoeld.

Het was alsof plotseling voor mijn gezicht een zwart gewolk openscheurde en de hemel blauw stond: „Dominee, antwoordde ik, het is zoo. Gij kent mij beter dan ik zelf.”

Ik kon den edelen man niet laten heengaan met ledige handen.

Er werd een ander stuk opgesteld, waarin verklaard werd dat Vlaanderen zelfstandig moest worden, indien de Belgische regeering voortging met Vlaanderen zijn recht te onthouden ... Een voorwaardelijk stuk.

Thans weet ik en verklaar:

Wil Vlaanderen ooit zichzelf worden, België moet verdwijnen; zonder voorbehoud!

Wij dragen in ons hart een droom

Zoo schoon, zoo schoon!

Het Vlaamsche Volk is vrij en draagt

Zijn eigen kroon!

De Clercq beschrijft zijn 'bekering' door ds. Domela Nieuwenhuis in De Dietsche Gedachte, 'Voor-1830-na' - 'Vlaanderens hoogste belijders' (zomer 1930).

We zagen al dat Gerretson probeerde alle activisten plus de Nederlandse en Duitse medespelers rond één minimumprogramma te doen marcheren. In dit kader mogen we waarschijnlijk ook het bezoek van Robert Oszwald aan De Clercq interpreteren in de loop van december 1915. Oszwald was dé vooroorlogse Duitse Vlaanderenspecialist die o.m. de eerste (weinig geïnteresseerde) Duitse gouverneur-generaal voor bezet België, maarschalk von der Goltz, gewezen had op het belang van het Nederlandstalig element in België. Sedert juni 1915 trad hij voor de Politische Abteilung op als persensor in Antwerpen. Vanaf 1917 speelt Oszwald nog een belangrijke rol als Duits toezichter op het activistische Centraal Vlaamsch Propagandabureau (één van de best draaiende activistische organen) waar Arthur Faingnaert en De Clercq een belangrijke rol zullen spelen. Samengevat mag met recht en reden worden beweerd dat Oszwald één der hoofdarchitecten van de Flamenpolitik geweest is.

Het is echter ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis die Gerretsons plannen weer eens doorkruist met een persoonlijke demarche. Domela Nieuwenhuis reist naar Nederland waar hij, naar verluidt, op de kamers van Eggen in Amsterdam drie dagen inpraat op *'de vrienden van Holland'*. Behalve Jacob, die reeds naar Antwerpen was vertrokken, Gerretson en De Clercq, tekent de hele redactie van *De Vlaamsche Stem* Domela Nieuwenhuis' radicaal zevenpuntenprogramma. Gerretson schudde Domela Nieuwenhuis na een heftige discussie (het is duidelijk dat 'de Ger' niet in zijn kaarten kon laten kijken) alleen maar de hand. Volgens dr. Koen Hulpiau had De Clercq toen nog bezwaar tegen het vooropstellen van het verdwijnen van België, volgens De Clercq zou dat wel voorwaardelijk kunnen gebeuren.

Toen zou Domela Nieuwenhuis zijn opgestaan en met een van aandoening trillende stem gezegd hebben: *'De Clercq in uwe zoogenaamde Belgische liederen hebt gij België geschreven, maar Vlaanderen gevoeld.'* Toen was het volgens De Clercq *'...alsof een zwart gewolk openscheurde en de hemel blauw stond.'* René zei: *'Dominee, het is zoo. Gij kent mij beter dan ik zelf.'*

Het is De Clercqs oud-leerling Marcel Minnaert die dan een aanvaardbare formulering opstelt waarin hoe dan ook de loyale eis t.o.v. België wordt opgeblazen: *'De vijandelijke, van dag tot dag scherper wordende houding der Belgische regering tegenover de Vlamingen en het stelselmatig verwerpen van onze rechtvaardige loyale eis, brengen ons tot de overtuiging dat voor ons Vlaanderen de eindelijke rust en een heilvolle toekomst in een Belgisch staatsverband onmogelijk zijn en dat een koninkrijk Vlaanderen de enige oplossing is.'* De scherpe toon van deze compromistekst is wel merkwaardig. Zelfs Domela Nieuwenhuis verklaart later dat hij *'...zulke verklaring nooit zou aanvaard hebben; ze was voor mijn doel nutteloos, onbruikbaar en zelfs gevaarlijk'*.

De perceptie van het gebeuren is dat De Clercq 'voorwaardelijk' (hij geloofde helemaal niet meer in de Belgische regering maar zou toen nog zijn hoop gesteld hebben in Albert I) het radicaal zevenpuntenprogramma van de Gentse Domela Nieuwenhuis ondertekend heeft, waarin het verdwijnen van België wordt geëist, en dus op 'Jong Vlaams' standpunt staat.

Allemansvriend De Clercq zal evenwel nooit een echte Jong Vlaming worden. Hij probeert het goed te doen met alle fracties binnen het activisme maar leunt nog meest aan bij zijn vriend August Borms. De Clercqs en Borms' evolutie verloopt overigens nogal evenwijdig en waarschijnlijk in minimaal overleg tussen beiden. Borms verklaart bv. in 1917: *'Wat dit punt betreft ben ik het helemaal eens met mijn vriend René De Clercq (de Vlaamse strijd voorrang geven op de trouw aan de koning). Ik voeg er aan toe dat de*

Saksen-Coburgs nooit veel sympathie opgebracht hebben voor de Vlaamse zaak. We hoopten dat Albert met die traditie zou breken. Wij zijn in die hoop teleurgesteld. Het zij zo.'

MIJN VIJAND IS MIJ LIEF

Mijn vijand is mij lief,
Omdat hij vijand is,
Dewijl hij mij uit laksheid hief
En haat geeft dien ik mis.

Mijn vijand is mij borg
Voor vasten moed en sterke daad.
Heb ik voor Vlaandren hart en zorg,
Ook voor mijn vijand en mijn haat.

Laat ruw zijn die mij tegen zijn,
Laat diep gaan, wat mij wondt.
Eerst als ik opbriesch van de pijn,
Voel ik mijn toorn gezond.

Eerst als het zwaard jeukt naar mijn hals,
Draag ik hem recht en hoog,
Vergend van al wat Walsch en valsch,
Tand voor tand, oog voor oog.

Oertrouw en dapper Dietsch,
Geslagen vaak, versagend nooit,
Zoolang nog iets
Den nek mij spant, dat liever springt dan plooit,

Voor Vlaandrens vlaggen wil ik staan,
Voetvast, vuisttoe,
Niet vragen wie, noch waar, noch hoe,
Maar ranselen die mij slaan.

*Gedicht door de Clercq geschreven
d.d. 6 December 1916, opgedragen aan
'den veel vijanden hebbenden ds. Domela Nieuwenhuis'.*

Van 'Jong Vlaamse' zijde blijft men echter via Rietjens de dichter bewerken. Met Domela Nieuwenhuis heeft De Clercq nog sporadisch contact. Toch draagt hij het gedicht 'Mijn vijand heb ik lief' ('6 december 1916, aan den veel vijanden hebbenden, veel vriendschap waardigen ds. Domela Nieuwenhuis') aan hem op en wordt hij uitgenodigd, als vader Domela Nieuwenhuis zoon Edzard bezoekt op 9 december.

Gerretson is ziedend om de coup de théâtre van de dominee en veegt De Clercq in een lange brief de mantel uit. De knieval voor Domela Nieuwenhuis is waarschijnlijk ook de reden waarom Gerretson talmt om stoorzender De Clercq, die nu zonder inkomsten zit, achter-

stallige tegoeden uit te betalen. Jacob reageert uit Antwerpen dat de hele redactie zich nu in feite buiten het standpunt van *De Vlaamsche Stem* heeft geplaatst.

De Vlaamsche Stem wordt intussen achter het front verboden (in december komen exemplaren terug uit Frankrijk met een stempel 'non admis'), verliest abonnees, verschijnt op steeds kleiner formaat en minder bladzijden. In het eerste nummer van 1916 bericht *De Vlaamsche Stem* de verhuis van de redactie van Amsterdam naar Den Haag en ook nog dat 'richting en leiding onveranderd zijn en de medewerking uitgebreid'. Met dit laatste bedoelt men de medewerking van de radicale Daensist en vooroorlogse vriend van De Clercq, nl. Hector Plancquaert.

Over de laatste periode en uiteindelijke liquidatie van *De Stem* worden we ingelicht in twee vertrouwelijke brieven van Eggen aan Domela Nieuwenhuis in Gent. Op 5 januari 1916 lezen we: *'Gerretson en Hoek bezitten het geld dus zij zijn de baas (...) De krant drukt nu in Den Haag en Brulez is redactiesecretaris geworden(...)' s Anderendaags kwamen op mijne kamer De Clercq, Brulez en X (onleesbaar) en wij spraken over de toekomst. X heeft getracht de zaak te redden doch het is lelijk tegengevallen zoals hierna zal blijken.'*

Wolfgang von Unger (1855-1927), cavaleriegeneraal, etappeninspecteur (het etappengebied was de zone in de onmiddellijke nabijheid van het front waar de militairen nog strengere regels oplegden dan in het gewone zgn. Okkupationsgebied) van het 4de Duitse leger in Gent, beschermheer van ds. Domela Nieuwenhuis en vertaler van De Clercqs De Noodhoorn. Later drijvende kracht van de Deutsch-Flämische Gesellschaft. Von Unger was het Nederlands machtig en literair geïnteresseerd.

De soms ietwat argeloze en naïeve Domela Nieuwenhuis dacht dat de hele redactie van *De Vlaamsche Stem* nu volledig op 'Jong Vlaams' standpunt stond en stak zijn ijdelheid over dit succes niet onder stoelen of banken. Zo laat hij afschriften van het o.m. door De Clercq ondertekende zevenpuntenprogramma circuleren tot in Berlijn. Dit heeft o.m. tot gevolg dat de gedwarsboomde Politische Abteilung in Brussel Domela Nieuwenhuis' bewegingsvrijheid beperkt. De naïeve, romantische en idealistische Domela Nieuwenhuis botst voortdurend met de Duitse Realpolitik. Het is echter zijn vriend, cavaleriegeneraal Wolfgang von Unger, etappen-inspecteur in Gent en Vlamingenvriend, die Domela Nieuwenhuis toch de nodige papieren bezorgt om aan de Pasz und Grenssperren te passeren en hem zo toelaat aanwezig te zijn op de begrafenis van zijn moeder in Nederland op 19 maart! Von Unger was eveneens een trouwe kerkganger bij Domela Nieuwenhuis op de Brabantdam. De militairen hebben in de geldende oorlogssituatie nu eenmaal beduidend meer macht dan de burgers in Brussel. Dezelfde von Unger zal in 1917 ook De Clercqs 'De Noodhoorn' vertalen in het

Duits! De bundel zal worden uitgegeven bij het Insel Verlag van Anton Kippenberg wiens uitgave van Vlaamse schrijvers volgens het Tätigkeitsbericht d.d. 31 juli 1917 van de Politische Abteilung in Brussel *'een grote steun was in haar opdracht'*. Het is duidelijk dat voor Gerretson *De Vlaamsche Stem* nu *'waardeloos'* geworden is, omdat het blad *'...door de kazakdraaijerij van Deswarte alle gezag verloren had'*. Hoe het allemaal afliep lezen we in de tweede brief van Eggen aan Domela Nieuwenhuis d.d. 2 februari 1916: *'Ziehier, hoe de zaak zich gisteren in Den Haag heeft afgespeeld. Waren aanwezig: Ger, Hoek, De Clercq, Brulez en ik (...) Gerretson verwijt de rest dat de ondertekening van de brief in de hoogste mate onvoorzichtig was (...) Van deze situatie hebben Ger en Hoek gebruik gemaakt om De Vlaamsche Stem stop te zetten (...) Hun spel was zeer behendig en ik heb moeten buigen'*. Op 31 januari 1916 kondigt de redactie inderdaad aan dat het blad om financiële redenen ophoudt te bestaan. In de laatste nummers publiceert hoofdredacteur De Clercq o.m. op 9 december het Groot-Nederlandse *'Coers'* lied (Frits Coers (1870-1937) is de man van de liedbeweging, die ooit de term *'Groot-Nederland'* gelanceerd had), in het kerstnummer het weemoedige *'Kerstverlangen'*, op 3 januari *'Naar vrede'* en op 27 januari *''s Levens waarde'*. In het allerlaatste nummer staat het mismoedige *'Een beleefdheid die doodt'*, waarin hij de hand in eigen boezem steekt en betoogt dat de Vlamingen door hun meegaandheid zelf schuld hebben aan de miskening waarvan ze het slachtoffer zijn.

Jules Persyn (1878-1933), Germanist van de Leuvense school, gewezen privé-secretaris van kamervoorzitter Schollaert en hoofdredacteur van Dietsche Warande en Belfort. Samen met De Clercq en Borms was hij in 1902 leraar in Nijvel. De Clercq benaderde hem om een professoraat te aanvaarden aan de von Bissinguniversiteit in Gent.

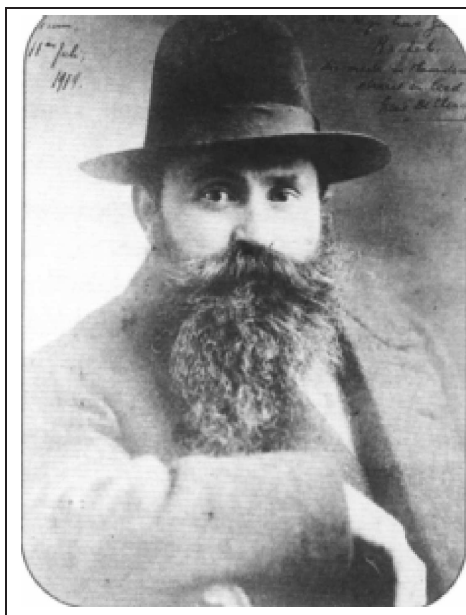
Toch heeft Gerretson nog geprobeerd *De Vlaamsche Stem* te verkopen aan Leo Simons. In een brief aan Simons d.d. 8 januari 1916 schrijft hij: *'...Het loskomen van De Vlaamsche Stem van mij, zou wellicht – vooral wanneer een bekend pro-Ententeman (Simons) de eigenaar werd – in staat zijn, veel (overigens ongewettigd) wantrouwen weg te nemen.'*

Na de liquidatie van *De Vlaamsche Stem* duiken de medewerkers Marcel Minnaert, Lucien Brulez, Antoon Jacob en Jan Eggen later dat jaar respectievelijk op als docenten natuurkunde, wijsbegeerte en filologie, Neder-

landse en algemene letterkunde en rechten aan de pas vernederlandste von Bissinguniversiteit in Gent. Op 24 juni 1916 klopt De Clercq aan bij Jules Persyn, die vlak bij Van Cauwelaert in Scheveningen woont, om die te overtuigen een leerstoel in Gent te aanvaarden. Aanvankelijk aanvaardt Persyn maar later trekt hij zich terug, als hij verneemt dat er ook Duitse professoren zullen worden aangesteld. De Clercqs oud-proffen Vercoullie, Fredericq en Pirenne, doen uiteraard niet mee en de twee laatsten worden als aanstokers van het professorenverzet naar Duitsland gevoerd (merkwaardig genoeg is de heruitgave van De Clercqs 'De Vlasgaard' bij Van Looy in 1916 nog steeds opgedragen aan professor Fredericq). Deze wegvoering is een tactische blunder van formaat vanwege de Duitsers want de maatregel oogst veel internationaal protest, ook van het Vaticaan dat voor deze twee notoire logebroeders in de bres springt!

De Clercq houdt zich nu financieel recht met hulp van het Nederlandsch Comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers. Sommige Nederlanders, die hem beschouwen als 'een idealist die er ingevlogen is', steunen hem persoonlijk. Zo laat Leo Simons in *De Nieuwe Amsterdammer* van 20 november 1915 een oproep verschijnen voor de dichtbundel 'Van Aarde en Hemel' die zijn *Wereldbibliotheek* 'als steun aan de dichter zal publiceren'. Er zijn ook nog min of meer welstellende vrienden als professor Bodenstein, baron Theo van Welderen Rengers (1867-1945), Eerste-Kamerlid voor Friesland, grootgrondbezitter en landbouwindustriël, de bekende financier, Robert De Vos, ex-vertegenwoordiger van de Belgische Société Générale in China die na de bokkersopstand in het Gooi was neergestreken, en de kunstenaarsfamilie Pieck. Zijn tegenstanders zoals het giftige *Belgisch Dagblad* van 2 februari 1916 spreken van 'overschot' voor de dichter. Zelf wijst De Clercq in een brief aan Borms net voor zijn terugkeer naar Vlaanderen op de armoede waarin hij leeft.

7 *Dietsche Stemmen, De Toorts en De Dietsche Bond*, verdedigers van de ‘stambelangen voor het Nederlandse volk’

De Clercq, een romantisch dichter in het oog van een wereldstorm

Niettegenstaande dit alles was De Clercq volgens getuigenis van Jacob met zijn ontslag ‘*blijde als een kind*’, omdat hij zich nu eindelijk ongebonden voelde. Het leraarschap heeft De Clercq overigens nooit gelegen. Het was Edzard Domela, die begin november 1915 namens de dissidente ANV-studentenafdeling Utrecht³ een meeting belegde tegen de ‘afstelling’ van De Clercq en Jacob met als eregasten ds. Domela Nieuwenhuis, Minnaert, Picard en De Clercq zelf. Marcel Minnaert, de Zuid-Afrikaan Erasmus en De Clercq zelf speechten en er werd uiteraard een motie tegen de ‘afstelling’ gestemd.

Deze meeting is in feite het embryo geweest van het nieuwe initiatief *Dietsche Stemmen* en de latere *Dietsche Bond*.

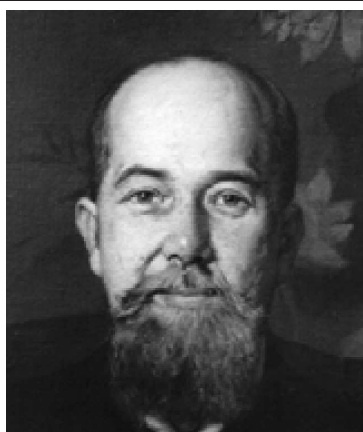
Samen met professor Bodenstern spreekt De Clercq vanaf februari 1916 nog voor vergaderingen in Utrecht, Amsterdam, Delft, Leeuwarden, Zutphen, Dordrecht e.a.

De Clercqs mening over de Nederlanders leest men in zijn latere autobiografische roman ‘Een Wijnavond bij dokter Aldegraaf’: ‘...*De erfgena-*

³Men huldigde daar tegenover de passieve, ‘neutralistische’ houding van het ANV, bepaald in *Neerlandia* november 1914, de houding dat de Noord-Nederlanders ‘...*precies in oorlogstijd waar in Vlaanderen en Zuid-Afrika de Nederlandse taal en het Nederlands volksbestaan ernstiger dan ooit werden bedreigd, niet neutraal terzijde konden staan*’.

men van de geuzen zijn zelfgenoegzaam geworden, (...) Het Nederlands nationaal gevoel is zeer eng, sommigen beweren hier dat Nederland pas boven de Moerdijk begint. (...) Nu wordt Nederland door verval na de gouden eeuw zelfgenoegzaamheid, gemakzucht en modezucht verweten, (...) De vreemden nahollen, weinig geneigd tot daden maar steeds tot kritiek (...) De heelmeeesters waren Potgieter, Multatuli, Bolland (een schreeuwende in de woestijn), (...) Het Nederlandse volk is gezond maar wordt slecht voorgelicht.'

Dat de dichter De Clercq op dat moment ook in Vlaanderen zelf en zeker in activistische kring, grote populariteit geniet, blijkt uit een enquête in het Antwerpse dagblad *Het Vlaamsche Nieuws* van zijn vriend August Borms, dat een pop-poll van de meest geliefde Vlaamse literatoren houdt. Uit vijfhonderd drieëntwintig antwoorden komt hij op de zesde plaats na Gezelle, Conscience, Streuvels, Ledeganck en De Mont. Hij laat Verriest en Rodenbach achter zich.

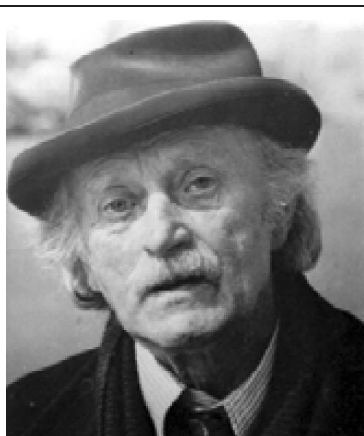
Willem Van Es (1886-1943), Vlaamsgezinde Nederlander met belangstelling voor Frans-Vlaanderen (voor de oorlog al lid van Borms pro-Westlandia dat het Vlaams bewustzijn in Frans-Vlaanderen probeerde te stimuleren), lid van De Dietsche Bond.

In november van 1915 is dan inderdaad in Utrecht het Groot-Nederlandse *Dietsche Stemmen*, tijdschrift voor Nederlandsche stambelangen verschenen op initiatief van de dissidente ANV'ers, die vinden dat het ANV-hoofdbestuur de activisten hun steun onthoudt, met o.a. Gerretson (die weer voor geld zorgt), zijn vriend Hoek en Anton Van Vessem, studentenafdeling ANV-Utrecht. Ook Leo Picard, die zojuist als meer gematigde binnen de 'Jong Vlaamse' beweging het pleit had verloren tegen Domela Nieuwenhuis (die had nog gehoopt 'dat Picards Pirennevergiftiging zou overgaan en voor hem bleef bidden') en eind augustus ontslag moest nemen als hoofdredacteur van *De Vlaamsche Post*, deed mee met *Dietsche Stemmen*. Picard was stilaan op het standpunt van Gerretson gekomen en dus ook bruikbaar geworden voor de realo's van de Politische Abteilung in Brussel. Voor hen was hij dus eigenlijk te vroeg bij *De Post* weggegaan. Verder zitten nog in de redactie Willem Van Es, een Vlaamsgezinde Nederlander met grote belangstelling

voor Frans-Vlaanderen, en Edgard Rietjens, eveneens een vriend uit Gerretson's vooroorlogse studententijd in Vlaanderen en destijds medewerker aan én *De Vlaamsche Stem* én *De Vlaamsche Post*, en Frits Coers. Ook Wichert van de Hilfstelle was bij de oprichting van *Dietsche Stemmen* betrokken. Volgens latere verklaringen van Leo Picard had de nogal 'drukdoenerige' Rietjens een grote invloed op De Clercq en zou hij deze in de laatste periode van *de Vlaamsche Stem* al tegen Gerretson hebben opgestookt. De Clercq's naam staat ook vermeld op de kافت van *Dietsche Stemmen*, hoewel zijn bijdragen aan het blad beperkt zijn.

In dit stadium is De Clercq's Grootneerlandisme nog zuiver cultureel. Politiek Grootneerlandisme met als implicatie de vernietiging van België is voor hem op dat moment nog geen optie. Deze laatste evolutie zal bij hem voornamelijk gebeuren o.i. van de Belgische repressie tegen de activisten. Wel is het op uitnodiging van De Clercq dat ook Franz Fromme bijdragen in het 'Plattduitsch' verzorgt. Fromme vertoeft tijdens de oorlog vaak in Utrecht in kringen van Nederlandse, Vlaamse en Zuid-Afrikaanse redactieleden en ontmoet er tevens Edzard Domela Nieuwenhuis, die de Hollandse verbindingsman is van zijn in Gent actieve vader Jan Derk.

Wie zich nog in deze kringen ophoudt, is August Remouchamps (1892-1927), ook een oud-leerling van De Clercq op het atheneum, medewerker aan *De Vlaamsche Post*, die men op een bepaald ogenblik in 1915 verbindingsman tussen de Politische Abteilungen van Brussel en Den Haag wil maken. Deze Remouchamps wordt na de oorlog apolitek en als dusdanig conservator van het museum in Leiden.

Franz Fromme (1880-1960), De Clercq's Nederlandse vriend. Hij had al voor de oorlog contacten in Gent o.m. met Andries Mac Leod. De Clercq leerde hem pas tijdens de Eerste Wereldoorlog kennen. In 1926 richtte hij met Godfried Rooms in Berlijn een Nederduits-Vlaamse werkgemeenschap op.

In *Dietsche Stemmen* wordt 'Havere tegen Vlaanderen' gepubliceerd, een pamflet waarin De Clercq zelf uitvoerig zijn ontslag beschrijft. Gerretson schrijft hem: 'Ik ontving zoëven de drukproef van het eerste stuk van 'Havere

tegen Vlaanderen'. Het schijnt mij uitnemend geslaagd, waardig naar vorm en inhoud'. Het pamflet dat ook in brochurevorm wordt uitgegeven, circuleert ook aan het front o.a. Jeroom Leuridan laat er zich door 'emballeren'. De Clercq's expliciete beschuldigingen aan Van Cauwelaert in dit pamflet worden later even striemend door deze laatste beantwoord.

Jeroom Leuridan (1894-1945), oorlogsvrijwilliger en actief in de Frontbeweging, was beïnvloed door het pamflet 'Havere tegen Vlaanderen'.

Verder verschijnen van De Clercq nog 'Zang van Groot-Vlaanderen' (maart-april 1916), opgedragen aan Anton Van Vessem, en nog een lang gedicht 'Aan koning Albert', gedateerd 17 april 1916. Nog een laatste maal vraagt hij tevergeefs:

*Wij vragen, Sire, ons recht:
Geen voordeel en geen gunsten
Maar driemaal, dringend: recht, recht, recht!*

De Clercq zelf was enthousiaster over het weekblad *De Toorts* waarvan over de oprichting eigenlijk weinig bekend is. Medewerker is de Zuid-Afrikaanse hoogleraar Bodenstein. Hij is tegen de oprichting van de Raad van Vlaanderen, omdat dit volgens hem de Groot-Nederlandse gedachte schaadt. Politieke Groot-Nederlanders bestempelen dit soort initiatieven immers als Vlaamse zgn. 'kleinstaterij'. Deze Bodenstein, De Clercq, de honger genoemde Van Es, Van Vessem en Edgard Rietjens, die van een eerder pro-Duits 'Jong Vlaams' naar een zuiver Groot-Nederlands standpunt evolueert, vormen de redactie van dit eveneens Groot-Nederlands, niet-pro-Duits en voor het gematigde activisme sympathiserende blad. De Clercq publiceert er polemische stukken als:

'Het Fransche België' (24 juni 1916), over het Fransgerichte secundair onderwijs in Vlaanderen;

'Groeninge' (15 juli 1916), waarin hij het pijnlijke gevoel vertolkt dat de Vlamingen aan de IJzer strijden voor het Latijnendom en hen toeroept: 'Gedenk Groeninge, gedenk Vlaanderen' (onder invloed van Domela Nieuwenhuis' denken?;

'Waar het recht niet deugt' (17 augustus 1916), tegen de Franstalige pers als die nu ook zijn icoon Hugo Verriest, '*den grootsten en eerbiedwaardigsten onder de Vlamingen*' aanvalt;

'De Vlaamsche puzzle' (9 september 1916) waarin De Clercq nog eens zijn bekende standpunten uit de tweede periode van *De Vlaamsche Stem* bevestigt, maar nu voor het eerst het aanvaarden van een Vlaamse universiteit uit de handen van de Duitsers verdedigt;

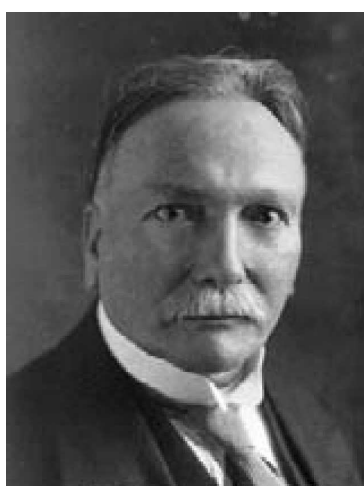
'Grijpgiertjes' (7 oktober 1916) ten gunste van het gastvrije Nederland en tegen Belgische annexatieplannen en de Britse rol hierin;

en 'Hoe men ons bevecht' (23 december 1916), over de methodes als '*hoon, verdachtmaking, dwaze bespotting, bedreiging, broodroof, grove leugen en laster*' waarmee de activisten worden gedwarsboomd.

Zijn louter journalistieke arbeid verplaatst zich in de nazomer van 1917 echter naar de *Gazet Van Brussel* waar hij dan tot hoofdredacteur wordt benoemd. In het eerste nummer van *De Toorts* van 10 juni 1916 verschijnt De Clercqs enthousiaste 'Lied van Groot-Nederland' (opgedragen aan Frits Coers); 'Hollandsch, Vlaamsch, Zuid-Afrikaansch, slechts de naam is anders), 'Broedren!' (18 november 1916), 'De klimmenden', 'Daar is maar één land' (20 januari 1917), onder toonzetting van Jef Van Hoof nog steeds bekend, 'Aan dr. August Borms' (27 januari 1917), 'De belofte' (31 maart 1917), 'Ons Brussel' (7 april 1917), 'Havere en Vlaanderen' (5 mei 1917), 'De heeren die geen heeren zijn' (12 mei 1917), 'De schaduwen' (19 mei 1917), 'Scheiding' (26 mei 1917), 'Blijheid', 'Een harde getuigenis' (16 juni 1917), 'Vlaamsch Brussel' (juni 1917), 'Moeder Vlaanderen' (28 juli 1917), de weergave van zijn emotie als hij Vlaanderen op 11 juni voor het eerst sedert oktober 1914 terugziet (hij postdateert het op 11 juli) en 'De voogden' (voor het 11-julinr.). Na zijn vertrek naar Brussel verschijnt nog het anti-Britse 'Grijpland' (1 september 1917) en 'Een brief uit Brussel' (15 september 1917), 'Daar moet ik zijn' (8 september 1918), 'Wat wordt gij fel gehaat' (24 augustus 1918) en nu en dan een overdruk van zijn bijdragen aan *De Gazet van Brussel* zoals 'Waarheidsliefde' en 'Naderende vrede'. Er verschijnen ook gelegenheidsgedichten als 'Aan die van Antwerpen' (maart 1916), ook bekend onder de titel 'Aan Vlaanderen, Carolus luidt' en opgedragen aan Raf Verhulst; 'Lentegroet' (17 juni 1916), 'Kom niet onder de hoge boomen' (22 juli 1916) en 'Gent' (29 juli).

In de periode na zijn ontslag, waarin alles internationaal en op Vlaams gebied (politiek-militair) mogelijk lijkt, is De Clercq blijkbaar zeer productief; de gedichten volgen mekaar in hoog tempo op. Opvallend is dat er op dat moment nog geen sprake is van enig rabiaat anti-Belgicisme of antiroyalisme. Alleen de Belgische regering krijgt het zwaar te verduren. De Clercqs gedichten worden overgenomen in de activistische pers en gebundeld in 'De Noodhoorn', een bundel (63 pagina's) die in het najaar 1916 door *De Dietsche Bond* wordt uitgegeven. In september was de dichter bij uitgever Van Dishoeck gaan aankloppen, '*...om over de uitgave van een nieuw bundeltje 'De Noodhoorn' te spreken*'. De uitgever is er vermoedelijk van teruggeschrokken om de politiek geladen 'Vaderlandsche liederen' van de controversiële dichter uit te geven. Onder de naam 'Vaderlandsche Liederen' wordt in Anderlecht een jaar later een volksuitgave met 17 toegevoegde nieuwe liederen gedrukt op 32.600 exemplaren! Dit cijfer illustreert bij uitstek De Clercqs waarde als propagandist van het activisme.

In februari 1917 wordt de Eerste Raad van Vlaanderen als een overkoepelend activistisch orgaan opgericht. De Raad maakt zich bijna onmiddellijk onpopulair door een reis op 3 maart naar Berlijn met een ontvangst door kanselier von Bethmann-Hollweg, gevolgd door een nog meer geruchtmakende bieravond. Voor de publieke opinie in België dringt het nu door tot welke consequenties het activistische optreden kan leiden. Overigens leidt het geen twijfel dat de Duitse bezetting (en bij uitbreiding elke samenwerking met die bezetting) bij de Vlaamse bevolking bijzonder onpopulair was. Naast de strenge voedselrantsoenering eiste de bezetter met Deutsche Gründlichkeit de hele landbouwproductie op tot en met brandnetels die voor de productie van verbandgaas werden gebruikt. Uiteraard worden ook paarden en vele andere dieren zoals geiten, 'de melkkoe van de kleine man', opgeëist. Op 2 mei 1915 grijpt de fameuze 'duivenmoord' plaats waar alle duiven wegens spionagegevaar moeten worden gedood. Op 10 augustus 1917 wordt alle duivenmateriaal (manden, constateurs enz.) aangeslagen. De lijst van goederen die in beslag kunnen worden genomen, wordt tot het uiterste uitgebreid o.m. tot kinderwagens, medailles, dierenhuiden, telefoons, gekookte en niet-gekookte beenderen enz. Kasseien worden uitgebroken en vermalen tot grind enz. enz. Het hoeft geen betoog dat het activisme in een dergelijk klimaat nood heeft aan gezaghebbende, vertrouwenwekkende figuren. De Clercq kan hier zonder twijfel goede diensten bewijzen in de propaganda en is de eerste '*die zich ter beschikking kwam stellen*'.

Pieter Tack (1870-1943), doctor in de Germaanse filologie, voorzitter van de Raad van Vlaanderen, werd op 3 maart 1917 met een delegatie door kanselier von Bethmann in Berlijn ontvangen.

Op 22 april 1917 deelt Pieter Tack, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, mee dat o.a. De Clercq, Leo Meert en Edgard Rietjens bereid zijn om naar Vlaanderen terug te keren en in de Raad te zetelen. Volgens getuigenis van De Clercqs dochter Elza (1906-1989) heeft Borms haar vader *'overhaald de stap te zetten'*. In een brief aan Borms d.d. 18 april schrijft De Clercq *'dat het wel deugd doet na een jaar lang zoeken, zwoegen en licht slaan in het donker, zich eens deugdelijk te wringen in de zon'*. Ook anderen uit de Dietsche kringen maken *'nonkel Né'* (zijn bijnaam in activistische kringen) erop attent *'dat er hem in Brussel en Gent een grote toekomst en een gul onthaal wachten'*. De Clercq treedt nu, *'na zuiver literaire arbeid* (het schrijven van het Bijbelspel *'Tamar'*) *'die luimaakt voor anderen arbeid'* in het activisme. *'Nu mag Vlaanderen mij roepen, elke dag'* schrijft hij en stort zich vol overgave *'in den strijd die machtig lokt'*. Op 11 juni 1917 betreedt hij volgens Jacob de Vlaamse bodem met de woorden *'We zullen eens zien hoe lang het hier zal duren'*. 's Anderendaags meldt hij zich in Brussel bij Pieter Tack *'om één en ander praktisch te regelen'*, o.m. zijn benoeming als conservator van het Wiertzmuseum op 27 juni met een hoge jaarwedde van 9.000 frank. Het is het hoogste bedrag dat, volgens de verslagen van de Raad van Vlaanderen, aan iemand wordt uitbetaald. Waarschijnlijk te verklaren door De Clercqs vele kosten als toppropagandist (op 15 november 1917 wordt onder Arthur Faingnaert – en Robert Oszwald voor de Duitsers – het Centraal Vlaamsch Propagandabureau opgestart, één van de meest succesrijke activistische organisaties) met vele reizen naar Duitsland, Nederland en uiteraard vele verplaatsingen in Vlaanderen zelf. Er zijn ook financiële compensaties i.v.m. zijn afzetting enz. Hij meldt zich ook bij de Politische Abteilung *'waar men hem wil leren kennen'*.

René De Clercq, activist

De Flamenpolitiek is nu in een volgende fase beland. Bij een mogelijke nederlaag willen de Duitsers de terugkerende Belgische regering voor een *'fait accompli in flämischen Sinne'* stellen door *'Verwaltung, Rechtswesen und Unterricht'* te federaliseren. Voor die nieuwe instellingen heeft men natuurlijk ook betrouwbaar personeel nodig.

BESTUUR VAN DEN DIETSCHEN BOND 1926/1927.

Generaal J. B. M. HERZOG, Eerevoorzitter.
 Mr. P. W. DE KONING, Voorzitter.
 Dr. RENE DE CLERCQ, | Ondervoorzitters.
 Dr. PH. R. BOTHA, |
 Drs. E. BESSE, Penningmeester.
 W. F. J. den UIJL, Schrijver.
 Dr. M. MINNAERT, Boekbewaarder.
 Dr. A. J. M. VAN WESSEM.
 Prof. Dr. H. D. J. BODENSTEIN.
 Dr. AUGUST BORMS, Eerelid.
 Prof. Dr. J. DE DECKER.
 Dr. A. J. HOFMAN.
 BOUDEWIJN MAES.
 Prof. Mr. S. R. STEINMETZ.
 Dr. N. B. TENHAEFF.
 Mr. JOZ. VAN DEN BROECK.
 F. C. L. BOSMAN.

EERELID: Dr. W. J. LEIJDS.

De Dietsche Bond is op 23 Juni 1917 opgericht voor altijd.
 De Dietsche Bond kent als eenig richtsnoer het zuiver Groot-Nederlandsch belang en verwerpt iederen met dat belang strijdigen vreemden invloed.
 De Dietsche Bond stelt zich ten doel:

- a. uitdrukking te geven aan het feit dat de Dietsche Stam (omvattend de inwoners van Dietsche sprake in Europa, zooals in Holland, Belgisch-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen, in Zuid-Afrika, Nederlandsch Oost- en West-Indië, benevens de elders in alle werelddeelen verspreid wonende Dietschers) onder de volkeren vormt een engere gemeenschap, gegrond op gemeenschappelijke beschaving, en dat het behoud en de ontwikkeling van de Dietsche beschaving en de maatschappelijke welvaart van den Dietschen Stam als een geheel voor ieder der afzonderlijke deelen een levensbelang is;
- b. het opwekken van het nationaal zelfrespect en zelfbewustzijn van ieder der afzonderlijke deelen, teneinde op die wijze het behoud van het eigen Dietsch volkskarakter en de eigen Dietsche beschaving op hechte grondslagen te vestigen;
- c. het bevorderen en vestigen van de overtuiging, dat het een onafwijsbare plicht is tot zelfbehoud van ieder der afzonderlijke deelen elkaar wederzijds te steunen in den strijd om het eigen volksbestaan;
- d. het verleenen van zoodanigen steun;
- e. het uitbreiden in gemeenschappelijk overleg, van de onderlinge staatkundige, economisch en cultureele betrekkingen;
- f. het steunen van elke spontane beweging onder andere volkeren om Dietsch als verkeers- en cultuurtaal te verbreiden.

Inlichtingen worden op aanvraag gaarne door den Schrijver verstrekt.
 (W. F. J. den Uijl, Jac. Ruijsdaelstraat 10bisA — Utrecht).

In een brief van 11 juli 1917 schrijft Cyriel Buysse aan zijn uitgever Van Dishoeck: *'De Clercq is dus weg om Vlaanderen te redden. Wat zal dat heerlijk zijn! Er lopen hier nog van die redders rond maar ze staren voorlopig in de hoogte, naar de kruinen van de bomen, om er de katten uit te kijken en houden ook een natten vinger in de lucht, om te voelen waar vandaan de wind komt.'* De Clercq stelt het zo: *'Uit Holland ben ik teruggekeerd met een rechtere rug en een willende kop.'* Hij beseft dat het nu *'gansch of niets'* zal zijn en trekt zich weinig aan van commentaar: *'Alleen dwazen kunnen afkeuren. Wie kijkt er om waar hondjes keffen, achterrugsch?'*

De Clercq verhuist op 28 juli naar de Vautierstraat in Elsene en legt op 29 juli de eed af als lid van de Raad van Vlaanderen. In een eerste vergadering probeert hij al met een motie de Heel-Nederlandse lijn van *De Dietsche Bond* door te drukken en op 22 september vraagt hij in de Raad toelagen voor *Dietsche Stemmen* en *De Toorts*. De Groot-Nederlandse praxis is binnen het activisme echter marginaal. Gezien de werkelijke internationale krachtsverhoudingen van het moment is een staatkundige hereniging van de Nederlanden volslagen onmogelijk.

Van De Clercqs optreden in de Raad onthouden we echter vooral dat hij op 11 november 1917 samen met Jan Wannyn in de Alhambraschouwburg in Brussel de Belgische regering in Le Havre per motie vervallen verklaart en als eerste zijn vriend Borms bijspringt, als die op 22 december 1917 in dezelfde locatie Vlaanderens onafhankelijkheid uitroept. De Clercq stemt ook 'ja' als op 28 maart 1918 gestemd wordt over het schrappen van de naam 'België'.

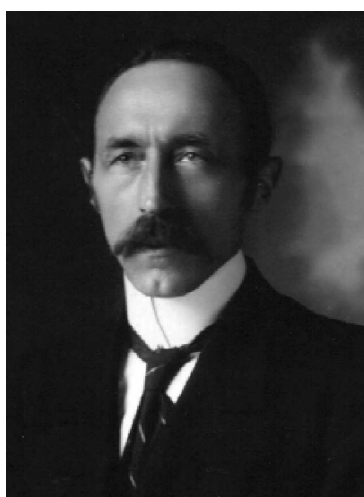
Voor de Duitsers gaat dit allemaal wat te ver. Zo protesteert Ludendorff in een brief (29 november 1917) aan von Kühlmann, op dat ogenblik minister van Binnenlandse Zaken, tegen de zijns inziens te verregaande tegemoetkomingen van de Politische Abteilung van het bezettingsbestuur aan de Vlamingen. De beslissende invloed moest, aldus Ludendorff, bij Duitsland blijven, omdat de Vlamingen politiek nog niet rijp waren. In december wordt Ludendorff gesust met een antwoord dat de activisten niet meer dan een *'beratenden Anteil an den Landesgeschäften'* kregen en dat het streven naar zelfstandigheid van de 'Jong Vlamingen' werd tegengegaan. De onafhankelijkheidsverklaring komt de Duitsers overigens zeer slecht uit, omdat ze precies op dat ogenblik via geheime kanalen onderhandelingen voeren met koning Albert over een afzonderlijke vrede met België. Evenals Brest-Litowsk paste dit in de voorbereiding van de voorjaarsoffensieven van 1918 die de eindoverwinning moesten brengen en waar men er uiteraard naar streeft het Duitse vierde leger uit Vlaanderen vrij te maken voor

dienst in Frankrijk.

De Dietsche Bond was op 17 maart 1917 ten huize Molenaar in Utrecht opgericht en was eigenlijk een equivalente organisatie van het Algemeen Nederlands Verbond. Hij steunde, in tegenstelling tot het ANV, wél het activisme. Volgens Lode Wils werd *De Dietsche Bond* opgericht omdat het ANV aarzelde de Flamenpolitik te ondersteunen. Nog volgens hem streeft de *De Dietsche Bond* openlijk de vernietiging van België na. Op een omzendbrief van 13 maart, verstuurd door Bodenstein en Van Vessem, kwamen, naar we mogen aannemen, de verenigde redactieleden van *Dietsche Stemmen* en *De Toorts* samen. De officiële stichtingsdatum van *De Dietsche Bond* is echter 23 juni 1917 toen de statuten klaar waren (zie p. 85). Concreet zal een bibliotheek worden aangelegd.

Adriaan Loosjes (1883-1949), medeoprichter van De Dietsche Bond en in 1931 hoofdredacteur van De Dietsche Gedachte.

Professor Josué De Decker (1879-1953), prof. Klassieke filologie aan de von Bissinguniversiteit, bestuurslid van de Raad van Vlaanderen en lid van De Dietsche Bond. Als balling in Nederland was hij een zeer revanchistisch ingestelde nationalistische scherpslijper. In zijn blad Vlaanderen werd iedere meer gematigde nationalist als Belgicist gecatalogeerd.

Dezelfde dag wordt ook het bestuur samengesteld: J.B.M. Herzog erevoorzitter, B.C.H. Van der Wijck (later Pieter De Koning) voorzitter, H.D.J. Bodenstein (later Ph Botha) en De Clercq ondervoorzitter, Willem J. L. Van

Es (later E. Besse) penningmeester, Marcel Minnaert boekbewaarder (sic) en Anton J. Van Vessem (later W. Den Uyl en nog later A. Loosjes) secretaris. De vereniging telt vanaf 1925 ook August Borms (in gevangenschap) als erelid en enkele leden onder wie prof. Josué De Decker, dr. E. Van Wessem, dr. Tenhaelf, A. Hofman, Boudewijn Maes, prof. Steinmetz, Jozef Van den Broeck en F. Bosman. Gerretson, die bezwaren heeft tegen het voluit steunen van luit steunen van het activisme, wordt in de zomer 1917 door toedoen van De Clercq als lid geschrapt.

Jan Wannyns (1867-1949), runde in Gent de English Club, het huidige Provinciaal Taalinstituut. De Clercq kende hem van rond de eeuwwisseling. Organisator van de meest succesrijke activistische organisatie, de vanaf 1917 in Gent opererende Nationalistische Bond. Verklaarde o.m. met De Clercq in november 1917 de Belgische regering in Le Havre als vervallen.

De Clercq zou nog enige malen (soms op doorreis naar Duitsland) een bestuursvergadering van *De Dietsche Bond* bijwonen. Zo is hij aanwezig op de eerste bestuursvergadering op 23 februari 1918 waar hij voor de collega's de nodige peptalk in petto heeft: *'De zelfstandigheidsverklaring komt niet van de Duitsers maar werd gedaan zonder het medeweten van de Duitsers die ze overigens nog niet hebben erkend.'*⁴ *'...De verkiezingen voor de Raad van Vlaanderen waren gehouden in openbare volksvergaderingen(...) dat het activisme in Gent sterk is en er ook doordringt in de volksklassen'*⁵ en ten slotte *'...dat de Nederlandse hogeschool in Gent goed vooruitgaat'*⁶, volgens tegenstanders een niet echt fraai resultaat, als men weet dat Gent toen de enige universiteit was

⁴Zonder een definitieve militaire overwinning in het Westen zal Duitsland sowieso geen staatkundige wijzigingen erkennen; zij zouden wel enkele interne bestuurlijke wijzigingen in België doorvoeren.

⁵Hij bedoelt hier Jan Wannyns *Nationalistische Bond*. (De *Nationalistische Bond* telde 2800 leden van wie 1/5 geheime leden (=1,3% van de Gentse bevolking), onder wie heel wat studenten van de von Bissinguniversiteit; het aantal zal oplopen tot 4236 in juni en zelfs 7800 in oktober 1918; Gent is met dit 'succes' de grote uitzondering in Vlaanderen)

⁶In het eerste academiejaar 1916-'17: 40 profs en 60 studenten bij aanvang, 140 op het einde; in het tweede academiejaar 1917-'18: 70 profs en 400 studenten

die open was en de studenten vele voordelen hadden (zij konden bv. niet worden opgeëist). Ook op 22 mei heeft De Clercq de vergadering van *De Dietsche Bond* bijgewoond.

Hij heeft twee nieuwe gedichten, nl. 'Lentedeuntje' (25 mei 1918) en 'Aan de muziek' (1 juni 1918) voor publicatie in *De Toorts*. Op 24 juli en op 28 augustus is hij dan nog eens in Nederland voor een redactievergadering van *Dietsche Stemmen* en *De Toorts*. Verdere gedichten in *De Toorts* zijn nog: 'Ter opwekking' (29 juni 1918), 'Treed in mijn huis, schoon zonnekind' en 'Hoe breekt de dag, tot deze gang gekozen' (beide verschenen op 6 juli 1918) en zgn. Rialieder, opgedragen aan zijn vriendin, 'Lentelied' (27 juli 1918), 'Zomerlied' (10 augustus 1918), 'Wat wordt gij fel gehaat' (24 augustus 1918). Vanaf dan verschijnen in *De Toorts* om de week liefdesgedichten zoals: 'Scheiden valt hard', 'Zal ik klagen', 'Zoo zal dit lied', 'Eeuwig nieuw', 'Kom troostelijke avondzegen', 'Vreugden', 'Het zoete leven'...

Vlak voor de Duitse ineenstorting vroeg *De Dietsche Bond* nog op 23 oktober 1918 de activisten niet te vluchten omdat dit een slechte indruk zou geven. Na de mislukking van het laatste van de vier Duitse voorjaarsoffensieven van 1918, is het duidelijk dat de activisten door hun beschermers in de steek zullen worden gelaten. Kanselier von Hertling spreekt op 11 juli in een rede voor de Rijksdag de bereidheid uit tot een eventueel herstel van België. De Clercq had overigens zelf al zijn conclusies getrokken en in de zomer van 1918 een benedenhuis aan de Prinsenstraat in Bussum gehuurd waar zijn gezin in juli/augustus introk. Hijzelf komt in november met de laatste trein. Overigens zal men hem nog lang smalend de versregels van het gedicht 'De belofte' voor de voeten gooien:

*Zoo God mij zegent,
Als het kogels regent
Wil ik er bij zijn!*

Hij verklaart dat hij deze woorden in daden zou hebben omgezet, als de activisten over een 'Nationaal Verweer' hadden beschikt om zich te weer te stellen (in september 1918 hadden de Duitsers op de valreep nog de toestemming gegeven een Vlaamse rijkswacht van voorlopig honderd man te vormen, samengesteld uit activistisch gezinde ex-krijgsgevangenen) en als de Vlaamse soldaten massaal zouden zijn overgelopen.

Volgens Lode Wils besliste het bezettingsbestuur in Brussel de Flamenpolitik meer dan ooit voort te zetten, in een Groot-Nederlandse verpakking. De gouverneur-generaal benoemde de betrouwbaarste activisten,

een groep die als *Vlaamsch Comité* (opgericht door de Raad van Vlaanderen op 30 oktober) met veel geld in Den Haag werd geïnstalleerd, om van daaruit propaganda te voeren voor een zelfstandig Vlaanderen, minstens tot aan het einde van de vredesonderhandelingen die tot juli 1919 aanslepen. Het *Vlaams Comité* deed in 1919 een poging om gehoor te vinden bij de in Versailles vergaderende grote mogendheden. Het zond in februari en maart 1919 een aantal telegrammen naar VS-president Wilson, de pleitbezorger van de kleine naties. Men stelde o.m. voor drie afgevaardigden van het *Comité* onder Amerikaanse bescherming naar Versailles te zenden om er het Vlaams-nationalistisch standpunt mondeling uiteen te zetten.

Ook de Groot-Nederlandse pers in Nederland werd, volgens Wils, zolang verder gesubsidieerd. En verder: *'...enkele honderden activisten werden met financiële steun aangemoedigd zich als ballingen in Nederland te vestigen...'* Ook Gerretson riep de activisten op om in *'...een georganiseerde uittocht naar Nederland te komen'* en daar *'een emigrantenpolitiek'* te voeren, aldus nog Wils. De Clercq, die niet voor het *Vlaamsch Comité* werd geselecteerd, heeft blijkbaar weinig uit deze subsidieruif kunnen eten want hij heeft voortdurend zware financiële problemen, zodanig dat hij zich 's winters meermaals moet gaan warmen in openbare gebouwen.

Wat in Nederland echter meer effect sorteerde, was het publiceren door het *Vlaamsch Persbureau* op 17 augustus 1919 van een vertrouwelijke nota van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Hymans ten behoeve van Belgische agenten, werkzaam in Nederlands Limburg, over de te volgen tactiek voor de terugkeer van dit gebied naar het *'moederland'* (België).

Over De Clercqs optreden in het activisme verklaart de eveneens ter dood veroordeelde oud-activist Hendrik Mommaerts (lid van de Raad van Vlaanderen en later als balling in Nederland verantwoordelijk voor het *Vlaamsch Persbureau*) in 1973 nog het volgende: *'Mijns inziens liggen de oorzaken van het falen van De Clercq in zijn activistische periode in zijn eigen karakterfouten. Hij was een dichter en daarbij een onevenwichtig, primair reagerend natuurmens, die zich moeilijk kon aanpassen aan onze gecultiveerde samenleving die realiteitszin, activiteit en doorzettingsvermogen verlangt. Het paste in de (activistisch en Duitse) propaganda hem sterk op te hemelen, en dit heeft zijn zelfoverschatting bevorderd.'*

Hendrik Mommaerts (1886-1980), lid van de Raad van Vlaanderen en later als balling in Nederland verantwoordelijk voor het 'Vlaams persbureau', de public-relationsafdeling van het Vlaams Comitee. Hij getuigde later o.m. over de zwakheden van De Clercq.

Eind 1920 wordt dan, als het debacle van eind 1918 even is bezonnen, de werking van de *Dietsche Bond* weer hervat, vnl. met initiatieven om uitgeweken activisten te ondersteunen. In *De Toorts* van 30 november 1918 pleegt De Clercq intussen een bijdrage 'Landverraad' waarin hij de beschuldiging weerlegt dat de activisten vulgaire landverraders zijn. Volgens hem hebben de activisten niet tegen hun vaderland gehandeld en zijn ze opgekomen voor de rechten van hun volk. Pas nadat de regering geen bindende verklaring wilde afleggen, hebben ze zich tot de bezetter gewend. Overigens stelt De Clercq steeds dat de Vlamingen hun autonomie zelf genomen hebben (de putsch met Borms van 22 december 1917?) en niet gekregen van de Duitsers. In 'Voor een geloof' (*De Toorts* d.d. 7 december 1918) schrijft hij: *'Diegenen, die alleen verdienden den grond van Vlaanderen te bewonen, omdat zij alleen Vlaanderen zoo innig liefhebben, zijn vrijwillig tot bannelingen geworden.'* In 'Politieke roofzucht' neemt hij in *De Toorts* van 14 december 1918 de annexionistische plannen van België t.o.v. Nederland op de korrel. Een week later in hetzelfde blad verklaart hij zich in 'Tegenstrijdigheden' voorstander van de bestuurlijke scheiding van België.

Wanneer op 23 januari 1919 de eerste doodstraf wordt uitgesproken tegen Robert De Waele (1891-1963) reageert hij met 'Partijdige rechtspraak' in *De Toorts* van 1 februari 1919. De aanhouding en terdoodveroordeling van zijn vriend Borms beantwoordt hij met 'Borms gevangengenomen', (*De Toorts* 15 februari 1919) en het gedicht 'Slaat met de daad':

*Als een moordenaar en roover
Wordt een held ten dood gedoemd*

In *De Witte Kaproen* van 2 februari 1919 wordt De Clercq zeer giftig aangepakt door zijn vooroorlogse boezemvriend en strijdmakker Alfons Sevens die tijdens de oorlog een heel ander parcours heeft afgelegd en lange tijd geïnterneerd is geweest o.m. in het Duitse Havelberg.

Alfons Sevens (1877-1961), verzekeringsagent en de eerste strijdmakker van De Clercq. Samen vormden ze een geducht tweespan in de vooroorlogse Gentse Vlaamse Beweging o.m. tegen de Association flamande pour la Vulgarisation de la Langue Française (de zogenaamde 'vulgarisateurs'). Sevens zette zich in de heftigheid die hem eigen was af tegen het activisme, zat daarom gevangen in Duitsland en evolueerde in Belgicistische richting. Trad op als getuige à charge in het Bormsproces.

DE CLERCQ, die verschillende reizen deed naar de gevangenkampen om er activistische feesten in te richten, naar Holland om activistische propaganda te voeren en die een menigte vetbetaalde posten bekleedde.

Alfons Sevens over De Clercq in Het Nationaal Verbond, 1927.

Lodewijk Dosfel in 1919; hij kwam met harde kritiek op de pseudo-revolutionaire activisten en 'de ijdele woordenklinkklank' (De Clercq?)

Ook oud-activist Lodewijk Dosfel is in diezelfde periode niet mals voor De Clercq. De echt revolutionaire daden als het afstellen van de Belgische regering en het uitroepen van Vlaanderens zelfstandigheid, beschouwde Dosfel als 'ijdele woordenklinkklank', daarenboven dubbelzinnig want wat betekende in die context 'zelfstandigheid?' Volgens hem was het zedelijk niveau

van de activisten zeer ongelijk maar de minst goeden trokken de meeste aandacht. Dosfel is niet mals omwille van *'...het aanklagen, door activisten van hun eigen landgenoten wegens majesteitsschennis van hun eigen persoontje, en daarentegen het smaden van de in België meest geëerde personen; de onverdraaglijke verwaandheid van enigen, die zich werkelijk geroepen achtten de vaders van een nieuwen staat te worden: allen pseudo-Garibaldi's, kleine Gambetta's, mislukte Arteveldes; de hatelijkheid van enige meetings, vlugschriften, aanplakbiljetten; het grof Engels zout van menige spotrede; het tranerige melodramatische van sommige klaagschrijvers; het roeren in de laagste driften; het delirium tremens van sommige haatzangen gebruld door muzen, die eens engelen vleugelen droegen en knielen konden, doch nu gedurig tot kroegzangeressen en straatpétroleuses werden verlaagd; het overdreven en moedwillig gevoelloos vertoon van vriendelijke omgang met de vijand; het gemis aan plichtsgevoel en de onloochebare onbevoegdheid van sommige beambten; en de kroon op dit alles, de overijlde vlucht dier hazen met leeuwenhuiden...'*

De Clercq, wiens werken nu ook niet meer door de post worden verzonden (april 1919), wordt er alleen maar strijdvaardiger op, hetgeen blijkt uit volgende anti-Belgische en Groot-Nederlandse gedichten gepubliceerd in *De Toorts*: 'Mijn vaderland' (20 september 1919), 'De blauwvoet vliegt' (27 september 1919), 'Eén volk, één naam', 'Het lied der activisten' (1 november 1919), 'Er ligt een staat te sterven' (8 november 1919), 'Helden' (22 november 1919), 'Hoezee!' (22 november 1919), 'Als België zal vergeten zijn' (10 januari 1920), 'De bloedraad' (17 januari 1920).

In februari 1920 wordt hij gedagvaard voor het assisenhof van Brabant. In een artikel in *De Toorts* van 14 februari 1920 argumenteert hij waarom hij niet zal verschijnen. Ten eerste voelt hij zich niet langer Belg en bovendien gaat in België macht boven recht. Op 17 april 1920 wordt hij dan om een hele waslijst vergrijpen ter dood veroordeeld. Op 15 mei wordt hij daarom gehuldigd in *De Toorts* in een artikel 'Aan De Clercq, bij zijn doods-vonnis'. Hij blijft de ontwikkelingen in België volgen en reageert op de zelfmoord van Jan Hainaut (1877- 1 februari 1920) in de gevangenis met 'Zal ik de wereld van mijn vreugd' (*De Toorts*, 21 februari 1920) of bij de tragische dood van Herman Van den Reeck (1901-12 juli 1920) met 'De eerste held' (24 juni 1920). Volgens dr. Hulpiau volgen nu nog gedichten die afglijden in wrange scheldpoëzie met weinig literaire betekenis. De dichter neemt ze overigens ook niet op in latere uitgaven van 'De Noodhoorn'. Ze verschijnen allen in *De Toorts*: 'Vlaanderen, ons vaderland' (14 augustus 1920), 'De scherpe schaar' (28 augustus 1920), 'Ter nagedachtenis van dr. Marten

Rudelsheim' (18 september 1920)⁷, 'Amnestiedeuntje' (8 januari 1921), 'De lange man van de lange belofte' (12 maart 1921), 'Mechelen, Mechelen' (14 mei 1921), 'Bastaardliedje' (25 juni 1921), 'De kamerheeren' (2 juli 1921), 'De grootinquisiteur' (tegen kardinaal Mercier; 9 juli 1921) en 'De hooge les' (27 augustus 1921).

Kardinaal Désiré Mercier (1851-1926), primate van België vanaf 1906, had met zijn 'instructions collectives' van hetzelfde jaar de katholieke flaminganten voor een gewetenskwestie geplaatst. Als Belgisch symbool van verzet tegen de Duitsers was hij de gebeten hond voor de activisten. In 1921 droeg De Clercq hem het gedicht 'De grootinquisiteur' op.

Op 31 december 1921 houdt *De Toorts* om financiële reden op te bestaan en schakelt De Clercq van strijdpoezie weer over op liefdeslyriek. Zijn politieke mening ventileert hij in veertiendaagse 'Brieven uit Bussum' in *De Ploeg*, orgaan van de Antwerpse afdeling van de Frontpartij. Het pijnigt hem dat hij niet méér kan doen: 'Nu moet ik in den hardsten, den moeilijksten en schoonsten tijd, toekijken van verre.' De Clercq lijdt duidelijk aan het typische politieke migrantensyndroom van onrealistisch radicalisme, precies omdat de daden niet meer aan enige praktijk worden getoetst. De Frontpartij vindt hij te zwak handelen: 'Met *De Ploeg* wou ik rijden als ik hem scherpen mocht'. Hij is mij te braaf, te wijs (8 juli 1922).' Hoofdredacteur Herman Vos

⁷Geboren in 1873 en op 10 september 1920 gestorven in gevangenschap

is niet altijd opgetogen over zijn stukken waarin hij zich bv. ongenueanceerd geringschattend uitlaat over Frankrijk en de Franse cultuur. De bannelingen fungeren nogal eens als stoorzender voor het Vlaamse Front en tijdens het proces van de leider van de Frontbeweging, zijn vooroorlogse collega Adiel Debeuckelaere, schrijft De Clercq *'...dat hij het werk der Frontbeweging niet zo groots en tragisch vindt als dat van de activisten'* (19 augustus 1922). In een van zijn laatste bijdragen in *De Ploeg* lezen we: *'Onze zogezegde dwaze intellectuelen hebben schuld aan de trage opkomst van ons volk. En waren de zogezegde heethoofden als Borms, ik en anderen daar niet, ons volk zou terugzinken in zijn sluimer van onbewustheid* (17 december 1922).'*' Borms, die een voorwaardelijke invrijheidsstelling heeft geweigerd, wordt nu zijn enige hoop: 'Borms is de heele man! Al de rest zijn snotjongens* (26 augustus 1922).'

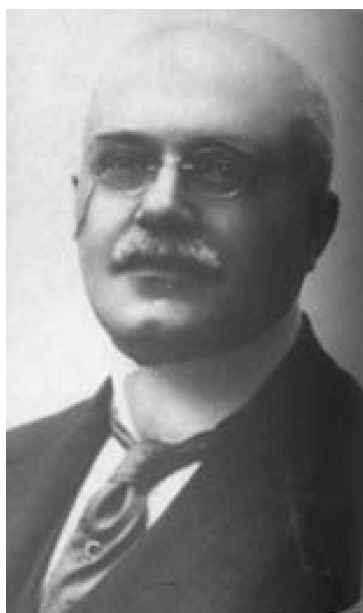

WIL KIECHEN
D' Adiel Debeuckelaere, Ond-Strijder
UIT 'T GEVANG

Adiel Debeuckelaere (1888-1979), kort na De Clercq eveneens bestuurslid van de Vlaams-katholieke studentengilde 'Rodenbachs vrienden' in Gent. Hij werd later De Clercqs collega in het Gentse atheneum en zgn. ruwaard (cf. Artevelde) van de Frontbeweging. De Clercq vond 'het werk der Frontbeweging niet zo groots en tragisch als dat van de activisten'.

Intussen zijn enkele oud-Jong Vlamingen zoals Domela Nieuwenhuis en Marcel Minnaert lid geworden van *De Dietsche Bond*. Zij hebben ondervonden dat de Duitsers slechts uit *'rein eigenbelang'* hebben gehandeld ('een vriendenhand uit puur eigenbelang') en ruilen hun Groot-Germaanse denkbelden terug voor Groot-Nederlandse. Waar het Groot-Neerlandisme in de praktische politiek van het activisme bijna geen rol speelde, wordt het nu door tal van ballingen, onder wie De Clercq, sterk naar de voorgrond gehaald. De Clercqs aanwezigheid op de bestuursvergaderingen vermindert en hij valt erop door zijn zwijzaamheid. Wel wordt hij telkens probleemloos verkozen als bestuurslid. Begin 1923 vraagt hij het bestuur om een hulde aan zijn oud-collega uit het Gentse atheneum Hippoliet Meert, stichter van het ANV en gewezen lid van de Raad van Vlaanderen, die toen in

Hamburg een postzegelhandel en winkel voor kantoorbehoeften uitbaatte. Het bestuur gaat hierop in en schenkt een aanzienlijk bedrag om een portret van Meert te laten maken.

Jules Spincemaille (1882-1954), evenals De Clercq afkomstig van Deerlijk, activist en betrokken bij De Dietsche Bond.

Boudewijn Maes (1873-1946) had zich niet verbrand tijdens de Eerste Wereldoorlog en werd in 1919 de eerste nationalistische volksvertegenwoordiger in Gent. Hij publiceerde in De Dietsche Gedachte en evolueerde naar een vaag communisme.

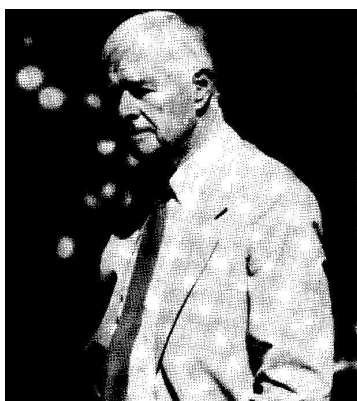
In december 1923 schrijft De Clercq o.m. aan zijn dochter Elza: *'De Hollander begint meer en meer te voelen voor Vlaanderen: dit is het voornaamste. Want dien kant moet de Vlaamse Beweging op. Die sympathie merk ik op mijn lezingen: vroeger mocht ik niet handelen over politiek of Vlaamse Beweging; nu vraagt men dat ik het doen zou.'* De evoluties in Vlaanderen ontgaan hem ook niet want hij vervolgt: *'Het spijt ons zeer dat de Frontpartij zo raar begint te doen dat in West-Vlaanderen onder andere de Frontpartij in beginsel katholiek wil zijn. Dat is een grove fout en een onrechtvaardigheid tegenover andersdenkende nationalist. Wij vrezen dat elke wijziging de kwaadste gevolgen na zich zal slepen.'*

Een antwoord van Borms uit de gevangenis, de vrijlating van zijn vroegere kompaan Antoon Jacob uit de gevangenis en een grote meeting voor amnestie in Antwerpen op 25 november 1923 schenken hem enige moed maar voor hem gaat alles te traag en wordt de strijd te zwak gevoerd. Pas '*...wanneer Borms vrijkomt en de ballingen terugkeren zal een hoger tijd aanbreken (...) van hieruit kunnen wij weinig doen: men beschouwt ons als stuurlied aan de wal'* en ook: '*Ja, kwame Borms maar spoedig vrij. Onze grootste Vlaming en mijn boezemvriend! Ook voor de bannelingen ware 't gewenst (...) Een gebalde vuist doet meer dan gevouwen handen.'*

Sluitzegel einde der jaren 1920

De volgende jaren verzeilt hij in een periode van politieke apathie en onverschilligheid. De Clercq heeft zelf de toondichtkunst aangeleerd en houdt zich bezig met o.m. het op muziek zetten van zijn gedichten en het maken van enkele operettes. Samen met vader Pieck, die in december 1925 overlijdt, werkt hij ook aan een 'Bloemlezing voor Noord- en Zuid-Nederland'. Alleen in het blad *Vlaanderen* van Josué De Decker d.d. 12 september 1925 verschijnt nog het gedicht 'De bannelingen'. Vanaf 1926 start *De Dietsche Bond* met een eigen tijdschrift, nl. *De Dietsche Gedachte*. Nu en dan verschijnen daarin naast bijdragen van de bestuursleden, losse bijdragen van o.m. ds. Domela Nieuwenhuis, Pieter Geyl, Deerlijkenaar Jules Spincemaille, historicus Leo Delfos, Flor Heuvelmans, ene H. Oosterhuis, Vital Hasaert (subliem deserteur), Wies Moens, F. Gerretson, P. Tack, L. Simons, K. Angermille, J. Leuridan, Marcel Minnaert, Jan Brans (later, tijdens WO II, hoofdredacteur *Volk en Staat*), Henk Brugmans (later directeur Europacollege), Ward Hermans en de Gentse volksvertegenwoordiger van het Vlaamse Front met communistische sympathieën Boudewijn Maes.

Henk Brugmans (1906-1997), later directeur van het Brugse Europacollege, medewerker aan De Dietsche Gedachte.

De Clercq, die zich rond deze periode stilaan uit een depressie werkt, publiceert voor het eerst sedert 1921 weer nieuwe strijdgedichten. Zo verschijnen in het officieuze dagblad van de Frontpartij *De Schelde* o.m. 'Aan Albert van Koburg, Elisabeth van Beieren en andere vijanden van het Vlaamse volk' (11 juli 1927), en 'Nederland mijn land geworden'. Het dagblad interviewt hem bij zijn 50ste verjaardag. Een nieuwe uitgave van 'De Noodhoorn' draagt hij op 'aan Borms, Vlaanderens grootse man'. Hij stuurt een exemplaar naar zijn vriend in de Leuvense gevangenis. Dan volgen in *De Dietsche Gedachte* o.m. 'De averechtse leider' (= Van Cauwelaert; 18 juli 1928), 'Op sleeptouw' (23 oktober 1928), 'Tractatenrijm' (21 november 1928), 'Een eeuwfeest' (16 juli 1929), 'Lente in Vlaanderen' (1930), 'De heerlijke tocht' (8 september 1930), 'Hun uittocht' (idem), 'Het Waalse wijf' (6 februari 1931), 'De illustere varkens' (28 februari 1928), 't Rumoerig staatje' (28 mei 1931), 'Benoorden de Moerdijk' (idem), 'Nederland, mijn Nederland' (30 juni 1931), 'De zevenmijlslaars' (1 juli 1931), 'Alle Nederlanden' (7 januari 1932), 'Wie kan de tijden grijpen' (maart 1932), 'Als tijd en mensen teggengaan' (opgedragen aan ds Domela Nieuwenhuis bij de bekendwording van diens 'eerevonnis vanwege Bè'), 'Kan ik in zon niet branden' en 'De kamper'. In het blad *Vlaanderen* van Prinzipienreiter Josué De Decker, die elke gematigde Vlaams-nationalist van belgicisme beschuldigt, publiceert hij 'Belgicistenmoed' (13 oktober 1928), 'Een man is anders' (tegen Frans Van Cauwelaert; 20 oktober 1928), 'Wie spreekt daarvan genade' (5 oktober 1929), 'Dat is van alle kwaden' (27 april 1929), 'Niet met elkendeen' (20 juli 1929), 'De grote hoofden' (idem), 'Wij Vlamingen, wij haten' (27 juli 1929), 'De koekoek' (3 augustus 1929), 'Die arme Walen' (10 oktober 1929), 'Het kommando' (17 mei 1930), en 'Holland en Vlaanderen één' (21 maart 1931). 'Opruiming' verschijnt in het anti-Belgische blad *De Noorderklok* van o.m. Raf Verhulst.

De Clercq laat in *De Dietsche Gedachte* van juli 1927 een uittreksel van

zijn roman 'Een wijnavond bij dokter Aldegraaf' afdrukken, een moeilijk leesbare sleutelroman die moet worden begrepen als pleidooi pro domo voor zijn eigen evolutie en standpunt. Op zijn 50ste verjaardag zet het tijdschrift hem in de bloemetjes met een interview. De aanloop naar en natuurlijk de uitslag van de fameuze Bormsverkiezing op 9 december 1928 en de anticiperende clementiewet van 6 december t.o.v. de veroordeelde activisten (De Clercq schrijft in januari het gelegenheidsgedicht 'Bormsdag') en een uitgebreid verslag van de terugkeer van de ballingen onder wie De Clercq en de Bormshulde, op 3 februari 1929, krijgen natuurlijk de nodige aandacht. '*...Het is een eeuwige, onvergetelijke dag! Een roes van Vlaams geluk*' schrijft hij aan de familie Pieck. In mei 1930 lezen we een stuk 'herinneringen' van De Clercq.

In juni 1930 werkt De Clercq ook mee aan een 145 blz. tellende uitgave 'Voor – 1830 – na' n.a.v. 100 jaar België; in zijn bijdrage 'Vlaanderens Hoogste belijders' lezen we onder meer zijn Vlaams-nationale – heel Nederlandse – Saulus/Paulusbekering door ds. Domela Nieuwenhuis in december 1915. Op 5 februari is De Clercq namens *De Dietsche Bond* te gast bij de Nederlandse marine voor een Van Speykherdenking, de Nederlandse kapitein die honderd jaar voordien liever zijn schip met man en muis opblies dan in handen te vallen van de Belgische muiters.

Intussen wordt De Clercq die, zoals we al zagen, alleen nog in Borms gelooft, als een nuttig tussenpersoon naar voor geschoven door de groep van 'die hards' rond het weekblad '*Vlaanderen*' die echter bij de Vlaams-nationalisten in Vlaanderen (= de Frontpartij) weinig krediet genieten. In deze zin moet men de oprichting van een Derde Raad van Vlaanderen begrijpen. Borms tracht hier echter de nog minder realistische De Clercq te temperen maar wijst er ontwijkend op dat '*...de zaak rijp wordt* (brief aan De Clercq van 20 januari 1931).' Een ontgoochelde De Clercq antwoordt twee dagen later: '*Ik kan niet zeggen dat de inhoud van uw briefkaart mij verheugt (...)* Ik niet alleen, maar gans het bewust geworden Vlaanderen, wil u aansporen om met der daad gebruik te maken van uw geweldig gezag.' Hij dreigt: '*Word ik genoodzaakt alleen een uiterste poging te wagen, onbeschroomd zal ik het doen.*' Borms laat zich schoorvoetend overhalen en belooft de dichter een vergadering waarop de Raad van Vlaanderen zal worden hersticht. Tevens wijst hij er hem op dat hij vanuit Nederland toch een minder klare kijk op de zaak heeft.

De Clercq op het einde van zijn leven

Leo Magits (1899-1990), kompaan van Pieter Ursi en medewerker aan De Dietsche Gedachte. Hij en Ursi maakten samen de fameuze Spartacusopstand in Berlijn mee. Op het einde van zijn leven schreef hij in zijn 'herinneringen' een bewonderend artikel over De Clercq.

De Clercq verspreidt nu een brief 'Aan het Vlaamsche volk' gedateerd op 11 februari 1931 waarin staat dat Borms zich tegenover hem verbonden heeft de Raad te stichten, dat alle Vlaams-nationalisten zich onverdeeld achter Borms moeten scharen en dat de zelfstandigheid van Vlaanderen nu in het verschiet ligt.

In Vlaanderen zijn de nationalistes eerder verveeld met het hele opzet, terwijl volgens De Clercq in Nederland '*...de Vlamingen (rond het blad Vlaanderen) gelukkig zijn om het vooruitzicht*'. Ook aan Borms schrijft hij: '*Hier*

maakt de boodschap een beste indruk: de goede Vlamingen verlangen naar een optreden van de Raad (...) Wat onze vijanden en halve vrienden betreft, dat zij ons aanvallen en beschimpen is het beste bewijs dat wij op de enige goede weg zijn (...) Wat is dat met De Schelde (de Antwerpse Frontpartij)? Weten die mensen niet dat zij uw gezag derwijze in de grond boren? Zij willen 'anarchie' om hun willetje te doen; het water moet troebel blijven, willen zij kunnen vissen.'

Pieter Ursi (1877-1937), ter dood veroordeeld Leuvens socialistisch activist, had zijn schoenfabriekje ingericht volgens socialistisch principe. Hij was medewerker aan De Dietsche Gedachte en richtte in 1928 het Algemeen Nederlands Arbeidersverbond op waarvan ook De Clercq lid werd. Samen met beeldhouwer Jozef Cantré, Leo Magits en Marcel Minnaert verzette hij zich tegen de NSB-machtsontplooiing bij de onthulling van De Clercqs grafmonument in 1936.

De Raad wordt dan uiteindelijk gesticht op 15 maart 1931 maar verwerft geen invloed. Een fysisch steeds zwakkere De Clercq blijft zich tot zijn dood op 12 juni 1932 inspannen voor zijn ideaal. Zelf vat hij in februari 1931 zijn strijd ('*Strijd zal er blijven zolang er mensen zijn*' placht hij te zeggen) samen in de versregels:

*Brood hadden wij niet steeds en zorgen bovenmaat;
Maar onze daden zijn geschiedenis geworden.*

Voor de rest dient benadrukt dat *De Dietsche Bond* als dusdanig en haar voorname leden zich later buiten de nieuwe orde en collaboratie met nazi-Duitsland zullen houden. *De Dietsche Gedachte* staat ten andere vrij open voor sociaal-democratische flaminganten zoals Leo Magits en de terdoodveroordeelde activist Pieter Ursi. Magits' brochure *Vlaamsch Socialisme* en andere publicaties zoals het tijdschrift *Schakels* worden gunstig besproken. Alleen Anton Johan Van Vessem die de nummer twee van de Nederlandse NSB (Nationaal Socialistische Beweging) wordt, is daar als één der weinigen in het Groot-Nederlandse standpunt geïnteresseerd. Van Vessem speelt tijdens de Tweede Wereldoorlog nog enige rol in de nieuwe orde maar heeft dan nog weinig uitstaans met *De Dietsche Bond*.

8 Besluit

In een vorige bijdrage 'De Clercq als medereiziger van de arbeidersbeweging' heb ik beschreven hoe De Clercq in zijn collegetijd onder de invloed kwam van Rerum Novarum dat verschillend werd geïnterpreteerd door de priesters-leraars van het college enerzijds en het militante Daensisme van o.m. Hector Plancquaert anderzijds. Zijn Vlaamsgezindheid wortelt in de West-Vlaamse blauwvoeterie en de visie van Schaepman die hem in het college niet onbekend waren. Dit alles, verbonden met zijn onstuimig, revolutionair karakter, maakte René *'in staat om een miljoen man achter zich in de revolutie te slepen'* zoals principaal Deberdt van het Tieltse college al had voorvoeld.

Over zijn 'koppige trots' waaraan het, volgens hem, Vlaanderen ontbreekt, zegt hij in een interview n.a.v. zijn 50ste verjaardag: *'Toen ik een kleine jongen was, zei mijn moeder mij eens: 'Waarom, jongen, zijt ge altijd zo opvolgend, zo trots. Uw vader was heel anders, en ik ook. Ge moet u kunnen onderwerpen.' Maar ik heb het nooit willen kunnen. Mijn vader was vlaskoopman, vlasbewerker, zeeldraaier. Hij werkte zijn handen krom – en moeder ook. Met hun leven van eerlijken, taai-volhardenden arbeid, hun nederigheid, hebben ze een kapitaal van trots voor hun kinderen vergaard. Dat kapitaal heb ik gebruikt (...) Die trots is – mijn trots. Ik ben er, mijn leven lang, overal om weggejaagd, maar ik leg hem niet af...'*

Samen met Alfons Sevens, die eveneens op school was buitengegoid, vormde hij het ideale tweespan om in Gent te ageren o.m. rond hét strijdthema bij uitstek van die dagen: de vervlaamsing van de Gentse universiteit.

Het is de liberale professor Fredericq, die De Clercqs horizon verruimt en hem in contact brengt met Nederland en de Germaanse wereld, dit laatste zonder evenwel enige staatkundige ambitie op dat vlak.

Reeds eind 1901 polsen Karel Van der Cruyssen (de latere abt van Orval) en pater Georges Rutten (1875-1952), medegrondlegger van het ACV, De Clercq voor hun democratische, Vlaamsgezinde, katholieke beweging.

Het zijn echter de Gentse socialisten, die kortstondig zijn hart veroveren. Omdat er geen echte synthese komt tussen flamingantisme en socialisme en de sociaal-democraten zich eigenlijk voorbereiden op hun intrede in de hoogste cenakels van het Belgische bestel (de kritiek van pionier Pol De Witte (1848-1929) en de Nederlandse vrije socialist oom Ferdinand Domela klinken door) is ook dit voor De Clercq een dood spoor, hoezeer Anseele ook blijft hopen op een propagandistische rol van de dichter in zijn bewe-

ging. Voor De Clercq is het volk zeker vanaf 1909 niet de arbeidsklasse maar het hele Vlaamse volk.

Na een hoogtepunt van flamingantische eenheid rond 1911 (Vlaanderen kunsttag, het optreden van de drie kraaiende hanen) volgt een even zware depressie zeker bij ongeduldige, emotionele dweepers als De Clercq, wanneer bij de parlementaire stemming van school- en legerwet (1913-1914) het flamingantisme van de volksvertegenwoordigers het moet afleggen tegen de partijdiscipline. Dit en de fameuze speech van de Leidse neohegeiaan Gerardus Bolland eind 1911, storten De Clercq in een voluntaristische antipolitiek discours tegen de 'kleurpartijen'. Van 1912 tot begin 1914 zien we hem bijna niet meer agiteren en wijdt hij zich volledig aan de kunst.

In de eerste periode van *De Vlaamsche Stem* is hij belgicistisch en Vlaamsgezind tegelijk, met een groot vertrouwen in de rechtschapenheid van Albert I. Ook op levensbeschouwelijk en sociaal vlak respecteert hij de godsvrede. Doch zoals bij de leidende klassen uit alle oorlogvoerende staten, zien bepaalde milieus in België in de Eerste Wereldoorlog een gelegenheid, zoals 100 jaar tevoren de restauratie bij het congres van Wenen na de turbulente periode van de Franse revolutie, om allerlei vernieuwingen en hervormingen op democratisch, sociaal, ideologisch, nationaal, artistiek vlak e.d. terug te schroeven. Men verkondigt dat de oorlog een straf van God is voor de hoogmoedige, hovaardige en ijdele mens, die dan maar best weer zijn traditionele plaats op de maatschappelijke ladder inneemt. Bij menig flamingant is de vrees reëel dat na de oorlog de vooroorlogse realisaties worden ongedaan gemaakt en de Vlaamse Beweging buitenspel gezet wordt.

Het zijn jonge, Hollandse, Groot-Nederlandse studenten zoals Domela Nieuwenhuis jr., Gerretson e.a., die zich spoedig de bruikbaarheid van de dichter realiseren om hun doelstellingen te forceren. Ook de pan-Germaanse 'Jong Vlamingen' rond Domela Nieuwenhuis sr. bewerken hem. Als De Clercq dan uiteindelijk moet kiezen laat hij België achter zich en kiest de vlucht vooruit in de vorm van een politiek Groot-Neerlandisme. Zeker nadat hij mede de Belgische regering vervallen verklaart (november 1917), de onafhankelijkheid van Vlaanderen helpt uitroepen (december 1917), de naam België laat schrappen (maart 1918). En uiteraard na zijn terdoodveroordeling (april 1920) wordt hij zeer bitter anti-Belgisch en komt terecht op een rabaat standpunt ter zake zoals dat van ds. Domela Nieuwenhuis. De Frontpartij vindt hij veel te slap ageren.

Op levensbeschouwelijk en sociaal vlak houdt hij goede contacten

met iedereen en belijdt hij een zeer persoonlijke visie. Het weze duidelijk dat de rol van de Clercq als politiek theoreticus bijna nihil is, als politiek propagandist is hij daarentegen door iedereen gegeerd. Men weet: waar De Clercq komt, zijn volle zalen, is er ambiance. Onbevangen, argeloos, impulsief en politiek naïef als hij is, fungeert hij meermaals als een geliefkoosd 'instrument' voor allerhande intriganten doch dikwijls loopt hij diezelfde berekende manipulators precies door diezelfde eigenschappen voor de voeten.. Eigenlijk is zijn levensparcours zo kleurrijk dat het perfect zou kunnen dienen als basis voor een filmscenario.

Wat men na zovele jaren ook over De Clercq moge denken, het staat buiten kijf dat hij vele fundamentele problemen intuïtief heeft aangevoeld en hier en daar, met zijn gedichten, op een schitterende wijze de vinger op de wonde heeft gelegd. Een greep naar de macht, zonder en soms tegen het volk (het verdedigen van opeisingen en verplichte tewerkstelling tijdens WO I) zoals de activisten deden onder de bescherming van een vreemde bezetter-met-andere-bedoelingen, was niet de manier om iets op lange termijn te realiseren voor het Vlaamse volk. Het is duidelijk dat het activisme exclusief werd gedragen door vooroorlogse Vlaamsgezinde intelligentsia (professoren, zelfstandigen, leraars, advocaten, geneesheren enz.) die toen geen uitvoerende politieke verantwoordelijkheid droegen, een aankomende elite zonder greep op de massa. Het vrijzinnige element was er overheersend zodanig dat men katholieken moest aantrekken om een zeker evenwicht te creëren; hoe dan ook was dit niet bevorderlijk voor de populariteit van het activisme in het katholieke Vlaanderen. Bovendien was er zo goed als geen verbinding met de arbeidersklasse. Socialisten als Van Extergem en Daensisten als Plancquaert spraken eigenlijk in eigen naam.

Toch heeft het activisme ontegensprekelijk één en ander losgemaakt, in beweging gezet en bewezen dat bv. de vernederlandsing van de Gentse universiteit (die volgens de tegenstanders onmogelijk was) en een vorm van autonomie voor Vlaanderen mogelijk waren. Het activisme heeft anderen onmiskkenbaar onder druk gezet. Zo is Van Cauwelaerts minimumprogramma, dat twee decennia later zou worden gerealiseerd (met o.m. de eentaligheid van Vlaanderen) als antwoord op een volgehouden weigering van een rechtsgelijkheid de facto van beide landstalen, ontstaan in Nederland tijdens de in dit werk beschreven periode van opbod met het activisme. Volgens Lode Wils *'...was de Flamenpolitik erin geslaagd de Vlaamse Beweging diep te verdelen* (door toedoen van de Duitsers en de activisten waren België en Vlaanderen twee tegengestelde polen geworden) *en zou die er in de loop van de volgende twee generaties in slagen het Vlaamse volk te veroveren'*.

Joost Vandommele, september 2005

9 Bibliografie

9.1 Basisbron

De kern van dit betoog komt voort uit een voordracht die historicus **Sam Van Clemen** op 11 december 2003 hield voor de Stichting in O.C. *d' Iefte* in Deerlijk. Deze jonge historicus is auteur van menig lemma in de Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging en bestudeerde o.m. het dagboek van Josué De Decker, classicus, professor aan de von Bissinguniversiteit, en voorzitter van de commissie van gevolmachtigden tijdens de Tweede Raad van Vlaanderen (1918) en later, zoals De Clercq, balling in Nederland. De uitgeschreven tekst van Van Clemens betoog (15 blz) is dan ook de kern van deze brochure. De collectie–Gerretson (overleden in 1958), bewaard in het Nationaal Archief van Den Haag (ontsloten in 1985), die 40 brieven aan De Clercq en 20 brieven van De Clercq bevat, vormde de basisbron voor Van Clemens betoog.

Voor een biografische nota over de meeste medespelers in het verhaal kan de lezer terecht in de *Encyclopedie*- en de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Alle aangehaalde verzen van De Clercq zijn (naast alle andere) te consulteren op www.renedeclercq.be.

9.2 Andere bronnen

Les Archives du Conseil de Flandre, Ligue nationale pour l' unité belge, Brussel, 1928

'*De Vlaamsche Post*', dagblad, nummers van 4 april 1915 t.e.m. 7 september 1915

Peter **Bentein**, *Het dagblad De Vlaamsche Stem en het ontstaan van het activisme in Nederland*, 2 delen, in: Wetenschappelijke Tijdingen, 1986, nr. 4 en 1987, nr.1

August **Borms**, *Tien jaar in den Belgischen kerker*, Borgerhout, 1930

Lammert **Buning**, *Het strijdbare leven van JD Domela Nieuwenhuis Nye-gaard, Vlaming door keuze*, Alyernatyf, Buitenpost, 1976

Lammert **Buning**, *Van Vessem en de Vlamingen in de jaren 1914-1916*, in: Wetenschappelijke Tijdingen, jaargang 33, 1974, nr.1

Lammert **Buning**, *De Vlaamsche Stem en De Vlaamsche Post, hoe stonden ze ten opzichte van elkaar?*, in: Wetenschappelijke Tijdingen, jaargang 34, 1975 nrs. 1 en 2

Arthur **De Bruyne**, *Lodewijk Dosfel 1881-1925, kultuurflamingant, activist, nationalist*, Wilrijk 1967

René **De Clercq**, *Een wijnavond bij dr. Aldegraaf*, Lannoo, 1927

René **De Clercq**, diverse autobiografische bijdragen in *De Toorts en De Dietsche Gedachte*, 1926-1932 o.m. *Voor-1830-na* (juni 1930)

René **De Clercq**, *Havere tegen Vlaanderen*, in: *Dietsche Stemmen*, Utrecht, eerste jaargang, nrs. 2, 3 en 4 december 1915, en januari en februari 1916

Léon **Defraeye**, *Deerlijk in oorlogstijd deel 1 en 2*, *Deerlijk*, eigen beheer, 1931 en 1932

Gilbert **Depaemelaere**, *De Clercq, uit liefde alleen*, Davidsfonds, 1977

Sofie **De Schaepdrijver**, *De Grootte Oorlog*, Atlas, 1997

Winfried **Dolderer**, *De Clercq en Duitsland*, uitgegeven voordracht, 1998, Stichting René De Clercq, 2003

Hendrik **Elias**, *Geschiedenis van de Vlaamsche Gedachte, 1870-1914*, Nederlandsche Boekhandel, 1971

Hendrik **Elias**, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, 1971

Sebastian **Haffner**, *De zeven hoofdzonden van Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Knack/radio1, 2002

Koen **Hulpiau**, *De Clercq, een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 1987

Koen **Hulpiau**, *De Clercq als flamingant* In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1982-1983, nrs. 41, 42 en 43

Antoon **Jacob**, *De Clercqs levensbericht*, Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, Leiden, 1937

Leo **Molenaar**, *De Rok van het Universum; Marcel Minnaert, astrofysicus*, Balans/Van Halewyck, 2003

Robert **Oszwald**, *Deutsch-Niederländische Symphonie*, Wolfhagen-Scharbeutz, 1937

Leo **Picard**, *Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging*, Antwerpen, 1937-1959

Rudiger, *Flamenpolitik, suprême espoir allemand de domination en Belgique*, Rossel, Brussel, 1921

René De Clercqstichting, diverse jaarlijkse nieuwsbrieven, *Deerlijk*

René De Clercqstichting, archief, diverse brieven van en aan De Clercq, artikels over en van De Clercq

Andreas **Stynen**, *Een Geheugen in Fragmenten, heilige plaatsen van de Vlaamse Beweging*, Lannoo, 2005

Daniël **Van Acker**, *Het activistisch avontuur*, Mens en Cultuur, 1991

Frans **Van Cauwelaert**, *Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische politiek 1895-1918*, Antwerpen, 1971

Willem **Van den Steene**, *Oog voor Vlaanderen, Leo Simons en de Vlaamse ontvoogdingsstrijd*, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Gent, 2001

Marcel **Van de Velde**, *Geschiedenis van de Jong Vlaamsche Beweging 1914-1918*, 1941

Joost **Vandommele**, interview Elza De Clercq, 1986

Joost **Vandommele**, *De Clercq, medereiziger van de arbeidersbeweging: Huldeboek Werner Vandenabeele*, stad Lokeren, 2002

Pieter **Van Hees**, *Frederik Carel Gerretson (1884-1958) als Grootnederlander*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jaargang 43, 1984, nrs. 1 en 2

Pieter **Van Hees**, *De financiering van De Vlaamsche Stem, een discussie zonder eind. F.C. Gerretson en zijn Duitse betrekkingen in 1915*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, 1987, nr. 1

Joris **Van Parys**, *Het neutralisme van Neerlandia, Cyriel Buysse en het ANV (1914-1915) en Een hoogst onaangenaam geschenk, Hendrik Logeman en Cyriel Buysse tegen de von Bissinguniversiteit in Gent (1916)*, Mededelingen van het Cyriel Buyssegenootschap XX, Gent 2004

Arie **Willemsen**, *Het Vlaams-nationalisme, de geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Ambo Utrecht, 1969

Lode **Wils**, *Flamenpolitik en activisme*, Davidsfonds, 1974

Lode **Wils**, *Frans Van Cauwelaert en de Barst van België 1910-1919*, Hautekiet, 2001

Lode **Wils**, *De Groot-Nederlandse beweging*, in *Wetenschappelijke tijdingen*, 2005, nr1

J.J. **Wijnstroom**, *René De Clercq*, Van Dishoeck, Bussum, 1938

10 Fotobijlage

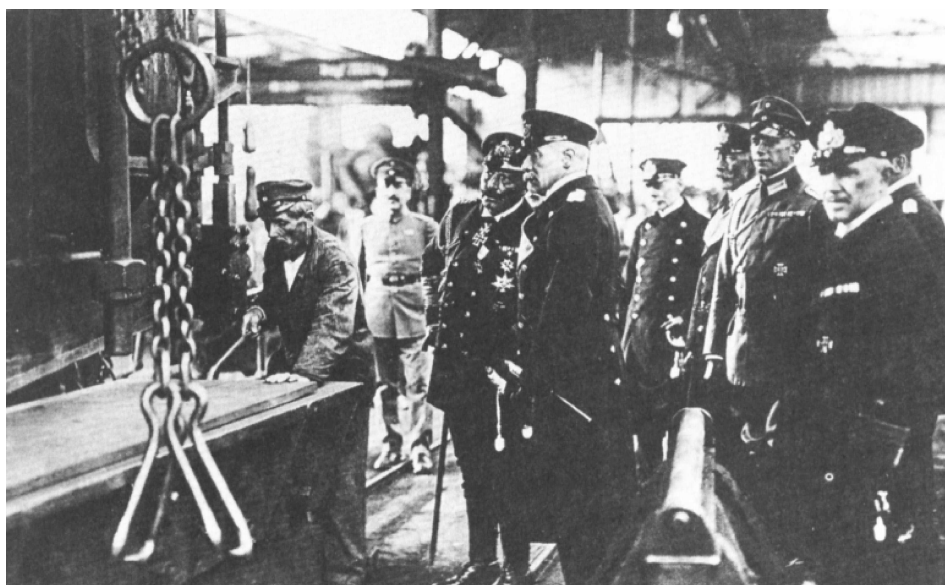
De Clercq voor de Eerste Wereldoorlog

De Clercq (1) op de Hugo Verriestfeesten in 1913 toen de Vlaamse Beweging nog geen aparte Vlaams-nationale component kende. Ondanks alles zou dorpsgenoot Hugo Verriest De Clercq nog het meest beïnvloed hebben in de opbouw van zijn politieke denkkader.

De top van het Wilhelmistische Duitsland rond zijn keizer (1) geschaard aan de vooravond van de Wereldoorlog. Eerste minister von Bethmann (2) staat, niet-toevallig, vrij eenzaam tussen das Militär.

De Keizer bezoekt de fameuze Kruppfabrieken die mede instonden voor een superieure uitrusting van het Duitse leger. Bij een bezoek van Leopold II aan zijn familielid Wilhelm in 1904 polste deze laatste de Belgische koning wat deze ging doen, als Duitsland de Belgische neutraliteit zou schenden. Om zijn gastheer te paaieren deed Leopold uitschijnen dat de vooruitgang van de Vlaamse culturele beweging te beschouwen viel als een nationale ommekeer in Germaanse richting.

Een spotprent van Admiraal Alfred von Tirpitz die ten koste van alles Duitsland een oorlogsvloot moest bezorgen waarmee het een dominerende rol in de wereld kon spelen.

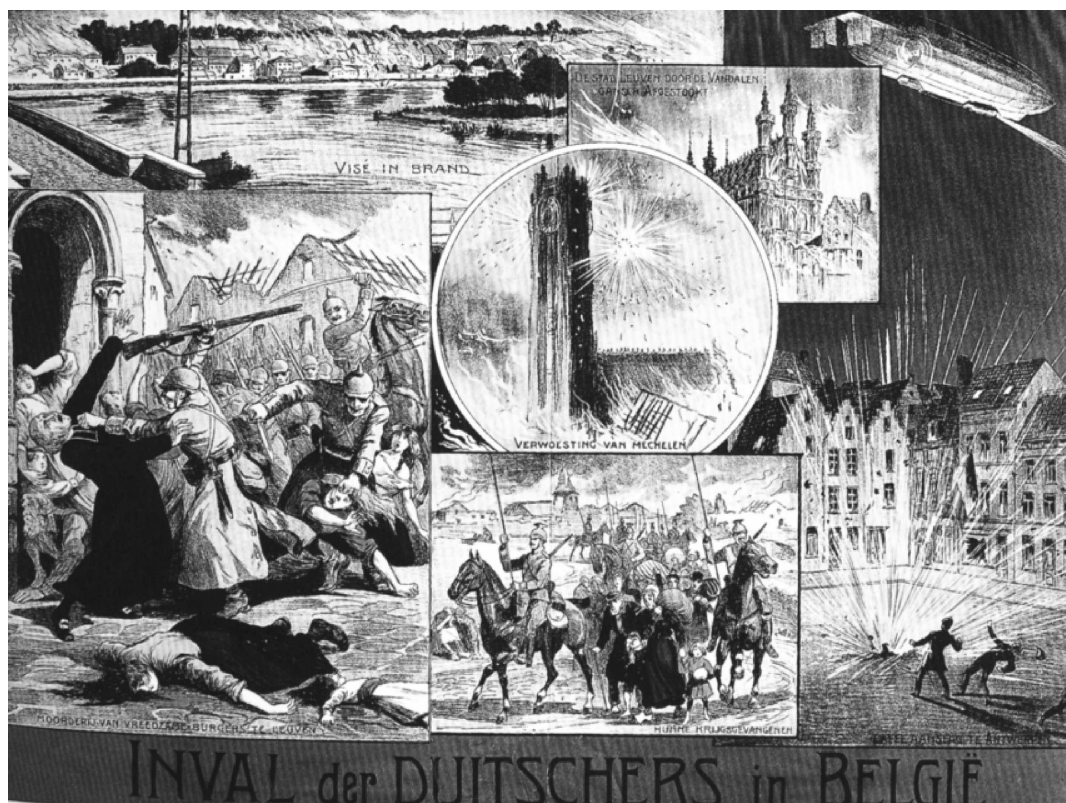
Terwijl Duitsland België als springplank gebruikte om Frankrijk aan te vallen, keerde men in de Duitse oorlogspropaganda de rollen om: één van de oorlogsdoelstellingen was België op één of andere manier voor dat Reich te behouden zodat het niet als springplank kon fungeren voor toekomstige aanvallen op Duitsland door de geallieerden.

Een opeengepakte panische menigte wil het belegerde en met zware artillerie beschoten Antwerpen ontvluchten. Op 9 oktober geeft de stad zich over. De 'uitlevering' van dit sluitstuk van België's neutraliteit aan de Duitsers zou enkele maanden later tot een discussie leiden die mede de zgn. godsvrede in gevaar bracht.

Oprukkende Duitsers kruisen vluchtelingencolones in de buurt van Gent. Enige dagen voordien, de dag dat Antwerpen viel, was ook het gezin De Clercq uit Ledeborg bij Gent naar Nederland gevlucht.

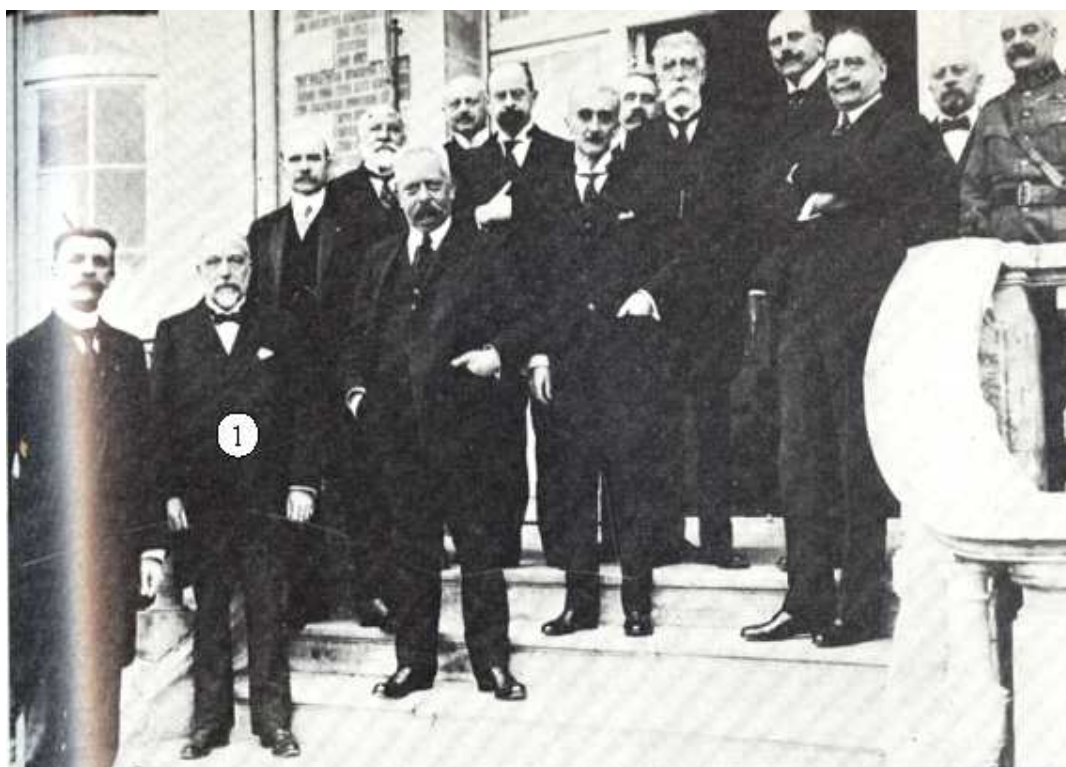

Belgisch-patriottische afbeeldingen van de Duitse inval in 1914. Aanvankelijk deelt De Clercq deze visie, in zijn latere anti-Belgische geschriften zal hij de Duitse gruweldaden minimaliseren.

'De heren van Havere', zo zou De Clercq de Belgische regering – de Broqueville noemen na zijn afzetting. De regering resideerde te Saint-Adresse bij Le Havere. In deze groepsportretten merken we de ministers Joris Helleputte (1) en Prosper Poullet (2) die De Clercq voor de oorlog om een Nederlandstalige versie van de Brabançonne hadden verzocht en hem in 1915 moesten sanctioneren.

Minister Prosper Poulet (midden vooraan) van Kunsten en Wetenschappen, bevoegd voor onderwijs, te midden van de leerlingen en het lerarencorps van de Belgische school aan de Van Ostadelaan in Amsterdam. We bemerken ook René De Clercq (tweede van links bovenaan) en Albéric Deswarte (achteraan, de zevende van links).

Den 2° Januari 1915.

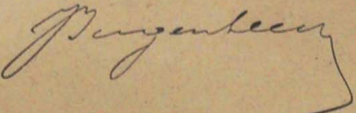

 Secretariat
 des Rois de la France

Mijnheer,

De Koning heeft het dichtstuk ontvangen, dat gij te zijner eer opgesteld en op Drie-Koningsavond gezongen hebt.

Heer gevoelig aan dit nieuw blijk van verkleeftheid, wenscht zijne Majesteit u van harte geluk en bedankt u om uwe vaderlandslievende gevoelens.

Aanvaard, Mijnheer, de verzekering mijner hoogachtling

De Secretaris,

Aan Mijnheer R. De Clercq
 te Baarn.

In januari 1915 schrijft de secretaris van koning Albert, Ingenbleeck, aan De Clercq dat de koning zijn patriottische gedichten ontvangen heeft. . .

De Vlaamsche Stem, een patriottisch, royalistisch en Vlaamsgezind dagblad. Onderaan de Nederlandstalige tekst van het Belgisch Volkslied, geschreven door René De Clercq in 1912 op vraag van de ministers Helleputte en Pouillet

Deze kop van *De Vlaamsche Stem* is van de hand van Alfred Ost, de beeltenis van koningin Elisabeth voorgesteld als mater dolorosa is van Frits Van den Berghe.

Eerste jaargang. Nr 1. — 5 cent. per nummer — 8 bladzijden — Zondag 21 Februari 1915

D E

Vlaamsche Post

ALGEMEEN DAGBLAD VOOR VLAANDEREN

ABONNEMENTSPRIJS		BEHEER EN REDAKTIE		AANKONDIGINGEN	
	Rekestake	GUINARDSTRAAT, 22		Rekestake	Nieuwstake
1 maanden	Fr. 4.00	GENT		Van 1 tot 3 regels	Fr. 4.50
3 "	7.50			Wak regel meer	0.50
6 "	14.00			<small>Overige afmetingen bij order vermeldend.</small>	

DE VLAAMSCH E POST
verschijnt 7 maal p. week
op 8 bladzijden.

INHOUD. — Blad A. — De Oorlog met algemeen overzicht. Telegrammen. — Elize Kravik. — Nieuwrichting in de tocht der Pruisen.
Blad B. — De Aflocht, brief van een Belgisch soldaat uit Holland. — Brief uit Holland. — Mandat aan de Vlamingen, brief uit Brussel. — Bij onze gekwetste soldaten. — Gemengd nieuws.
FEUILLETON. *Sty» Streuvels, Oorlogsdagboek: Hal Casse, De Dwepse*

BIJ 'T VERSCHIJNEN VAN
ONS EERSTE NUMMER.

Aan den lezer.

Ons doel is met de opschare besturen en met alle omzichten van goden wil uit al onze krachten mede te werken om in ons arme land voortaf mogelijk de maatschappelijke vrede te herstellen.

BALTISCHE ZEE

OOST PRUISEN

DUITSCHLAND

S L A N D

Het dagblad *De Vlaamsche Post* werd door het radicale 'Jong Vlaanderen' van ds. Domela Nieuwenhuis in Gent met Duitse middelen uitgegeven van 21 februari 1915 tot 5 mei 1916. Leo Picard was aanvankelijk hoofdredacteur. De Clercq's vooroorlogse Vlaamse strijdmakker Alfons Sevens protesteerde heftig tegen het initiatief en raadde de abonnees van zijn blad *De Witte Kaproen* ten stelligste af met deze 'verraders' in zee te gaan. Hij werd o.m. hiervoor in Duitsland geïnterneerd. *De Vlaamsche Post* spoorde de tegelijkertijd in Nederland verschijnende *De Vlaamsche Stem* aan tot meer Vlaamsche strijdbaarheid. O.m. De Clercq werd geconfronteerd met zijn vooroorlogse strijddichten en krasse uitspraken hetgeen zeker effect sorteerde bij de gevoelsmens De Clercq die vanaf mei 1915 gestaag in activistische richting evolueerde. In dit eerste nummer van *De Vlaamsche Post* wordt Streuvels *Oorlogsdagboek* als feuilleton in het blad aangekondigd.

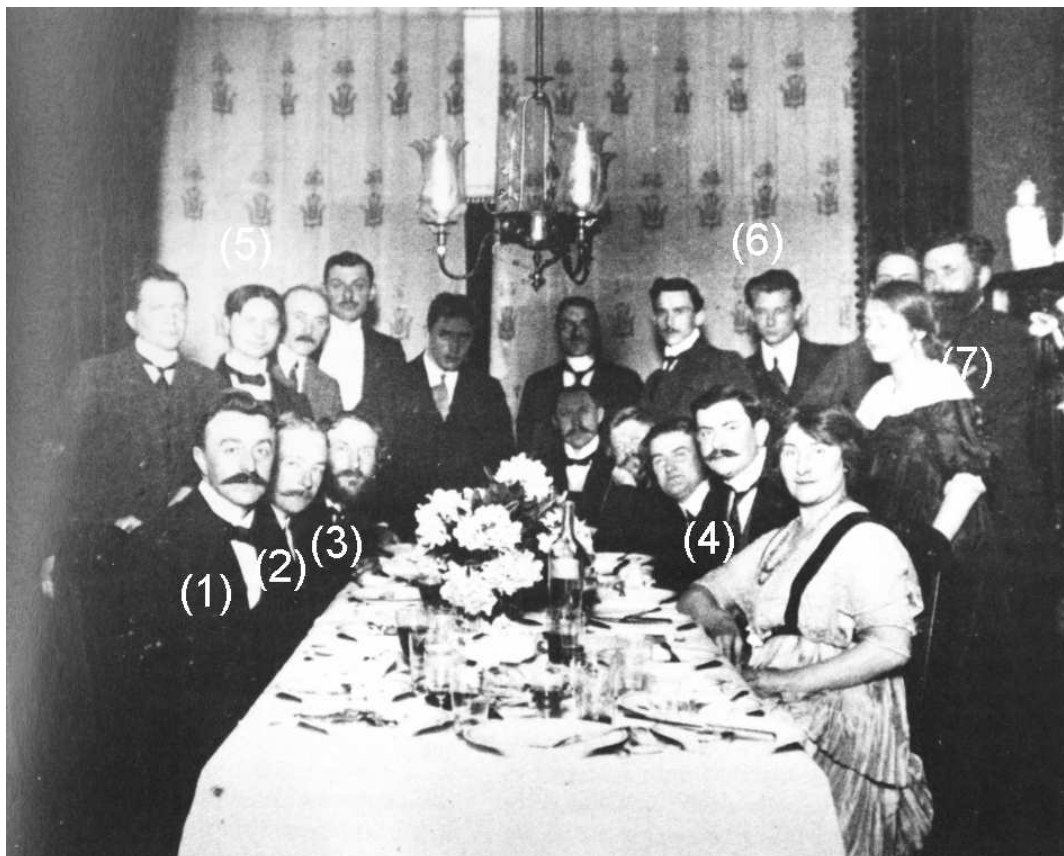
Vijf propagandakaarten, getekend door Alfred Ost en uitgegeven door *De Vlaamsche Stem* vlak voor de overname van het blad in juli 1915: de Vlaamse Leeuw springt uit zijn schild. De Clercq zal dit beeld gebruiken in zijn gedicht 'Aan die van Havere' in oktober. Rechtsonder neemt de Vlaamse Leeuw de Duitse adelaar tussen de tanden.

Deze postkaarten werden in 1915 bij Van Dishoeck in Bussum uitgegeven. De Clercq zou in zijn anti-Belgische evolutie langer het vertrouwen behouden in het koningspaar dan in de Belgische regering.

Feest bij het 100ste nummer van *De Vlaamsche Stem* op 10 mei 1915. Wij bemerken o.m. hoofdredacteur Albéric Deswarte (1) met echtgenote Lea en dochter Daniëlle, Frans Wittemans (2), Alfred Ost (3), André De Ridder (4), Gabriël Opdebeeck (5), Lucien Brulez (6) en René (7).

wat zij noodig hebben, moesten der wereld een slachtoffer van de Duitsche wreedheid kunnen aanwijzen: dat was België. Ook een held hadden zij van doen. In de kakelbonte rij der ententisten vonden zij daartoe niemand beter geschikt dan den Koburger Albert. Aan die verregaande ophemeling had de man waarachtig zelf geen schuld. Mij ook, volksgezind republikein, door en door Vlaming, kreeg de Belgische koningsziekte te pakken en op Driekoningenavond dacht ik er aan hoe Albert en Elisabeth uit hun land gedreven waren, hoe de jonge vorst de Vlamingen ten kamp had opgeroepen door hen te herinneren aan den roemrijken slag van 1302, en hoe hij daar nu, in armoede fier, beeldde ik mij in, aan den IJzer bij onze jongens in de loopgraven stond, deeldend hun strijd en vermoeienissen, hun leed en verlangen. Een machtig gevoel van medelijden, van trots, van dankbaarheid overweldigde mij en met de tranen in de oogen zong ik en schreef ik dit korte lied, omdat ik het zingen moest.

Wij zullen den koning vieren,
Den koning in zijn land,
Wanneer hij, met luide banieren,
Terugkeert triomfant.

De Clercq kijkt terug op zijn royalisme tijdens Wereldoorlog I in een nummer van *De Dietsche Gedachte* van 1930. Hij omschrijft zichzelf in die dagen reeds merkwaardig genoeg als een 'volksgezind republikein'.

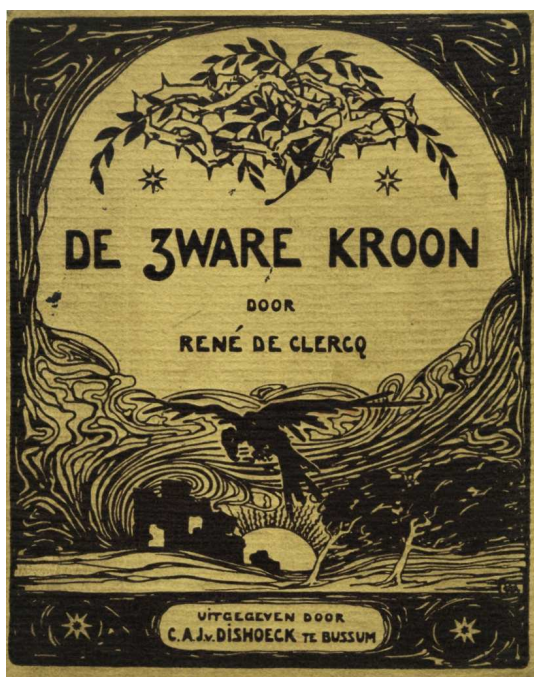
René De Clercq (1) op de Guldensporenmeeting in het bos van Bredius in Bussum 11 juli 1915.

Geïmproviseerde leeuwenvlag, vervaardigd bij de Nederlandse kunstenaarsfamilie Pieck, voor gebruik bij activistische manifestaties.

Het gezin De Clercq (winter 1915 – '16). Boven: Elza, René, Karel, Alice. Onder: Harmen, Marva (in de kinderwagen) en Joost.

DE ZWARE KROON

VERZEN UIT DEN OORLOGSTIJD

DOOR

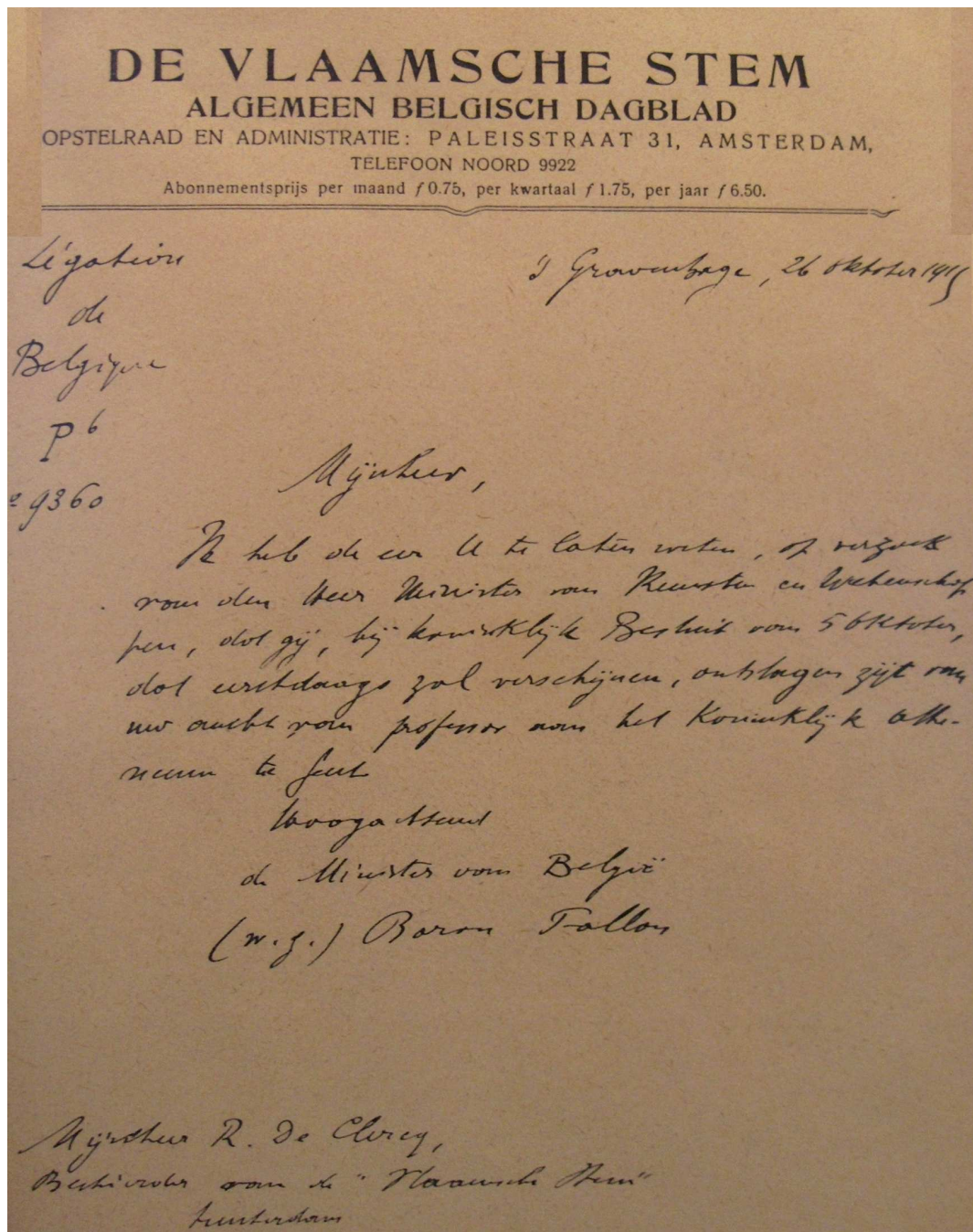
RENÉ DE CLERCQ

BANDTEEKENING VAN W. F. GOUWE

UITGEGEVEN TE BUSSUM BIJ
C. A. J. VAN DISHOECK, TEN JARE 1915

Kaft en titelblad van De Clercqs bundel 'De Zware kroon', uitgegeven bij Van Dishoeck. De Clercq nam de drukproeven mee naar het ultieme onderhoud met minister Pouillet als bewijs van zijn patriottisme. Een jaar later weigerde Van Dishoeck De Clercqs revolutionaire bundel 'De Noodhoorn' te publiceren.

De Clercq's ontslagbrief als leraar aan het atheneum van Gent d.d. 26 oktober 1911 in handschrift op briefpapier van *De Vlaamsche Stem*.

Edgard Rietjens *Jan De Clercq*
Marcel Delbecque *Jan De Reyghere*
Antoon Jacob *Lucien Brulez*

De ploeg van de 'gekaapte' *Vlaamsche Stem* voor het vertrek van Jacob in december 1915: mr. Jan Eggen, boekhouder Marcel Delbecque, De Clercq, Jan De De Reyghere, Antoon Jacob en Lucien Brulez.

Nog eens alle hoofdactoren rond de 'gekaapte' *Vlaamsche Stem* in dezelfde periode. Boven: Edgard Rietjens, mr. Jan Eggen, Frederik Carel Gerretson, Derk Hoek en De Clercq. Onder: Leo Picard en Antoon Jacob.

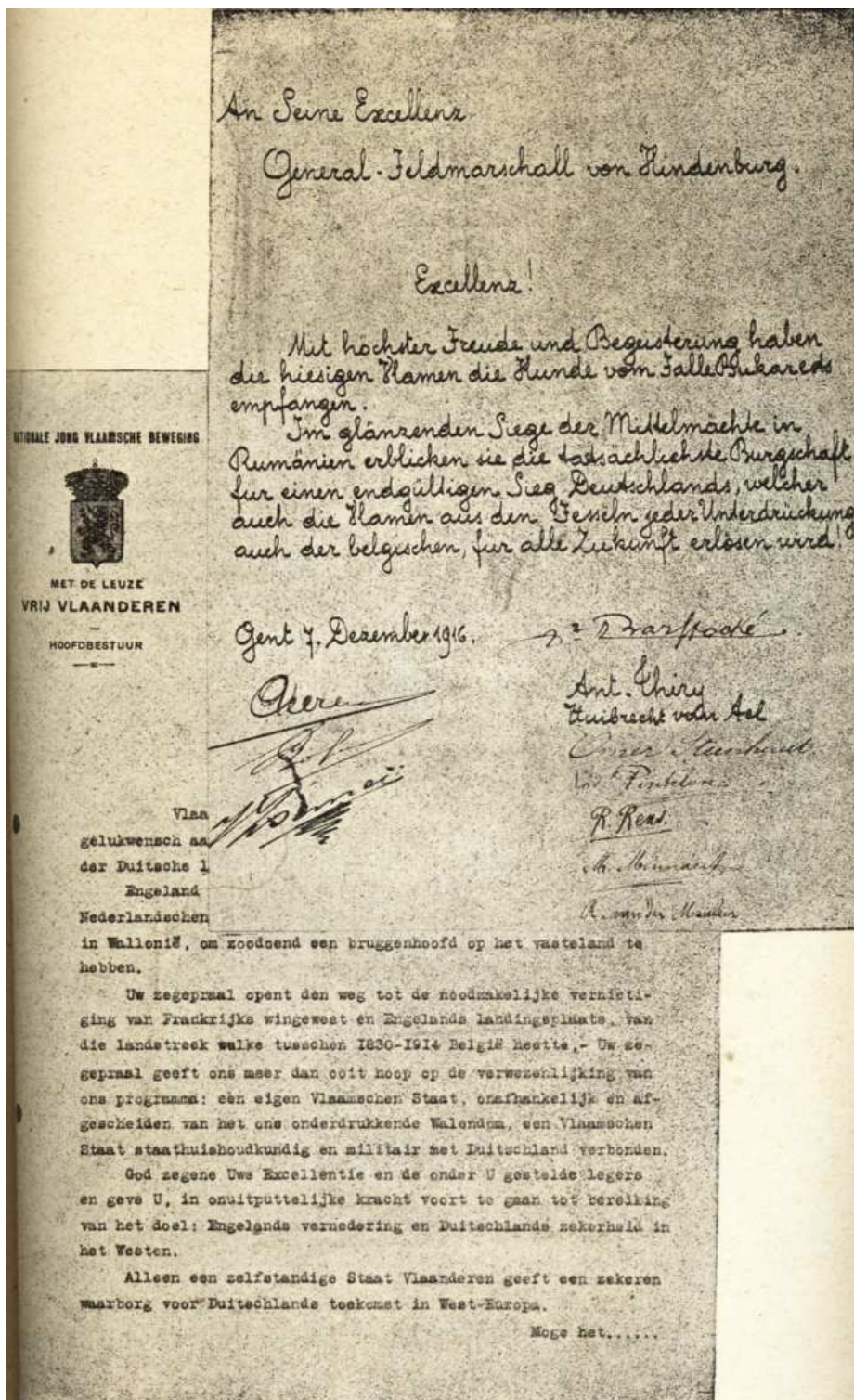
Hoofddrolspelers achter de overname van *De Vlaamsche Stem* in de tuin ten huize Picard in Den Haag: Leo Picard, Martha Picard – Van Vlaenderen, Frederik Carel Gerretson, Hoek en Eugène Cantillon.

Eerste redactie vergadering van 'Dietsche Stemmen' op 16 september 1915 met o.m. Jan Eggen (midden) en René De Clercq (tweede van rechts)

Ds. Jan Derk Domela (met hoed) bij de begrafenis van een Duitse militair op de Westerbegraafplaats in Gent (winter 1915 – '16).

Om de haverklap schreef *Jong Vlaanderen* ronkende brieven naar hooggeplaatsten van het Reich onder wie de Keizer, von Bissing en hier aan generaal Hindenburg om hem te feliciteren met zijn overwinning in Roemenië eind 1916.

Aansterdam 16 December 1915

Aan den Welverwaarden Heer
H. J. E. Domela Nieuwenhuis, Hooglede
Predikant te Genot

Welverwaarde Heer,

Met verbijfeling hebben de
bladmengen in Holland de wreedslyke
gebeurtenissen gevolgd die Vlaanderen
aan den grond van den afgrond hebben
gebracht.

De bijandelyke, van dag tot dag scherper
wordende houding der Belgisch Regering
tegenover de blaadlingen, en het stelselmatig
verwerpen van onrechtvaardigen, loyalen
eisch, brengen ons tot de overtuiging
dat voor ons Vlaanderen de eendelyke
rust, en een heilvolle toekomst in een
Belgisch staatsverband onmogelyk zijn
en dat een Koningryk Vlaanderen de
eenige oplossing is.

Daarom zijn wy bereid met al onze

kracht den strijd voor Vlaanderen
voldadige zelfstandigheid tot het uiterste
door te zetten.

Ons doel is de verwezenlyking van een
zelfstandigen Staat, onafhankelyk, en
afgescheiden van het ons wreedslyke, tot
hertoe ons bijgevoegde en bekeerslende
kwaalendom:

een Vlaamschen Staat, met een in
al zyne verbakkingen nitslandelyk Vlaams
Bestuur, en in de allerbeste plaats, als
onbetwistelyke grondsteen van onze
herwaarding, met een onderwyf dat bloem
van laag tot hoog, het opklimmend Vlaanderen
tot een natuurlyk ontwikkelde, gezond
en edel Volk - zooals het vroeger was - moog
verruen, krachtige waarborg van een
schone en edel Vlaanderen in de toekomst,
krachtigen tong van den sterken
edelen Germanaanschen boom.

H. J. E. Domela

Henri de Clercq

H. J. E. Domela

H. J. E. Domela

De fameuze zgn. 'adhesieverklaring' aan 'Jong Vlaanderen' van de redactie van *De Vlaamsche Stem* op 16 december 1915, de dag na De Clercq's 'beking' door Domela Nieuwenhuis.

Dit Nummer bestaat uit 16 Bladzijden.

No. 65. VRIJDAG 17 NOVEMBER 1916. TWEDE JAARGANG.

VRIJ BELGIË

ONDER LEIDING VAN FRANS VAN CAUWELAERT EN JULIUS HOSTE JR.

<p>PRIJS PER NUMMER:</p> <p>NEDERLAND 10 cent ENGLAND 2 pence FRANKRIJK en BELGIË 0.20 fr.</p>	<p>VERSCHIJNT ELKEN VRIJDAG.</p>	<p>ABONNEMENTSPRIJS PER KWARTAAL:</p> <p>NEDERLAND / 1.— ENGLAND 2 sh. FRANKRIJK en BELGIË 2.50 fr.</p>
---	---	--

ALLE STUKKEN BETREFFENDE REDACTIE EN ADMINISTRATIE TE ZENDEN: 81, GEVERS DEYNOOTWEG, SCHEVENINGEN.

De Vlaamsche Kwestie een Nationale Zaak.

Niet de groote mogelheid staat de kleine dienat, maar het blijkt altijd opnieuw, dat de kleine door de groote worden dienstbaar gemaakt of langzaam opgezogen. Dit heeft de geschiedenis, ook de jongste, reeds te dik wijls bekeerd om daarop in te gaan en wat wij hebben zien gebeuren rondom de vervlamming van de Hoogeschool te Gent zelf op Vlaamingen geen hunner rechten bedreigen en ze evenmin binnen hun eigen taalgrenzen onder dwang willen brengen. Als Vlaamingen verlangen wij alleen zelf tot ontwikkeling te komen op eigen stam en bodem, maar binnen deze grenzen onze grooizaamheid ook gezond, gaaf en onbelemmerd te voelen.

FRANS VAN CAUWELAERT

Vrij België, het dagblad van Van Cauwelaert en Hoste dat na de 'kaping' van De Vlaamsche Stem de oorspronkelijke koers van het dagblad verderzette. Tegen de activisten die de Vlaamse kwestie probeerden te internationaliseren, zien de passieven haar als 'een nationale zaak'.

VRIJ BELGIË

ONDER LEIDING VAN FRANS VAN CAUWELAERT EN JULIUS HOSTE JR.

<p>PRIJS PER NUMMER:</p> <p>NEDERLAND 10 cent ENGLAND 2 penny. FRANKRIJK en BELGIË 0.20 fr.</p>	<p>VERSCHIJNT ELKEN VRIJDAG.</p>	<p>ABONNEMENTSPRIJS PER KWARTAAL:</p> <p>NEDERLAND / 1.— ENGLAND 2 sh. FRANKRIJK en BELGIË 2.50 fr.</p>
--	---	--

ALLE STUKKEN BETREFFENDE REDACTIE EN ADMINISTRATIE TE ZENDEN: VAN LOOSTRAAT 89, DEN HAAG.

Vrij België.

De titel van dit weekblad is tevens de leus, die ons streven bevestigt.

Reeds meer dan één jaar woedt over ons vaderland de rampzalige der oorlog. (reeds) bevestiging is ons volk, geprepareerd geboden; en nu zwong het in situatie verder onder de looden hand van de vreemde bezetting, maar de vrijheidszucht van België is even onsterfbaar als op den eersten dag, toen het uitbrak, dat de Duitse regering aan België zond, deze oorlog in het kloostertoneel moest worden.

De morele betekenis van den strijd, dien België doorstaat, is onomstootbaar geboden, en de Belgische documenten, die van Duitse zijde nog onthouden werden, spreken gemaakt, hebben bij het onvooroordeelde buitenland slechts de alzoo noemde overtuiging kunnen bevestigen, dat België zich niet te verwilgen heeft, behalve wellicht een hevenmatig vertrouwen in de kindeerde waarde, welke het Duitse rijk toekent aan de plechtigste verdragen en aan het Recht der Volkeren.

Maar even zoo weinig als onze Koning en onze soldaten ervan denken de wapens zover te leggen, zal de strijd opgevoerd worden door de Belgen — Vlaamingen en Walen — die op eerooijelijk getuigd de werke hebben te houden rond het vaandel der gerechtigheid, dat aan hun bevestigd, maar getuigd vaderland wees toevertrouwd. Met de zekerheid een wiling genoeer te vinden, blijven zij hun woord richten tot het geweten der menscheheid, dat niet dulden kan, dat de onbetreftte zelfopoffering van ons volk voor aller heil geen ander gevolg zou hebben dan de zegenaar en de bezegting van het gewaagde oordeel, dat zou besluiten liegen, in elke blijvende lakreek op de volkomen staatkundige en economische zelfstandigheid van België.

En rechtstreeks of onrechtstreeks alban belijk maken van België tegenover Duitse land zou niet alleen betekenen, dat in de betrekkingen onder volkeren het recht van het geweld lijvend moet hebben, maar ook dat er van een internationale rechtsoordening geen sprake kan zijn.

De volledige onafhankelijkheid van België zal dus in het verdoeltoest de toekomst zijn van het recht en de eerste steek van elken vrede, die in zich de kiemen niet draagt van nieuwe oorlogstrampen.

De kleine naties vooral gevonden omstandelijk en aansprekend, dat met ons mee. Zij hebben dat de verdoel van België ook

KONING ALBERT.

Naam van Koning Albert I. (1879-1935) (1879-1935)

als een waarborg is voor hun eigen eendrachtig gelucht wordt. De elende zal ons volk blijven dragen in waardige en hoopvolle verwachting.

Gans het volk van België smakt naar vrijheid terug. Ons dapper leger strijdt onwankelbaar om voort voor de bevrijding

de begraafden, zonder het achterlaten te voelen van het gemeenschappelijk. Het en het heilige getuigd niet zou vreesaan, dat het langzamerhand te be verdoel, dat de markt van geheel ons volk moet worden.

Overvloedige aanvallen op de Vlaamsche Hoogeschool, onbetrouwbare uitwijking in de lijn der Duitse geschiedenis, geen van beide kan gelucht worden.

Wij heeten medelijdig van nationaal standpunt uit elk onrechtend, naarvallen tegen de Vlaamsche Hoogeschool, gericht, en het hoort tot het vaderlandische gevecht, van dit weekblad om ze met kracht af te werpen, maar evenzeer is het onze pligt, te streven te veroorzaken van enige vreemde gewis weinig later, om door hun eigen volk afgekeurde jongelingen, die niet willen lozen, dat hun geschiedenis in dat ontaald worden bij Duitse publicisten, welke er valbaarheid op aandringen om een fatige wijze de Belgen te verdoel, tegen elkaar op te blazen en ons zelf de ontaald te doen zijn van hun streven naar uitlijning: inneren machtover.

Ons streven gaat uit van de bevestiging van de knotheid aan land en volk en die verknotheid meenen wij niet beter te knotheid en dan door nu reeds ook ons aand te nemen in het geestelijk opwekkend van dat den stoffelijken opbouw van ons land moet voorafgaan, en dat zelfs in die lange dagen dient voorbereid, op de volkomen, want, wanneer het heilige, der bevrijding ons naar onze taak in België zal terug roepen.

Maar dit week kan alleen de vrucht van de samenwerking van alle vaderszinnige instellingen; wij verdoel, en ons weekblad zich in hun medewerking kunnen verhoogen en zoewel door de volkomenheid van zijn inhoud als door de bereikbaarheid de belangstelling zal gemaakt van hem, die tot de latende kringen van ons volk behooren en die zich bewent van hun medeverantwoordelijkheid over het komende lotbestemming van België. Of deze wille reuking helpen om de bevestiging van onze soldaten aan het front en alle uitgeweken in Nederland, Frankrijk en Engeland.

Wij nemen met vertrouwen ontscheid op.

FRANS VAN CAUWELAERT
JULIUS HOSTE JR.

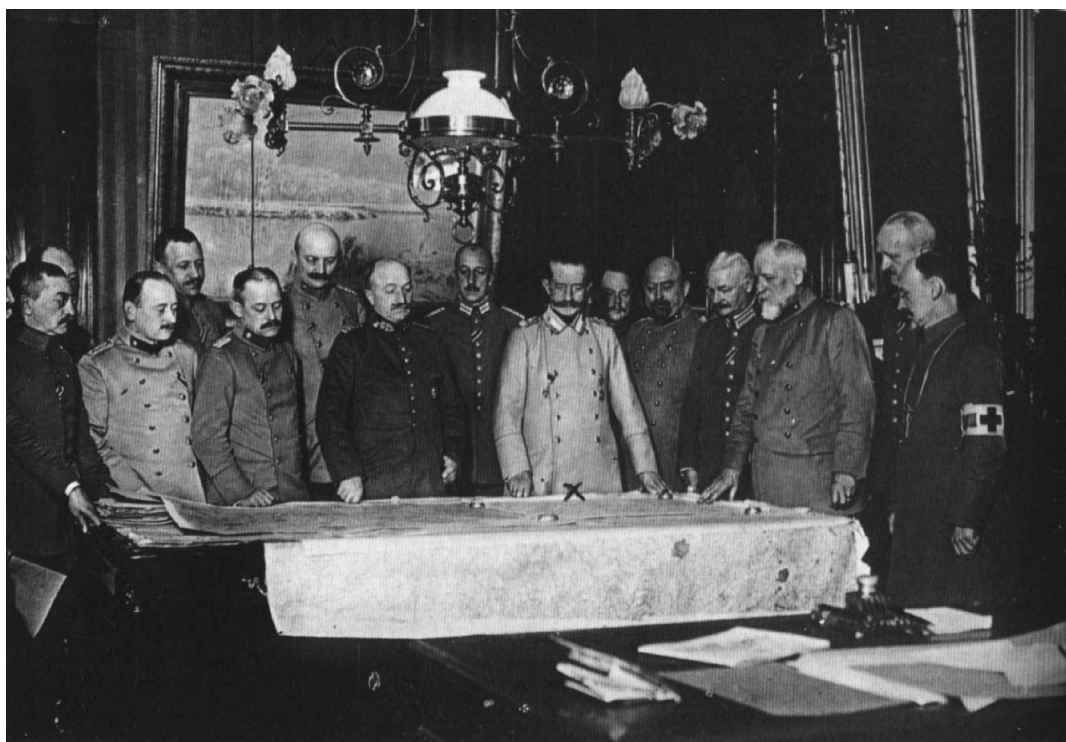
Domela (1) (volgens auteur Daniël Van Acker) in gezelschap van de derde gouverneur-generaal Ludwig von Falkenhausen (2) in de tuin van het nieuwe studentenhuus in de Sint-Pietersnieuwstraat in Gent bij de opening op 3 juni 1918.

Professor Pirenne evenals Fredericq Paul oud-professor van De Clercq, Jacob en andere topactivisten, eveneens naar Duitsland verbannen.

Professor Fredericq vanaf 18 maart 1916 verbannen o.m. in het Duitse Gütherslo wegens zijn verzet tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit door de Duitse bezetter. Op de Duitse vraag of hij geschikt was les te geven aan de zgn. von Bissinguniversiteit had hij geantwoord: 'Capable, mais pas en mesure.' Bij de heropening van de Franstalige universiteit na de oorlog werd Fredericq rector. Hij overleed kort nadien.

Freiherr von Bissing, de tweede gouverneur-generaal (van 27 november 1914 tot zijn overlijden op 18 april 1917) en zijn staf in Brussel.

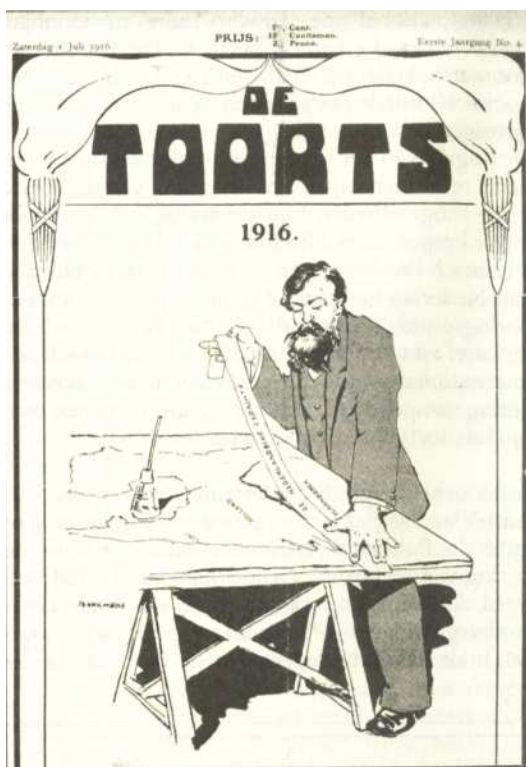
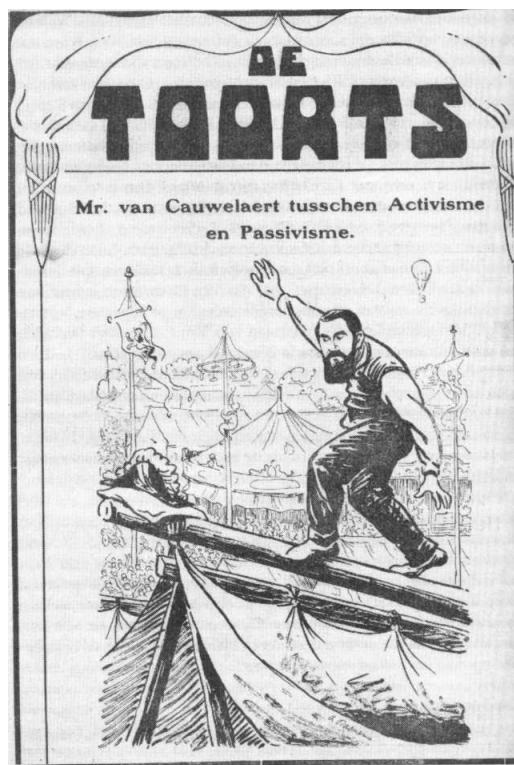
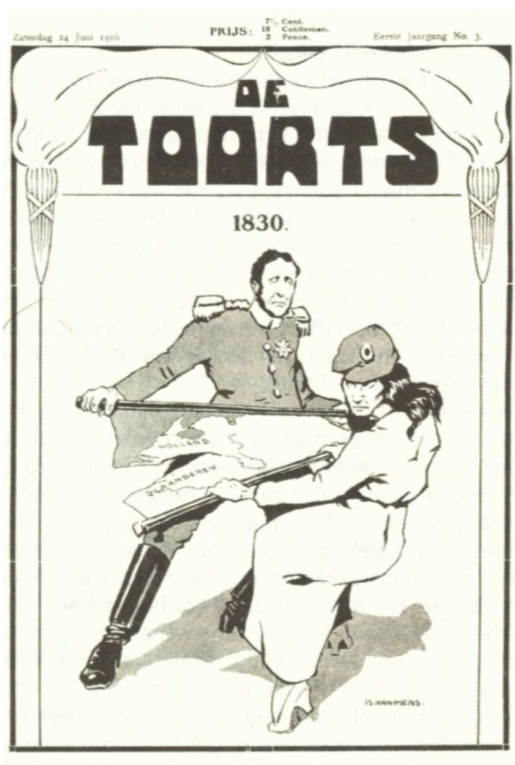

Vlaanderen — Roodkapjes: „grootmoeder, grootmoeder, wat hebt ge een grooten mond?”
 Duitschland — de Wolf: „Dat is om u later te koken ophe...”

Volgens de passivisten gedroeg Duitsland zich zoals de als grootmoeder vermomde wolf tegenover de naïeve activistische Vlaamse roodkapjes. Zeker na de beruchte bieravond van activistische kopstukken, onder wie Borms, in Berlijn was het voor hen duidelijk dat de activisten Vlaanderen in min of meerdere mate wilden laten inlijven door Duitsland.

DE LEEUW VAN VLAANDEREN. — Neemt ik het de Duitse van Vlaanderen. Nooit zal ik Vlaanderen naar Duitsch voeren.

Voor Groot-Nederlanders van *De Toorts* is de revolutie van 1830 met de afscheuring van België de kop van jut. Eén van de schaarse anti-Belgische Vlaamsgezinden van voor de oorlog, Maurits Jossen, had over dit thema uitvoerig gepubliceerd. Uiteraard werden de gebeurtenissen van 1830 afgedaan als een louter Franse machinatie. De Clercq plakt volgens hetzelfde blad Nederland en Vlaanderen weer aan mekaar en maakt zo 'de ramp van 1830' ongedaan.

Nog volgens *De Toorts* de weinig beginselvaste 'schijn Grote' Frans Van Cauwelaert die als koorddanser de kool en de geit wil sparen. In hun ogen waren voor hem de eigen carrière, het partijbelang en België belangrijker dan de Vlaamse beginselen.

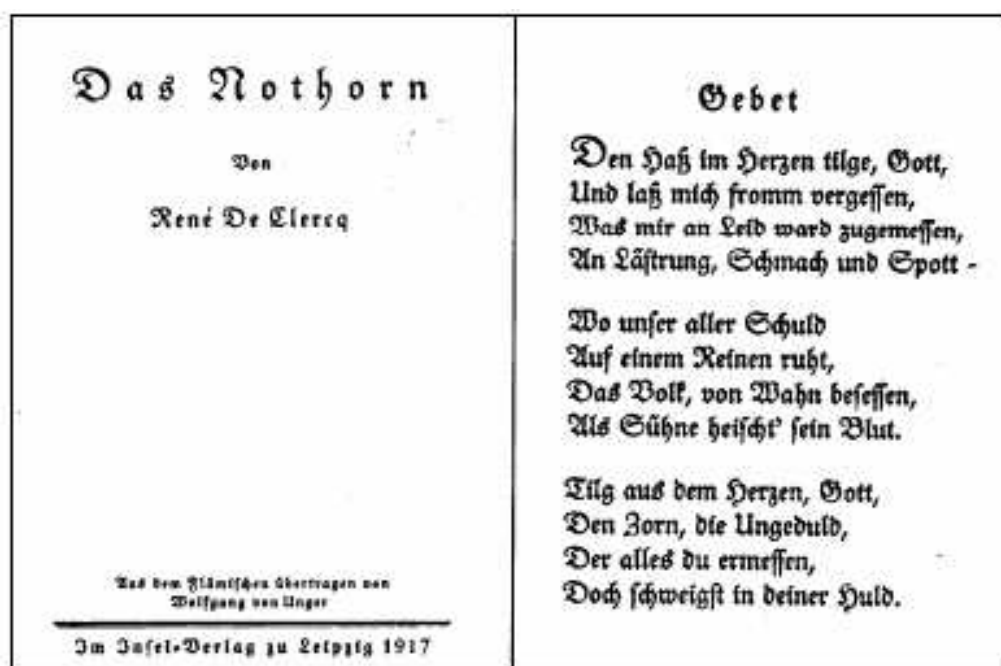
von Bissing bezoekt de met hoogspanning beveiligde Belgisch-Nederlandse grens waar 'Landsturmiers' de wacht houden.

De Noodhoorn, hier in een latere uitgave, is De Clercq's politieke dichtbundel bij uitstek. Hij werd dikwijls – steeds geactualiseerd met nieuwe gedichten – herdrukt en werd zo een cultboek voor de radicale flamingant.

Op nieuwjaar 1916 groet etappeninspecteur en cavaleriegeneraal von Unger zijn ondergeschikten bij een parade op de Gentse Kouter. Hij bekleedde deze functie van september 1915 maar werd wegens zijn sympathie voor 'Jong Vlaanderen' in februari 1917 op aandringen van de Politische Abteilung in Brussel uit zijn Gentse functies geschorst.

Diezelfde Wolfgang von Unger vertaalde De Clercqs strijdbundel *De Noodhoorn* in het Duits. *Das Nothorn* verscheen bij Anton Kippenbergs Insel Verlag in Leipzig in 1917. von Unger was overigens de enige officier die in de ogen van USPD'er (Spartakist) Heinrich Wandt in diens ontluisterende getuigenis 'Etappenleven te Gent' onder de vele corrupt bevonden Duitse officieren wegens zijn hoge moraliteit nog enige genade vond.

De kinderen De Clercq: Joost, Karel, Elza, Marva en Harmen tussen moeder Pieck en kunstenaars Adri Pieck , die De Clercq tientallen keren portretteerde.

De Clercq als agitator geschilderd in 1916 door zijn vriend Frits Van den Berghe.

KRIEGSZEITUNG

der 4. Armee

Nr. 120 Erscheint wöchentlich zweimal. 11 Februar. 1916.

König Ferdinand von Bulgarien im Grossen Hauptquartier.

König Ferdinands Gegenbesuch.

Der König der Bulgaren traf am 9. Februar zu einem mehrtägigen Aufenthalt im Grossen Hauptquartier ein, begleitet von Ministerpräsidenten Radoslawow und vom Oberbefehlshaber der bulgarischen Armee Jakow. Zu den Besprechungen lagab sich auch der Reichskanzler und der Staatssekretär des Auswärtigen Amtes in das Kaiserliche Hauptquartier.

Zu Ehren des Königs von Bulgarien fand ein Frühstück statt, wobei Kaiser Wilhelm in einem Trinkspruch sagte: Wie in der Begegnung auf dem blutigen erstrittenen Boden von Nisch, die unversöhnlich in der Geschichte Deutschlands und Bulgariens fortlebt als stichtbarer Ausdruck trauer Waffenbrüderschaft, so erblicke ich auch in dem heutigen Besuch ein Symbol der Zusammengehörigkeit unserer Reiche. Diese Zusammengehörigkeit ist nicht nur durch die Gemeinsamkeit der politischen und wirtschaftlichen Interessen gewährleistet, sondern getragen von wechselseitigen Empfindungen, von Sympathie, Achtung und Vertrauen, das seine Weite durch das von den Söhnen beider Völker in gemeinsamen Kämpfe vergossene Blut erhält. König Ferdinand antwortete in einem Trinkspruch, worin er sagte: Der Besuch des Kaisers in Nisch wird mit goldenen Buchstaben in der Geschichte des bulgarischen Volkes verewigt als der Tag, der den Beginn einer neuen, verhöhnungsvollen Zukunft für das geeinigete Bulgarien bedeutet. Auch ich bin stolz auf die durch das gemeinsame vergossene Blut begründete Waffenbrüderschaft und auf die Gemeinsamkeit der politischen und wirtschaftlichen Interessen und achte mein Glas auf das Wohl des siegreichen deutschen Heeres und seines erlauchten Führers.

Deutschland und Amerika.

Der Berliner Berichterstatter der Associated Press hatte eine Unterredung mit dem Staatssekretär Zimmermann, worin dieser die Hoffung aussprach, dass die neuen Vorschläge, die den Vereinigten Staaten bereits vorgelegt seien, die Grundlage für eine aufgültige Regelung geben würden. Er wollte jedoch den Ernst der Lage nicht verhehlen. Zimmermann sagte weiter, dass Deutschland keine weiteren Zugeständnisse machen könne und keinesfalls die Ungesetzlichkeit der Kriegsführung der U-Boote in der Kriegszone anerkennen wolle. Die deutsche Regierung sei bereit, alles, was in ihren Kräfte stehe, zu tun, um den Wünschen Amerikas entgegenzukommen, und habe dies auch schon getan; aber es gebe Grenzen, bei denen selbst die Freundschaft aufhöre. Er erklärte, er begriffe Amerikas Haltung nicht. Man habe in Deutschland gedacht, dass die Differenzen wegen der U-Boote erledigt seien und die Luftschlachtlage geregelt werden würde. Man habe von deutscher Seite zugestimmt, einen Schlichteranspruch zu beizulassen. Aber die Regierung der Vereinigten Staaten habe gänzlich neue Forderungen gestellt, denen Deutschland unmöglich entsprechen könnte. Amerika dürfe nicht zuviel fordern und Deutschland zu demütigen versuchen. Auf diese neuen Forderungen und die neuen Institutionen an den Grafen Hertefeld wünschte Zimmermann nicht näher einzugehen, doch liess er keinen Zweifel, dass die ganze Krisis auf die Forderungen Amerikas zurückzuführen sei, dass Deutschland die Verletzung der Luftlinie als eine völkerrechtswidrige Tat deklassieren solle. Deutschland könne die Waife der U-Boote nicht aus der Hand legen. Zimmermann erklärte wiederholt, dass Deutschland, wenn die Vereinigten Staaten zu einem Bruch kommen lassen wollten, nichts mehr tun könnte, um dies zu vermeiden. Das Bedauerndste an der ganzen Sache würde sein, dass kein tiefer Grund zu einem Bruche vorhanden sei. Deutschland und die Vereinigten Staaten hätten keine einander widersprechenden Interessen. Deutschland hoffe sogar auf eine bedeutende Entwicklung der Handels zwischen den beiden Ländern nach dem Kriege. Diese Hoffnung würde zerstört, oder es würde doch eine solche Entwicklung sehr behindert werden, wenn es jetzt zu einem Bruche käme. Aber Deutschland könne nicht weiter gehen, als es bisher gegangen sei.

Wilson redet.

Präsident Wilson kennzeichnete die Haltung der Vereinigten Staaten in einer Rede in St. Louis dahin, dass sie mit aller Welt in Frieden und Freundschaft seien und bleiben wollten, da sie eine aller Welt zusammengewachsen seien und alle Welt verstände. Sie könnten ihre Freundschaft für die Welt besser durch Fernhaltung von Kriegen als durch Einmischung beweisen. Die Gefahr einer Beteiligung an Kriegen

liege nicht innen, sondern aussen. Die Haltung der Unterseeboots Kommandanten sei mindestens dem Geiste ihres Landes entsprechend, aber eine Handlung eines Kommandanten könne die Welt in Flammen setzen. Auf See schwammen Ladungen von Weizen, Baumwolle, Manufakturwaren, und jede von ihnen könnte unsere Schwerekräften verursachen, da sie in die Feuerzone gingen. Amerika habe keine Pläne, Spitzendigkeiten oder neuen Auslegungen in seine internationalen Beziehungen eingeführt, sondern sei bei dem klaren Wortlaut der völkerrechtlichen Urkunden stehengeblieben; es habe, was die Staaten dieser Welt nicht immer halten zugesehen, wie die brennende Flamme des Rechts auf seinem Altar geblüht, während der Sturm der Leidenschaft über alle andern Altäre der Welt dahingefahren sei. Der Präsident erklärte, er wolle denjenigen, deren Gemütsverfassung durch den Krieg an dem Gleichgewicht gebracht sei, alle Geduld und Nachsicht bewahren und alles zugestehen, soweit dadurch nicht Lebensfragen berührt würden; er schätzte würde ja in Zeiten der Gefahr für die Vereinigten Staaten jede ausweitgehende Politikalität beiseite setzen. Dieses Zugeständnis würde er beiden Seiten machen. Er wies darauf hin, dass die eine der kriegführenden Gruppen von der übrigen Welt abgeschlossen sei, so dass die Vereinigten Staaten sich ihr gegenüber nicht so verhalten könnten, wie sie wohl möchten; er glänze also, Amerika sei wahrhaft neutral. Der Frieden der Welt, einschließlich Amerikas, hänge von der übrigen Welt ab, nicht aber von Amerika.

Die Genter Universität.

Die Haltung der Vliamen in der Unterseebootsfrage charakterisiert ein Brüsseler Brief des Korrespondenten der „Vlaamische Stem“ in der Nummer vom 11. Januar. Einem alten Brüsseler Freund, der mit ihm in der Auffassung der deutschen Massnahme nicht einverstanden war, erwiderte der Berichterstatter etwa folgendes: Das Problem der Unterseebootsfrage gehört zur Nachbarschaft der belgischen Regierung. Die Deutschen arbeiteten es aus, ebenso wie das Unternehmen der Bahn Aachen-Brüssel. Auch darüber ist viel hin und her verhandelt worden, weil die Lütticher dem Regierungsentwurf nicht zustimmen und bisher die Bahn an ihrer Stadt vorbei als durch das Kemperland geführt haben wollten. Die neuen Herren haben jetzt zum Schluss gemacht, indem sie den besten und geschicktesten Plan ausführten.

Het vierde Duitse leger van Albrecht von Württemberg (schoonbroer van Franz Ferdinand met wiens dramatische dood Wereldoorlog I begonnen was) bezette het front in Vlaanderen en het achterliggende etappengebied. De *Kriegszeitung* was in handen van uitgever Anton Kippenberg die vanaf augustus 1915 ook hoofdredacteur was. Het blad berichtte o.m. over de vernederlandsing van de Gentse universiteit, hét visitekaartje van de Duitse Flamenpolitiek. Het verscheen op 35.000 exemplaren (nov. 1916), werd in Gent gedrukt en stond onder direct toezicht van het militaire hoofdkwartier, gelegen in enkele herenhuizen aan de Hoogstraat en Nieuwstraat in Tielt.

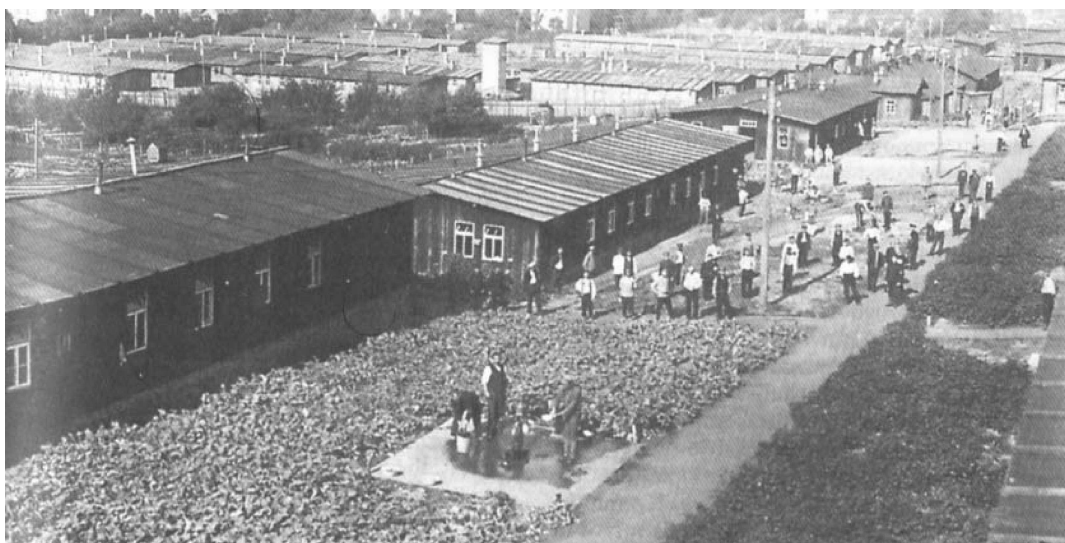
De daadwerkelijke vervlaamsing van de Gentse Hogeschool overtuigde een aantal flaminganten onder wie De Clercq's Daensistische vriend Hector Plancquaert, om in het activisme te stappen.

Het professorencorps van de zgn. von Bissinguniversiteit met Antoon Jacob (1), die tijdens beide Duitse bezettingen een professoraat aan de Gentse universiteit kreeg.

Een clandestiene opname van een razzia voor het oppakken van werkweigeraars in Gent. De dwangarbeid voor Duitse oorlogsdoeleinden maakte het activisme zeker niet populairder bij de gewone man. De Raad van Vlaanderen kon niets anders dan zachtjes protesteren bij de Duitsers; de meer radicalen zoals Borms vroegen begrip voor de Duitse maatregelen...

Het krijgsgevangenenkamp van Göttingen was een modelkamp met veel faciliteiten voor de Vlaamse krijgsgevangenen die er voorbereid werden op hun rol die zij zouden spelen na een Duitse eindoverwinning. Van het kamp bestaan thans geen sporen meer.

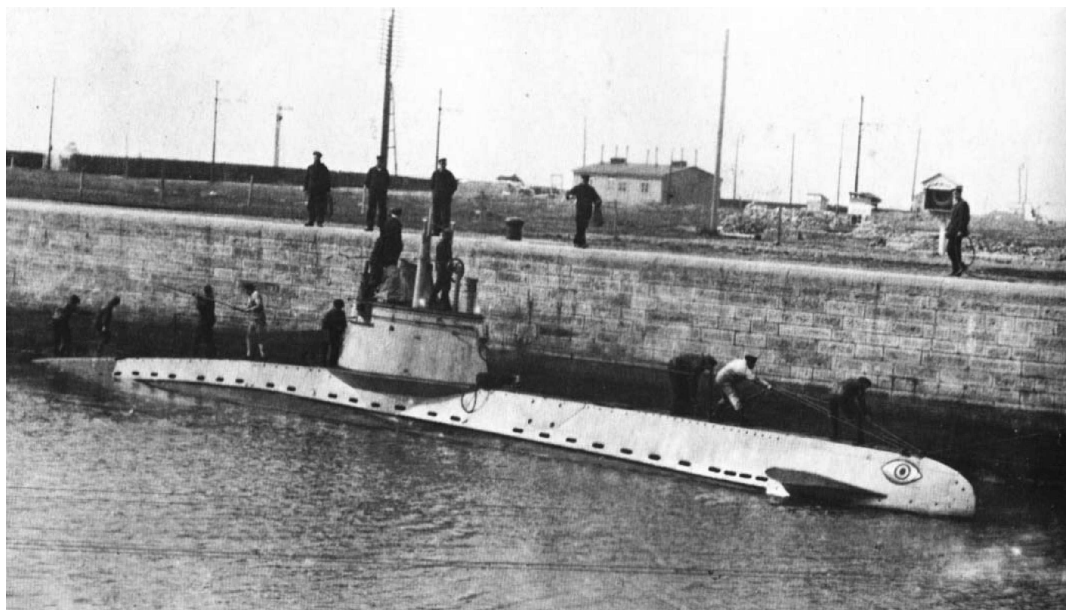
Jan Sluijters was een goede bekende van De Clercq. Hij was één van de spilfiguren, die De Clercqs vrienden Frits Van den Berghe en Gust De Smet de principes van de moderne schilderkunst bijbrachten. Zoals de meeste vooruitstrevenden in Nederland koos hij partij voor de Entente. Dat de militaristische Duitsers, uit eigenbelang van het moment, plots voorstanders van vrede en sociale revolutie waren, werd op ongeloof en sarcasme onthaald. De Clercq verkocht ook werk van Sluijters na WO I.

De Duitse strategie is (weer eens) mislukt. Nadat von Kühlmann met de vrede van Brest-Litowsk Rusland uit de oorlog gehaald had, slaagde het Duitse leger, op volle sterkte, in het voorjaar 1918, er op het nippertje niet in, de eindzege in het Westen te behalen. Volgens de caricaturist van de *Amsterdammer* van mei 1918 vraagt een ontgoochelde Hindenburg aan von Kühlmann zijn tractaten weer in te slikken.

De Clercq en August Borms, vergezeld door twee Duitse 'waakhonden' op propagandatournee in Duitsland eind 1917

Een Duitse U-boot van het flotielje 'Flandern' in Zeebrugge. Ook de onbeperkte duikbotenoorlog bleek een Duitse misrekening die bovendien de Verenigde Staten in de oorlog betrok. De 30 duikboten die Zeebrugge en Oostende als thuishaven hadden, beletten mede de graaninvoer en lagen mee aan de oorsprong van de hongersnood vanaf 1917. Overigens was Domela Nieuwenhuis een graag geziene gast op het marineamt in Brugge: de Duitse marine stond bekend als havik van het Duitse imperialisme.

TELEGRAM onzer krijgsgevangenen
 BIJ HET VERNEMEN DER ZELFSTANDIGHEIDS-VERKLARING
 VAN DEN STAAT VLAANDEREN.

De Krijgsgevangenen Vlamingen te Gothingen, vereentigd in PLECHTIGE VERGADERING voor het vieren der VOLLEDIGE ZELFSTANDIGHEID van hun zoolang geknechte Vaderland, juichen met ongemeene gestadigheid de verlossende daad van den RAAD VAN VLAANDEREN toe, danken hun wakkere leiders, verklaren zich voor goed los van Havere en verwachten met ongeduld het oogenblik waarop de Raad der Gevolmachtigden op hun een beroep zal doen om den STAAT VLAANDEREN uit al hun kracht te verdedigen.

LUITENANT ROSSEM.

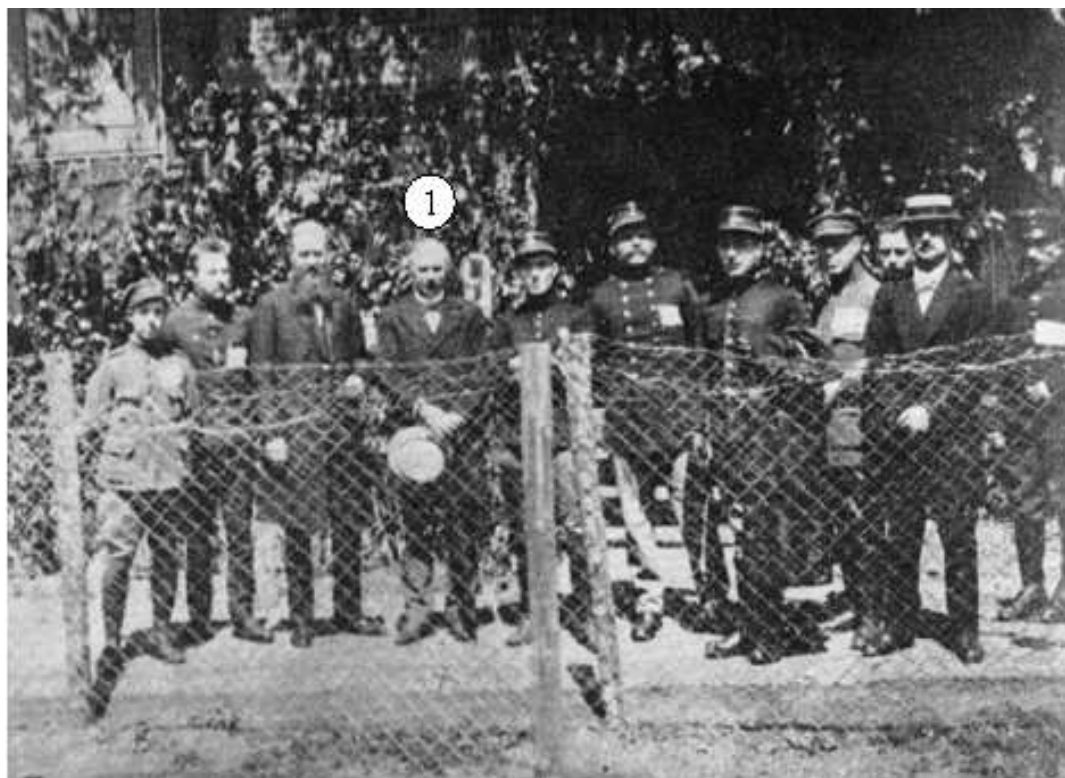
Gothingen, 22-1-18.

Uitg. bij De-Buck, Gent.

De Vlaamse krijgsgevangenen van Göttingen juichen de Vlaamse onafhankelijkheidsverklaring van 22 december 1917 toe.

Zoals De Clercq en andere vooraanstaande activisten (hier Jef Van den Eynde, Pieter Tack en Arthur Faingnaert) bezocht ook De Clercqs Daensistische vriend Hector Plancquaert (1) het krijgsgevangenkamp van Göttingen.

Onze Vlaamsche Regeering.

Sedert de stichting van den Raad van Vlaanderen, waarvan de leden onder de trouwste wakkerste leiders van 't Vlaamsche volk door aanduiding van de bewuste menschen verkozen werden, is er door dit beraadslagend lichaam hoogst heilzaam werk verricht, waarvan een buitstaander misschien niet zoo rechtstreeks als een ingewijde de draagkracht beseft.

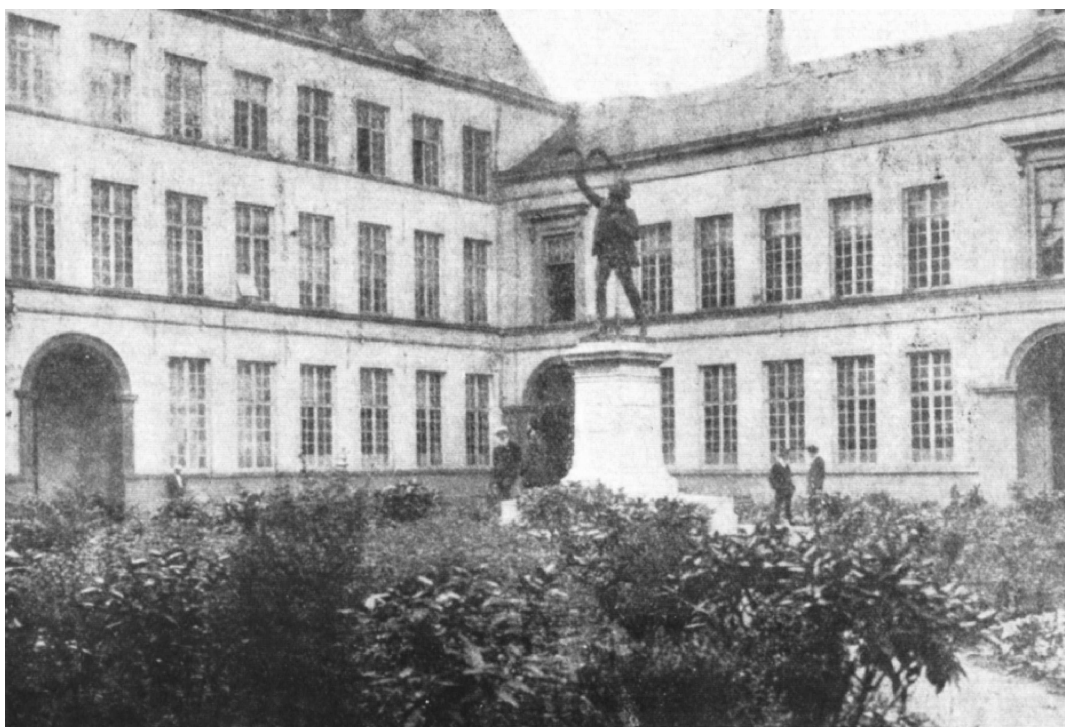
De Commissie van Gevolmachtigden van den Raad van Vlaanderen.

A. P. Buijs - Schomff
Alboms
F. Rueliz
W. Verbeke
Leonmeest.
Hen. Kervelien
W. Vernieuwing
Karel G. Schaperyn
Haral van Sante
J. Charpentier

Godfried Rooms, een achterneef van De Clercq, was één van de hevigste protagonisten van het activisme in Göttingen. Hij gaf o.m. deze propagandafolder uit van de Vlaamse regering van gevolmachtigden met o.m. de handtekening van de zgn. sublieme deserteurs Van Sante, Charpentier en De Schaepdrijver.

Hoewel ook De Clercq aanwezig was op de viering van de 100ste verjaardag van de Gentse universiteit op 3 november 1917, zien we hem niet op het groepsportret in de Gentse Aula.

Het standbeeld van Albrecht Rodenbach werd uit het onveilige Roeselare naar de binnenplaats van de Gentse universiteit gehaald. De oorspronkelijke bedoeling was het naar Brussel te brengen waar men zinnens was de helden van 1830 van hun sokkel te halen.

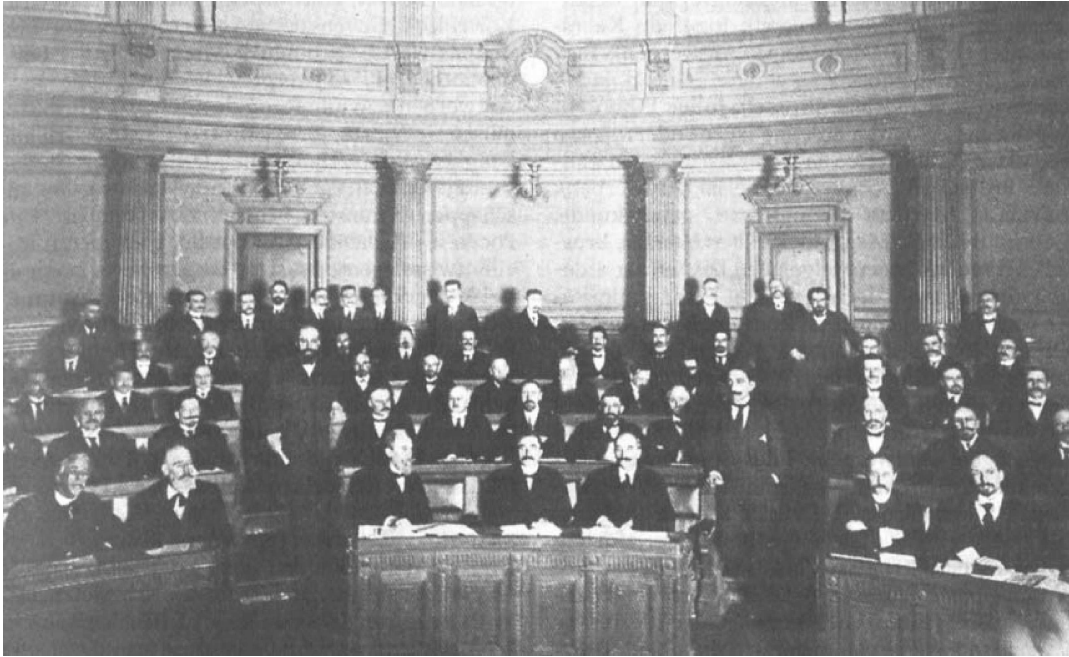
De Alhambraschouwburg aan de Brusselse Emile Jacqmainlaan (vroeger Zenne-
laan), werd gezien als hét symbool van de Vlaamse aanwezigheid in Brussel. Met
veel vallen en opstaan werd hij een succes, ondanks en misschien precies dankzij
veel tegenkating van de Franstalige machthebbers (cf. de Minard en de moeizame
geboorte van de KNS in Gent). In de Eerste Wereldoorlog hielden de activisten er
hun meetings. Het gebouw werd in 1973 afgebroken; thans verwijst alleen de naam
van een parkeergebouw naar de site waar het gebouw zich bevond.

In de Alhambraschouwburg bewees De Clercq zich als activistisch toppropagandist. Op een grootse elfjulimeeting in 1917 waren 'duizenden opeengepakt' (de zaal had een maximum capaciteit van 3.000 personen en volgens de eigen *Gazet van Brussel* waren 'duizenden anderen niet binnengeraakt') om de pas uit Nederland teruggekeerde De Clercq te horen. Op 11 november 1917 werd de Belgische regering in een sfeer van de grote dagen (cf. julidagen 1830 waar men uiteraard tegen inging maar men zich niettemin aan spiegelde) vervallen verklaard. Op 17 december werd Vlaanderens zelfstandigheid (in een besloten vergadering van de Raad van Vlaanderen) uitgeroepen en ten slotte werd die onafhankelijkheid er op 20 januari 1918 bevestigd, terwijl de zgn. volksraadplegingen die deze stap moesten legitimeren nog volop aan de gang waren.

Onafhankelijkheidsverklaring van Vlaanderen d.d. 22 december 1917 mede-ondertekend door De Clercq, ondervoorzitter van het bureau van de Raad van Vlaanderen.

De Raad van Vlaanderen vergadert in het gebouw van de Brabantse provincieraad in Brussel.

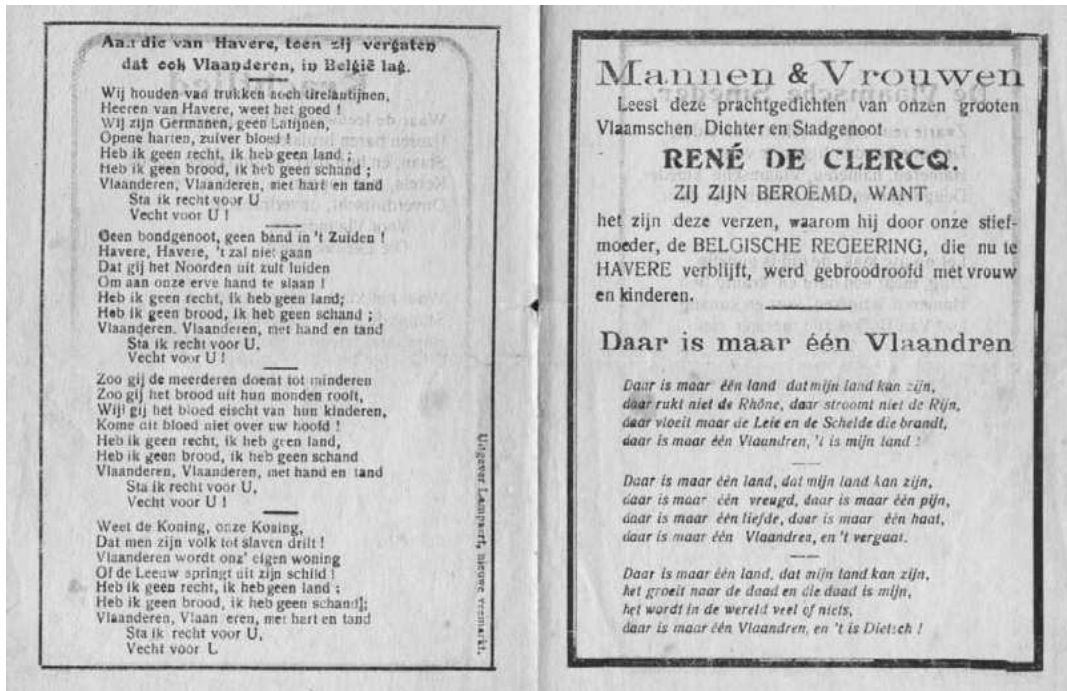
De *Gazet van Brussel*, met De Clercq als hoofdredacteur, kondigt de volksraadplegingen aan die de Vlaamse onafhankelijkheid moeten legitimeren.

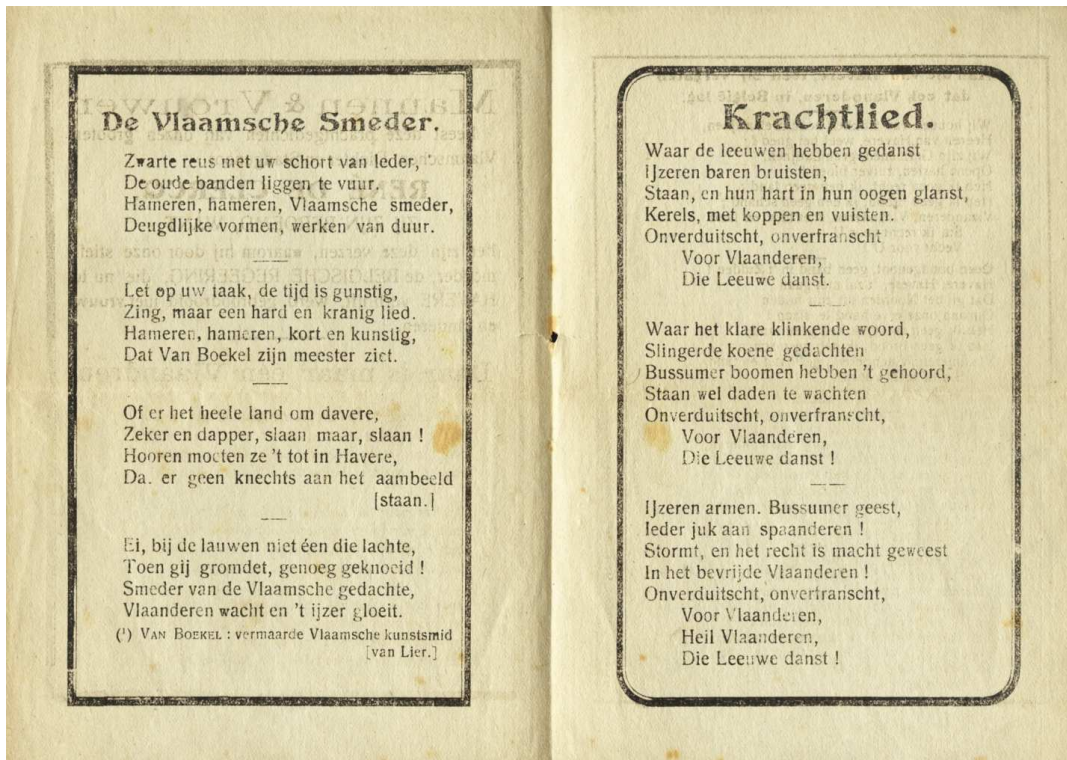
Op 23 december 1917 bezoekt keizer Wilhelm (1), vergezeld van gouverneur-generaal von Falkenhausen (2), het gerestaureerde Gentse Gravensteen.

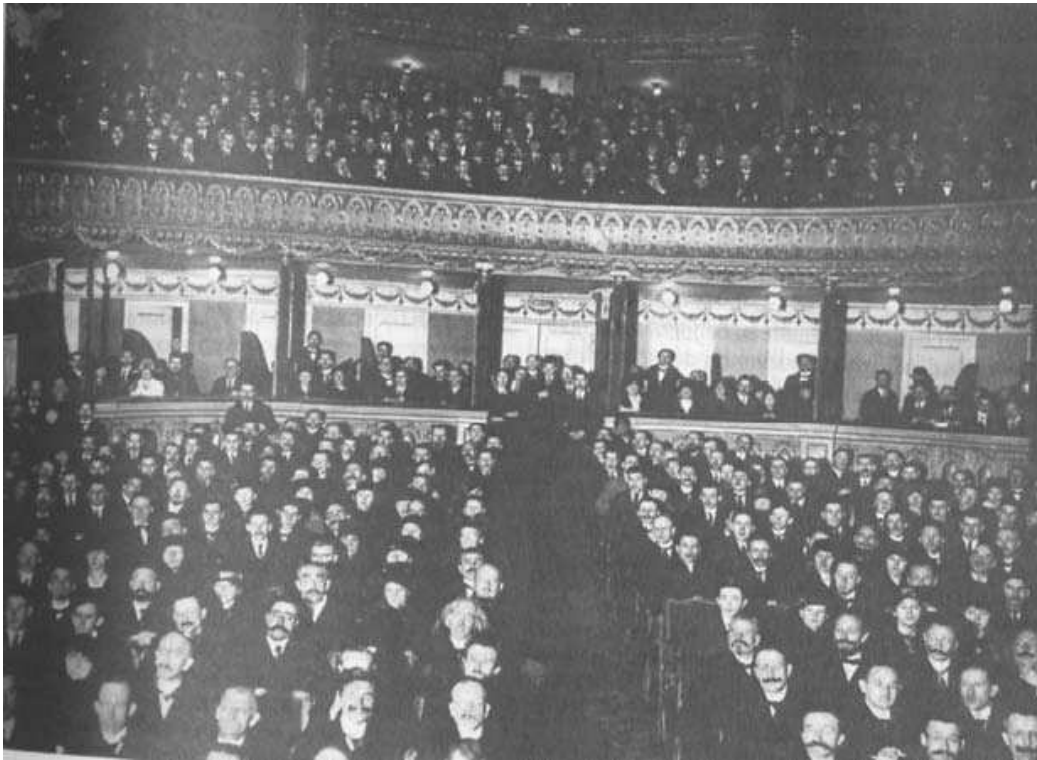

Van 20 november 1917 tot 27 januari 1918 was De Clercq gevolmachtigde van Marine, PTT en Spoorwegen. Vermits het hier om gemilitariseerde diensten bij uitstek ging, was deze bevoegdheid niet meer dan een lege doos. Bovenstaande foto's illustreren deze bevoegdheden in Gent anno 1915.

Tekstblaadje van de wekelijkse zangavonden die de Nationalistische Bond van Jan Wannyn vanaf oktober 1917 op zaterdag in Gent belegde en tussen de 600 en 800 aanwezigen trokken. De strijddichten en liederen van De Clercq gaven de acti-
visten moed en 'zedelijke stootkracht'.

Op een meeting in de Alhambraschouwburg in Brussel wordt op 20 januari 1918 de zelfstandigheid van Vlaanderen bevestigd.

Een tekening gebruikt bij demoraliseringpropaganda voor Belgische soldaten. Godfried Rooms was betrokken bij dergelijke acties.

De *Vlaamsche Smeder*, titel van het weekblad van Jan Wannyns Nationalistische Bond, naar het gedicht van De Clercq *De Vlaamsche Smeder* (geschreven op 24 juni 1916). Jan Wannyn, door de tegenstanders Jan Venijn genoemd, was een vooroorlogse kennis van De Clercq. Voor het beeld van de Vlaamsche Smeder inspireerde De Clercq zich op de Lierse kunstsmit Van Boekel. De Nationalistische Bond, die alleen in Gent opereerde, was ontegensprekelijk de meest succesvolle activistische organisatie, die volgens eigen zeggen, in oktober 1918, 7.800 leden telde. Men schat de hele activistische aanhang in heel Vlaanderen op ongeveer 15.000.

Humoristische nepadvertentie in het blad van Jan Wannyns Nationalistische Bond: *De Vlaamsche Smeder* in mei 1918

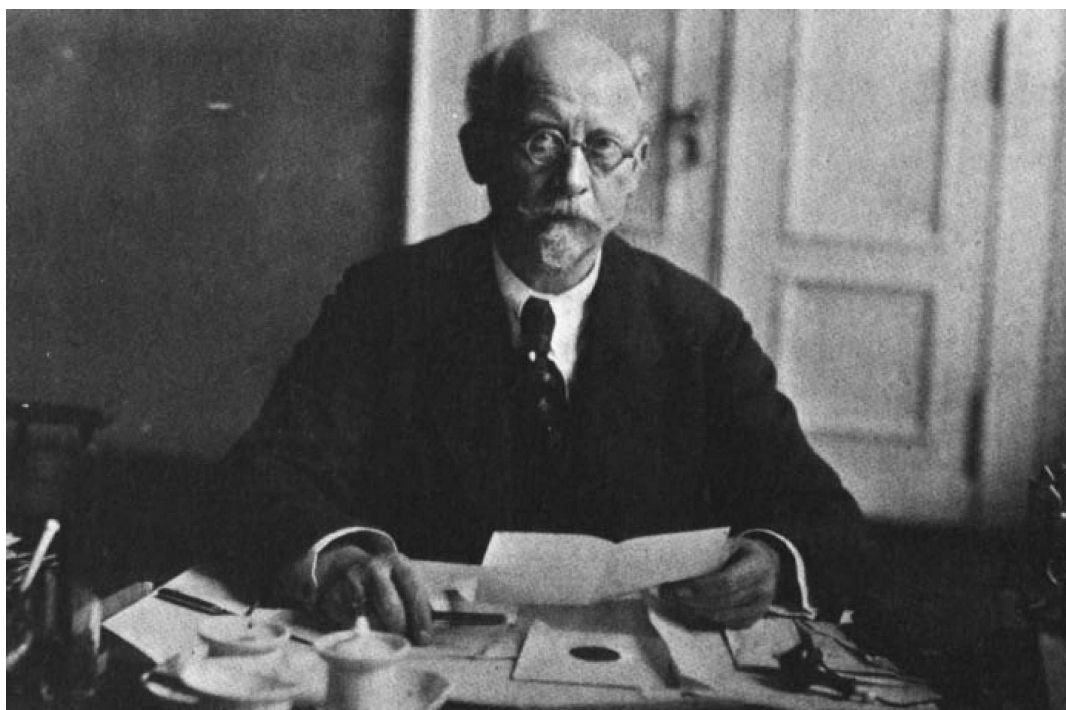

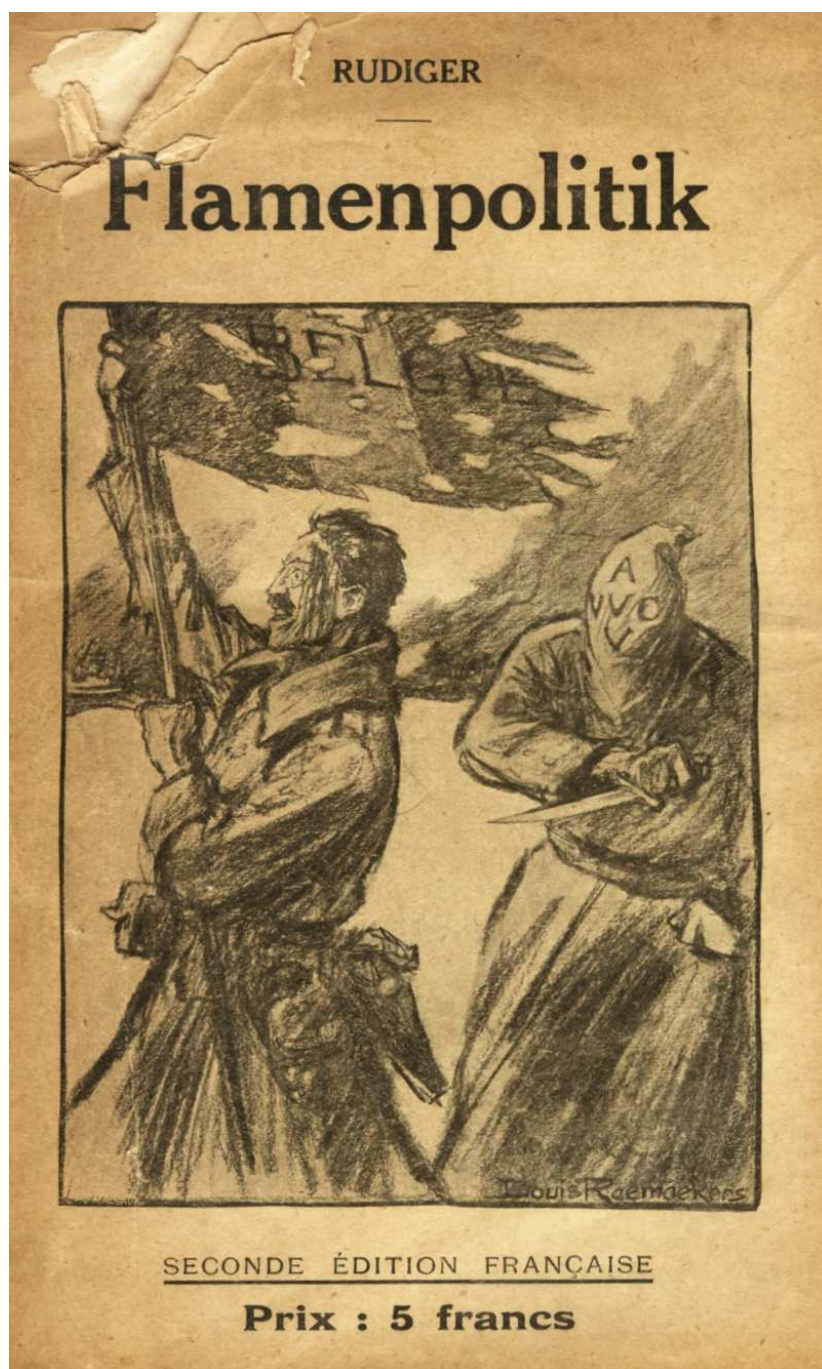
Na een meeting met o.m. De Clercq in de Nouveau Cirque aan de Gentse Lammerstraat en de verkiezing van de kandidaten voor de Oost-Vlaamse gouvraad op 27 januari 1918, trekken enkele duizenden naar de Vrijdagsmarkt om er de eed van trouw aan Vlaanderen te zweren bij het monument van Artevelde. Het podium voor de meeting bleek gesaboteerd.

Uniformontwerp voor de Vlaamse Rijks-wacht die Borms als gevolmachtigde van Nationaal Verweer moest oprichten en waarbij o.m. Paul Van Ostaijen betrokken was. De Clercq beweerde later dat hij niet zou gevlucht zijn, mocht het Vlaams Verweer in november 1918 operatief geweest zijn.

De sociaal-democraat Philip Scheidemann werd op het einde van de wereldoorlog premier van Duitsland. Toen de militairen er niet meer uitraakten, moest hij de gunstigste vrede met de geallieerden bedingen. Later zouden de Duitse nationalistten alles gewoon omdraaien en met de zgn. dolkstoottheorie beweren dat de sociaal-democraten Duitsland de oorlog hadden doen verliezen wegens hun gebrek aan patriottisme.

Na de oorlog verschenen tal van Belgisch-patriottische publicaties waaronder deze (1921) van Rudiger, alias Armand Wullus, waarin van Frontbeweging en Activisme een amalgaam werd gemaakt dat het onschuldige België bewust en verraderlijk had willen vermoorden voor Duitse belangen. Duitse agenten van Armand Wullus poogden in april 1921 bij De Clercq's achterneef Godfried Rooms in te breken om bewijzen te vinden van een vermeend anti-Belgisch complot van de Weimarergering met activistische ballingen.

Op 17 april 1920 is De Clercq samen met 13 andere activisten door het Brabantse hof van assisen veroordeeld. Die dag sprak het hof elfmaal de doodstraf uit o.m. tegen De Clercq, Willem De Vreese, Hector Plancquaert, Albert Vlaminck, Alfons Depla, Adriaan Martens, Hendrik Mommaerts, Steven Prenau en De Clercqs collega's van het activistische propagandabureau Arthur Faingnaert en Richard De Cneudt. De veroordeelden moesten bovendien gezamenlijk 300.000 frank morele schadevergoeding aan de Belgische staat betalen. Het laat zich raden dat De Clercq vanaf nu (o.m. in zijn gedichten) zonder enige rem zal fulmineren tegen België.

August Borms en zijn verdedigers Emiel Schiltz (oom van Hugo) en Edmond Van Dieren tijdens het proces voor het hof van assisen van Brabant. 'Als een moordenaar en roover wordt een held ten dood gedoemd', aldus René De Clercq na Borms terdoodveroordeling op 9 september 1919.

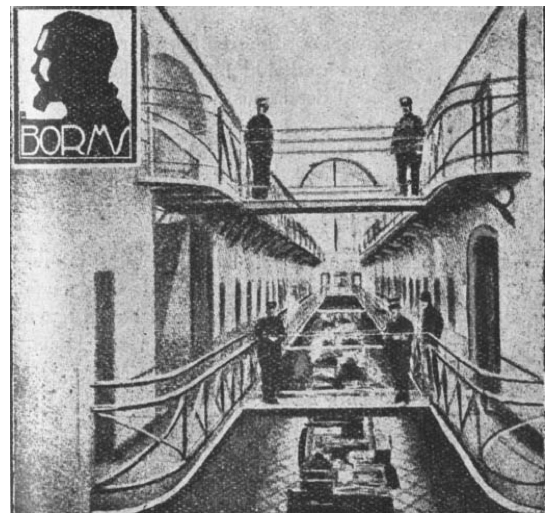
Het proces van De Clercqs kompaan Antoon Jacob en van Marten Rudelsheim voor assisen in Antwerpen. Jacob werd op 3 april 1920 tot 10 jaar buitengewone hechtenis veroordeeld.

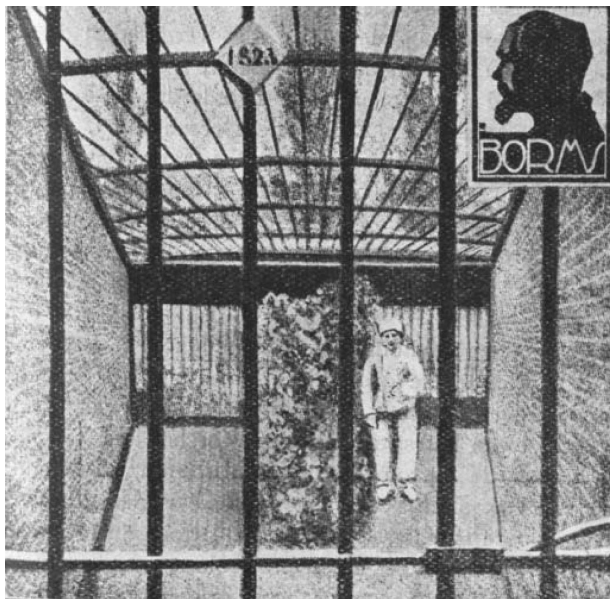
Antoon Jacob in de gevangenis. Hij werd op 21 november 1923 vrijgelaten en zou van socialist langzaam evolueren naar het nationaal-socialisme. Tijdens beide wereldoorlogen was hij professor aan de Rijksuniversiteit van Gent.

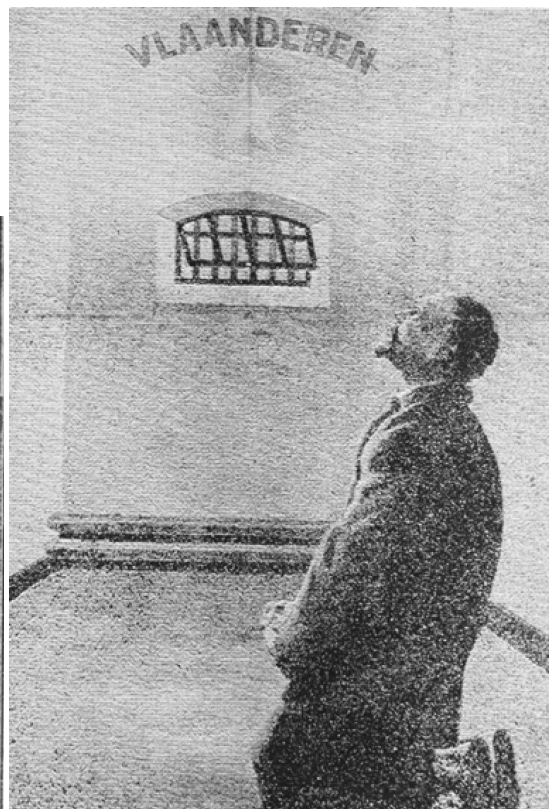
Borms in de gevangenis van Leuven-Centraal

Borms, martelaar voor Vlaanderen

Inzetafbeelding van Borms in Leuven-Centraal in de contemporaine uitgave: '10 jaar in een Belgische kerker'

Borms, gezien door tegenstanders als de klok van Vlaanderen, die o.m. wordt geluid door Duitse 'pinhelmen'.

Over de omvang van het Nederlandse en/of Nederduitse taalgebied werd in Dietse kringen heel wat gediscussieerd. Sommigen beoogden een rijk van Königsbergen tot Duinkerken zoals hier op de afbeelding van de kaart van H. Vandenhoven uit 1844 te zien is. In de Groot-Nederlander De Clercq leefde ook de erfenis van de negentiende-eeuwse Aldietse Beweging van Constant Hansen en de Quickbornbeweging van Klaus Groth door.

F. Aerts
 L. Augusteijns, 3 jaar gevangenisstraf
 E. van Bergen, 15 jaar gevangenisstraf
 Dr. E. v. Bockstaele. Ter dood veroordeeld.
 L. Boel. 15 jaar dwangarbeid.
 J. B. d. Boevé, 20 jaar gevangenisstraf
 J. F. d. Bondt, 15 jaar dwangarbeid.
 J. Boulengier, 10 jaar gevangenisstraf.
 G. Brienen, 10 jaar gevangenisstraf.
 A. Brijs. Ter dood veroordeeld.
 H. v. d. Broeck, 8 jaar gevangenisstraf.
 J. L. d. Buck, 10 jaar gevangenisstraf.
 Ir. J. Charpentier. Ter dood veroordeeld.
 Dr. R. de Clercq, Ter dood veroordeeld
 R. de Cneudt. Ter dood veroordeeld.
 A. F. Cornelissens.
 Prof. Dr. J. d. Decker. Ter dood veroordeeld
 Dr. J. Deervis. 15 jaar gevangenisstraf.
 H. L. Dhooge. Levenslange gevangenisstraf.
 R. Dieudonné. 12 jaar dwangarbeid.
 E. Everaerts. Ter dood veroordeeld.
 A. L. Faingnaert. Ter dood veroordeeld.
 J. Garraij. Ter dood veroordeeld.
 Dr. R. v. Genechten. 8 jaar gevangenisstraf.
 P. K. Gossens. Ter dood veroordeeld
 R. d. Guchtenaere. 10 jaar dwangarbeid.
 Dr. A. Jacob. 10 jaar gevangenisstraf.
 F. Jacobs. 8 jaar gevangenisstraf.
 F. Janssens. Ter dood veroordeeld.
 Mr. E. L. Kaijenbergh. Waarschijnlijk ter dood
 J. H. Lambrichts. Ter dood veroordeeld.
 V. Latte. Uitgeweken.
 E. Lemaire. 9 maanden gevangenisstraf.
 L. Magits. 1 jaar gevangenisstraf.
 R. L. de Man. 3 jaar gevangenisstraf.
 H. Manssens. 10 jaar gevangenisstraf.
 H. H. M. Metsers. 17 jaar dwangarbeid.
 Dr. M. Minnaert. 15 jaar gevangenisstraf.
 Wies Moens. 4 jaar gevangenisstraf.
 Ir. H. D. Mommaerts. Ter dood veroordeeld.
 C. Nijsen.
 S. L. Prenau. Ter dood veroordeeld.
 F. Primo. 2 maal ter dood veroordeeld.
 G. K. Rooms. Ter dood veroordeeld.
 F. C. Rotthier. 15 jaar dwangarbeid.
 Mr. R. F. C. v. Roij. Uitgeweken.
 J. F. Semey. 5 jaar gevangenisstraf
 Dr. R. v. Sint-Jan. 10 jaar dwangarbeid.
 Dr. P. L. Tack. Ter dood veroordeeld.
 Dr. P. T. Thibau. 10 jaar dwangarbeid.
 P. J. Ursi. Ter dood veroordeeld.
 Dr. J. v. d. Velde. 10 jaar gevangenisstraf.
 M. A. F. v. d. Velde. 9 jaar gevangenisstraf.
 R. Verhulst. Ter dood veroordeeld.
 Dr. A. Vlamijnck. Levenslange gev.straf.
 Prof. Dr. W. d. Vreese. Ter dood veroordeeld
 J. Wannijn. Ter dood veroordeeld.
 J. v. Wetteren. 5 jaar gevangenisstraf.
 J. Wieërs. Uitgeweken.

De Dietsche Gedachte publiceerde in het nummer van december 1928 vlak na de Bormsverkiezing een 'verklaring van Vlaamsnationale activisten', ondertekend door tal van in Nederland verblijvende 'veroordeelden door de Belgische staat'. Bij vele Vlaamsnationalisten gold dergelijke veroordeling als een erezaak. De kampioen was blijkbaar de Gentse socialistische activist Frans Primo (afgevaardigde van de minderheids-socialisten op het Internationaal Socialistisch Congres in Stockholm in 1917) die tweemaal ter dood was veroordeeld.

Groot-Nederland was volgens de Dietsche Bond een samenvoeging van Rijks-Nederland (= de staat Nederland), Belgisch-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. Volgens anderen, bv. de Dinaso's ging het over de zgn. 17 provinciën van Keizer Karel, plusminus de huidige Benelux.

Verkiezingspropaganda voor de fameuze Borms-verkiezing op 9 december 1928 waar deze met 83.058 stemmen overweldigend werd verkozen.

PRISON CENTRALE
A LOUVAIN
BOULEVARD DE JODOIGNE, 62

VISITES : Les condamnés aux travaux forcés peuvent une fois tous les deux mois, les condamnés à la réclusion, une fois par mois, et les condamnés à l'emprisonnement, deux fois par mois, recevoir les dimanches (du 1er avril au 30 septembre de 9 à 4 heures — du 1er octobre au 31 mars de 9 1/2 à 4 heures) la visite de leurs parents ou alliés en ligne directe, conjoint ou tuteur. — Les personnes désireuses de visiter un condamné un jour autre que le dimanche, peuvent en faire la demande au ministre de la Justice en faisant valoir les raisons qui la justifient. — Nul autre visiteur n'est admis auprès des condamnés sans un permis délivré par le directeur de la prison, à qui il doit être justifié de l'opportunité de la visite.

Les condamnés politiques à l'emprisonnement peuvent recevoir, dans un local non grillé, sept visites par semaine. Ce nombre est limité à deux par semaine pour les condamnés politiques à la détention, à la réclusion ou aux travaux forcés.

La preuve de l'identité du visiteur est exigée. En cas de doute, il devra produire un certificat de l'autorité communale de sa résidence contenant son signalement et revêtu de sa signature.

CORRESPONDANCES : Les lettres adressées aux détenus ou écrites par eux sont lues par la direction : elles ne peuvent traiter que d'affaires de famille ou d'intérêt privé.

Les condamnés hormis ceux pour délit politique, ne peuvent écrire que le dimanche : la correspondance, avec des personnes autres que les parents ou alliés en ligne directe, conjoint ou tuteur, n'est tolérée qu'en cas de nécessité.

OBJETS : On ne peut RIEN apporter ni envoyer pour les condamnés non politiques.

L'argent qui leur parviendrait ne leur est remis qu'au moment de la libération.

Centrale Gevangenis
TE LEUVEN
GELDENAARSCHE VEST, 62

BEZOEKEN : Veroordeelden tot dwangarbeid, mogen eens in de twee maanden, veroordeelden tot opsluiting eens in de maand en veroordeelden tot gevangenis tweemaal in de maand des Zondags (van 1er April tot 30er September van 9 uren tot 4 uur — van 1er October tot 31 Maart van 9 1/2 uren tot 4 uur) bezoek ontvangen van hunne bloed- en aanverwanten in rechtstreeksche lijn, echtgenoot en voogd. De personen die eenen gevangenen begeren te bezoeken op eenen anderen dag dan den Zondag, kunnen dit aan den Minister van Justicie aanvragen mits de reden aan te geven welke zoodanige vraag verrechtvaardigt. — Niemand anders mag de veroordeelden bezoeken dan mits de toelating van den bestuurder der gevangenis aan wien de gepastheid van het bezoek moet bewezen worden.

De politieke veroordeelden tot gevangenis mogen, zeven maal per week, bezoek ontvangen in een lokaal zonder tralies. Het getal bezoeken is bepaald op twee per week voor de politieke veroordeelden tot hechtenis, tot opsluiting of tot dwangarbeid.

De bezoeker moet bewijzen wie hij is. Wanneer twijfel bestaat moet hij een getuigschrift voorleggen door de gemeenteoverheid zijner verblijfplaats verstrekt waarop zijne persoonsbeschrijving en zijn handteeken voorkomen.

BRIEFWISSELING : De brieven aan gevangenen gezonden of door hen geschreven, worden door het bestuur gelezen en daarin mag alleen over familiaangelegenheden of persoonlijke belangen gesproken worden.

De veroordeelden, uitgenomen de politieke gevangenen, mogen alleen des Zondags schrijven; briefwisseling met andere personen dan bloed- en aanverwanten in rechtstreeksche lijn, echtgenoot of voogd, zijn niet toegelaten dan in geval van noodzakelijkheid.

VOORWERPEN : Voor de niet politieke veroordeelden mag er NIETS gebracht of ingezonden worden.

Het geld dat hun zou toegezonden worden, wordt hun eerst bij de invrijheidstelling overhandigd.

Nom et Prénom du Détenu
Naam en Voornaam van den Gevangene

Louvain, le
Leuven, den 5^{en} Januari 1923

August Borms. Cel 310

Mijn beste Klaarmoede Broeder,
Bijna drie maand is het geleden dat ik uw zoo hartelijk briefje ontving uit Rotterdam. Bij mijn eerste schrijven naar mijn broer Jan (Aankomende Nr. 40 Scheveningen)

Brief van Borms aan De Clercq uit Leuven-Centraal

Borms verwelkomt na zijn vrijlating. Volgens De Clercq had alleen Borms gezag genoeg om de Vlaamse Beweging in de juiste richting te sturen en Vlaanderen te redden. Met de oprichting van de Derde Raad van Vlaanderen wilde men de draad van het activisme weer opnemen.

Antwerpen 3 Febr. 1929 ^{VIII 1929.63}

ERVEN PIECK

Beste vrienden,

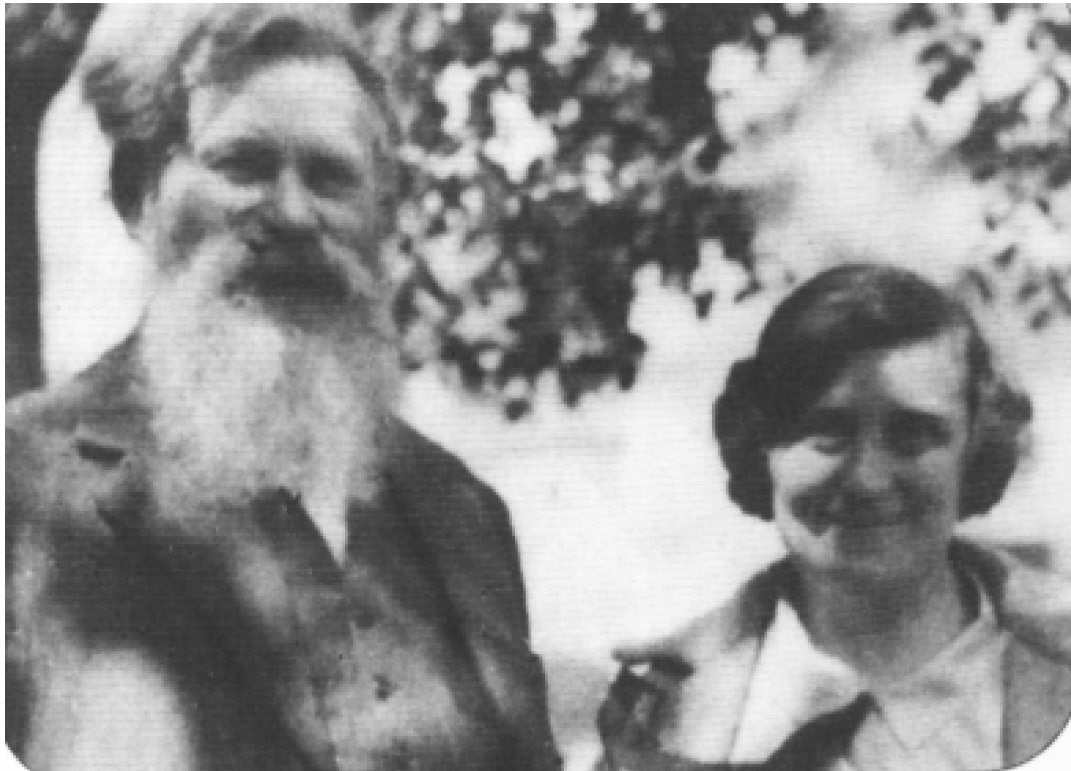
Een feestgroot uit Antwerpen, waar heel Vlaanderen saamgestroomd Borms in triomf op het schild heeft verheven. 't Is een éenige, onvergetelijke dag!

Een roes van Vlaamscheblik:
 Het Wilhelmus ook heeft heerlijk geklonken!

Hartelijk uswe

René en Ria

Een schrijven aan de familie Pieck vanuit Antwerpen, toen De Clercq voor de eerste maal sedert 1918 weer in Vlaanderen was om er op 3 februari 1929 deel te nemen aan een grootse huldebetoging aan Borms.

De Clercq en zijn vriendin Ria met wie hij sinds 1924 samenleefde

De Bormsbetoging op 3 februari 1929 in Antwerpen voor de 'ongekroonde koning van Vlaanderen'

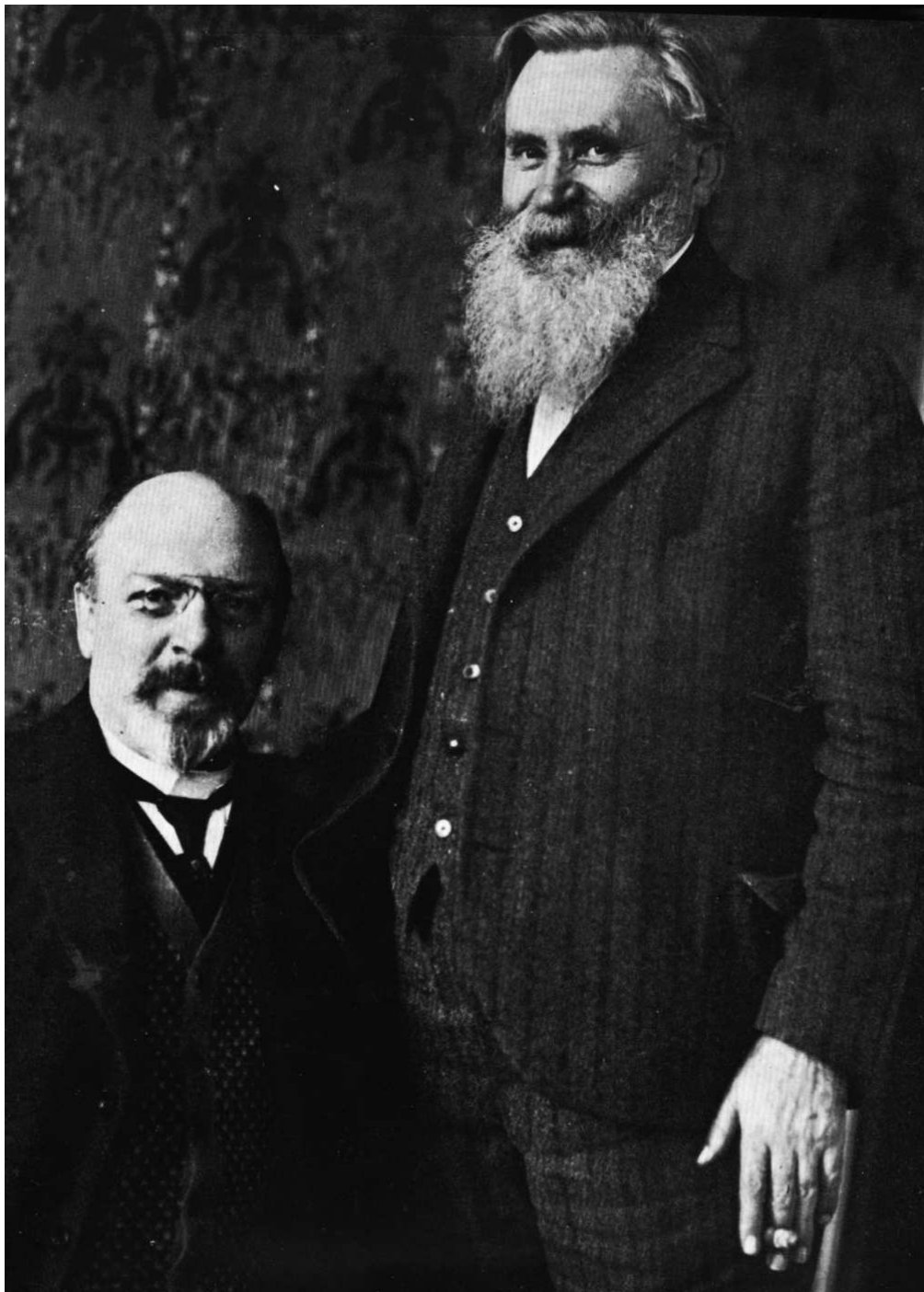
Borms (1) en De Clercq (2) na de manifestatie van 3 februari 1929 in Antwerpen

Borms (1) en De Clercq (2) brengen hulde aan admiraal J.C. Koopman, commandant van de Nederlands vloot in Antwerpen tijdens de woelingen van 1830; een duidelijke tegenmanifestatie voor 1930, 100 jaar België.

In 1931 was De Clercq als afgevaardigde van *De Dietsche Bond* aanwezig op een officiële Nederlandse Van Speykherdenking, de luitenant-ter-zee 2de klasse die op 5 februari 1831 bij Oosterweel, even ten noorden van Antwerpen, liever met zijn eigen schip, met een bemanning van enkele tientallen, de lucht inging dan in handen te vallen van Belgische muiters.

Borms en De Clercq, wapenbroeders, gefotografeerd door Gerard Nestor

Index

- Albert I, 22, 24, 28, 37, 41, 69, 72, 73, 80, 86, 98, 104
- Angermille K., 97
- Anseele, 32, 103
- Artevelde, 93, 95, 161
- Bückman, 44
- Bentein Peter, 107
- Besse E., 88
- Bodenstein, 76, 77, 80, 87
- Boissevaix, 44
- Bolland Gerardus, 62, 78, 104
foto, 62
- Borms August, 67–69, 72, 75, 76, 78, 81, 83, 86, 88, 91, 92, 95, 97–100, 107, 136, 144, 147, 162, 165, 167–176
foto, 67
- Bosman F., 88
- Botha, 87
- Brans Jan, 97
- Brugmans Henk, 97
foto, 98
- Brulez Lucien, 32, 44, 45, 62, 74, 75
foto, 124, 128
- Buning Lammert, 107
- Buyse Arthur, 10, 11
- Buyse Cyriel, 10, 11, 36, 40, 69, 86, 109
foto, 10
- Cantillon Eugène, 129
- Cantré Jozef, 101
- Cato, 55
- Charpentier, 54, 150
- Coers Frits, 75, 79, 81
- Colleye, 36
- Conscience, 78
- Deberdt, 103
- Debeuckelaere Adiel, 95
foto, 95
- De Bock, 53
- De Bom, 27
- de Broqueville Charles, 17, 38, 50, 116
foto, 38
- De Bruyne Arthur, 107
- De Bruyne Camiel, 10
foto, 15
- De Clercq
foto, 140
- gezin
foto, 126
- kinderen, 140
- Alice, 126
- Elza, 83, 96, 109, 126, 140
- Harmen, 126, 140
- Joost, 126, 140
- Karel, 126, 140
- Marva, 40, 51, 126, 140
- moeder, 67, 103
- René, 2–4, 7–14, 16–18, 21–29, 32, 35, 37–42, 46, 49–54, 61–69, 71–83, 86–101, 103–105, 107–109, 111, 114–116, 121, 122, 124, 126, 128, 132, 134, 137–141, 143, 145, 147, 149–151, 154, 155, 158, 160–163, 166, 168, 171–173, 175, 176
foto, 61, 77, 100, 111, 124, 125
- vader, 103
- De Clercq Emma, 64
- De Clercq Ivo, 64
- De Clercq Léonie, 13
- De Cneudt Richard, 164
- De Cock Jozef, 50, 62, 64
foto, 63
- De Decker Josué, 88, 97, 98, 107
foto, 87
- Defraeye Léon, 108
- De Koning P., 87
- Delbecque Marcel, 17, 44
foto, 13, 128
- Delfos Leo, 97
- De Mont, 78
- Den Uyl W., 88
- Depaemelaere Gilbert, 108
- De Pillecyn Filip, 37, 42, 61, 62
foto, 62
- Depla Alfons, 164
- De Reyghere Jan
foto, 128
- De Ridder André, 8, 9, 21, 27, 28, 40, 43, 124
foto, 8
- de Savornin Lohman, 32
- De Schaepdrijver Karel, 54, 150
- De Schaepdrijver Sofie, 4, 108

- De Smet Gust, 8, 145
- Deswarte Albéric, 7–9, 17, 18, 21, 22, 26, 37, 38, 40–45, 49, 52, 61, 69, 75, 117
foto, 8, 124
- De Vos Jan, 12, 35
- De Vos Robert, 76
- De Vreese Willem, 10, 26, 164
foto, 15
- De Waele Robert, 91
- De Witte Pol, 103
- Dolderer Winfried, 4, 108
- Domela Nieuwenhuis Nyegaard
Edzard, 18–21, 69, 73, 77, 79, 104
foto, 19
- Ferdinand, 32, 57, 103
foto, 32
- Jan Derk, 9, 13, 14, 16, 18, 19, 25, 26, 32, 33, 35, 55–59, 61, 66, 69, 71–75, 77–79, 81, 95, 97–99, 104, 107, 121, 132, 134, 148
foto, 13, 55, 130
- kinderen
foto, 20
- Koo, 20
- Onko, 19, 20
- Dosfel Lodewijk, 11, 22, 45, 92, 93, 107
foto, 11, 92
- du Castillon, 28, 36, 45, 46
foto, 29, 45
- Eggen Jan, 9, 17, 72, 74, 75, 128
foto, 9, 128, 129
- Eggen van Terlan, *zie* Eggen Jan
- Egmont, *zie* Gerretson
- Elias Hendrik, 108
- Elisabeth koningin, 28, 98, 120
- Elsschot Willem, 53
- Erasmus, *zie* Gerretson
- Erasmus (ZA), 77
- Faingnaert Arthur, 26, 45, 46, 53, 71, 83, 149, 164
foto, 53
- Fallon, 52
- Filips II, 36
- Franck Louis, 12, 35, 37
foto, 12
- Franz Ferdinand, 142
- Fredericq Paul, 2, 10, 13–15, 53, 76, 103, 134, 135
foto, 14
- Fromme Franz, 79
foto, 79
- Gambetta, 93
- Garibaldi, 93
- Gerard Nestor, 176
- Gerretson Frederik Carel, 17, 21, 25, 31, 32, 35–37, 40, 42–46, 49, 61, 63, 66, 67, 69, 71–75, 78, 79, 88, 90, 97, 104, 107, 109, 128, 129
foto, 20, 31
- Geyl Pieter, 97
- Gezelle, 78
- Groen Van Prinsterer Guillaume, 31
foto, 31
- Groth Klaus, 168
- Haffner, 1–3, 108
- Hainaut Jan, 93
- Hansen Constant, 168
- Harry, 35
- Hasaert Vital, 97
- Helleputte, 17, 28, 50, 52, 69, 116, 118
foto, 49
- Hermans Ward, 97
- Herzog J.B.M., 87
- Heuvelmans Flor, 97
- Hindenburg, 56, 59, 131, 146
- Hoek Derk, 32, 45, 74, 75, 78, 128, 129
- Hofman A., 88
- Hoste Julius jr., 21, 22, 36, 38, 40, 43, 45, 47, 65, 69, 133
foto, 20, 44
- Hullebroeck, 45
- Hulpiau, 24, 69, 72, 93, 108
- Huysmans Kamiel, 19, 37
- Huys Modest, 24
- Hymans, 90
- Ingenbleeck, 117
- Jacob Antoon, 18, 22, 37, 38, 40–42, 46, 49–54, 61–63, 66, 68, 69, 72, 73, 75, 77, 83, 97, 108, 128, 134, 143, 166
foto, 19, 61, 128
- Jacobs, 65
- Jespers Oscar, 53
- Josson Maurits, 40, 137
foto, 41

- Kippenberg Anton, 27, 75, 139, 142
Koopman J.C., 175
Kuyper, 3
- Lamprecht, 1
Ledeganck, 78
Lenin, 3
Leopold II, 112
Leuridan Jeroom, 80, 97
foto, 80
Logeman Hendrik, 10, 109
foto, 16
Loosjes Adriaan, 88
foto, 87
Ludendorff, 56, 59, 86
- Mac Leod Andries, 19, 79
Mac Leod Julius, 10, 21
foto, 15
Maes Boudewijn, 88, 97
foto, 96
Maeterlinck Maurice, 10, 36
foto, 36
Magits Leo, 101
foto, 100
Martens Adriaan, 164
Meert Hippoliet, 10, 19, 22, 35, 95, 96
foto, 16
Meert Leo, 83
Mercier Désiré, kardinaal, 94
foto, 94
Michaelis, 59
Minnaert Marcel, 15, 19, 26, 72, 75, 77,
88, 95, 97, 101, 108
foto, 21
Minne Richard, 19
Moens Wies, 97
Molenaar, 87
Molenaar Leo, 108
Mommaerts Hendrik, 90, 164
foto, 91
Monet, 53
Multatuli, 78
Mumm Reinhard, 57
foto, 56
- Nolf Pierre, 65
- Oosterhuis H., 97
Opdebeeck Gabriël, 22, 124
foto, 21
- Ost Alfred, 12, 53, 120, 122, 124
foto, 11
Oszwald Robert, 26, 71, 83, 108
- Persyn Jules, 76
foto, 75
Picard Leo, 2, 26, 32, 33, 35, 40, 45, 49, 66,
67, 69, 77–79, 108, 121, 128, 129
foto, 25
Picard Martha, *zie* Van Vlaenderen Mart-
ha
Pieck
Adri, 140
familie, 76, 99, 125, 172
moeder, 140
vader, 97
Pirenne Henri, 1, 10, 25, 53, 76, 78, 134
foto, 2
Plancquaert Hector, 10, 22, 73, 103, 105,
143, 149, 164
foto, 10
Platteau Juliaan, 64
Potgieter, 78
Pouillet Prosper, 17, 18, 28, 38, 40, 49–51,
53, 66, 68, 116, 118, 126
foto, 17, 117
Prenau Steven, 164
Primo Frans, 169
- Remouchamps August, 79
Ria, *zie* Vervoort Ria
Rietjens Edgard, 21, 39, 40, 64, 69, 73, 79,
80, 83, 128
Robbers, 27
Rodenbach Albrecht, 65, 78, 95, 151
Rooms Godfried, 64, 79, 150, 159, 163
foto, 64
Rudelsheim Marten, 94, 166
Rudiger, *zie* Armand Wullus
Rutten Georges, 103
- Schaepman, 103
Scheidemann Philip, 57, 162
Schiltz Emiel, 165
Schollaert Frans, 7, 11, 17, 75
Schulze, 57
Sevens Alfons, 29, 92, 103, 121
foto, 92
Simons Leo, 17, 43, 75, 76, 97, 108
Sluijters Jan, 145
Speliers Hedwig, 27

- Spincemaille Jules, 97
foto, 96
- Steinmetz, 88
- Streuvelds, 8, 24–27, 46, 78, 121
foto, 24
- Stynen Andreas, 108
- Tack Pieter, 83, 97, 149
foto, 83
- Tenhaelf, 88
- Terwagne Modest, 18, 22
foto, 19
- Trotsky, 33
- Ursi Pieter, 100, 101
foto, 101
- Van Acker Daniël, 108, 134
- Van Boekel, 160
- Van Cauwelaert August, 27
foto, 7
- Van Cauwelaert Frans, 7, 11, 17, 18, 20–
22, 27, 37, 38, 40, 42–45, 47, 49,
63–65, 68, 69, 76, 80, 98, 105, 108,
109, 133, 137
foto, 7, 44
- Van Clemen Sam, 107
- Vandenabeele Werner, 109
- Van den Berghe Frits, 8, 11, 12, 120, 141,
145
foto, 11
- Van den Broeck Jozef, 88
- Van den Eynde Jef, 149
- Vandenhoven H., 168
- Van den Reek Herman, 93
- Van den Steene Willem, 108
- Van de Perre, 43
- Van der Cruyssen Karel, 103
- van der Linden, 3
- Van der Wijck B.C.H., 87
- Van de Velde Marcel, 108
- van de Woestijne, 7
foto, 12
- Van Dieren Edmond, 165
- Van Dishoeck, 50, 82, 86, 109, 123, 126
- Van Es Willem, 78, 80, 88
foto, 78
- Van Extergem, 105
- Van Genechten Rob, 53
- van Hamel Gerard Anton, 44
- van Hamel Joost Adriaan, 7, 43, 44
foto, 44
- Van Hees Pieter, 109
- Van Hoof Jef, 81
- Van Looy, 76
- Van Ostaijen Paul, 53, 162
- Van Parys Joris, 109
- Van Puyvelde Leo, 7, 29, 45, 65, 66
foto, 65
- Van Roosbroeck Rob, 53
- Van Sante, 150
- Van Severen Joris, 46
- Van Speyk Jan, 99, 175
- Van Vessem Anton, 19, 21, 44, 78, 80, 87,
88, 101, 107
- Van Vlaenderen Martha, 25, 129
- Van Vlaenderen Michel
foto, 25
- van Welderen Rengers Theo, 76
- Van Wessem Eugène, 88
- Veen Jacobus, 27
- Vercoullie, 10, 76
foto, 14
- Verhulst Raf, 81, 98
- Verriest Hugo, 25, 26, 39, 45, 46, 53, 78,
81, 111
foto, 46
- Vervoort Ria, 3, 89, 173
- Verwey Albert, 18
- Vlamynck Albert, 164
- von Bethmann-Hollweg Theobald, 2, 3,
33, 34, 57, 58, 82, 83
foto, 59, 112
- von Bissing Freiherr Moritz, 9, 14–16, 21,
37, 41, 45, 57–59, 64, 75, 76, 87,
88, 107, 109, 131, 135, 138, 143
foto, 58
- von der Goltz Colmar, 58, 71
- von der Lancken, 57
- von Falkenhausen Ludwig, 134, 156
- von Hertling Georg, 57, 89
- von Jagow Gotlieb, 57, 68
foto, 68
- von Kühlmann, 3, 33, 34, 66, 86, 146
foto, 3, 34
- von Moltke Helmut, 57
- von Schröder, 57
- von Tirpitz Alfred, 1, 55–57
foto, 1, 56, 113
- von Unger Wolfgang, 27, 58, 74, 139
foto, 74

- von Württemberg Albrecht, 142
Vos Herman, 53, 94
- Wandt Heinrich, 139
Wannyn Jan, 86, 88, 158, 160
foto, 88
Weyler, 53
Wichert, 33, 45, 67, 79
Wiertz, 83
Wijnstroom J.J., 109
Wilhelm II, 1
foto, 1, 112, 156
Wilhelmina koningin, 41
Willem, 52
Willemsen Arie, 109
Willems Leonard, 10, 57
foto, 16
Willem van Oranje, 55, 57
Wils Lode, 4, 20, 33, 35, 37, 55, 87, 89, 90,
105, 109
Wilson, 33, 90
Wirth Hermann, 25, 26, 33, 46
foto, 25
Wittemans Frans, 11, 40, 124
foto, 9
Wullus Armand, 53, 108, 163

René De Clercqstichting vzw – www.renedeclercq.be

Zij werd in 1982 in het leven geroepen naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de dood van de dichter en heeft tot doel de mens René De Clercq en zijn werk in al hun facetten grondiger te bestuderen en ruimer kenbaar te maken.

Binnen de schoot van de stichting werd een steunfonds opgericht *De vrienden van het René De Clercqmuseum*. Het laat de stichting toe het museum uit te baten en verder uit te bouwen.

De jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage bedraagt 25, 15 of 10 euro, naargelang men beschermend lid, steunend lid of gewoon lid wenst te worden. Betalen kan op het rekeningnummer 463-5147011-71 van de *René De Clercqstichting*.

Het secretariaat van de stichting is gevestigd bij Jan Dhaluin, Vichte-steenweg 15, 8540 Deerlijk, telefoon): 056 72 86 70.

Raad van bestuur: Arnold Vantieghem, voorzitter; Jan Dhaluin, secretaris; Mieke Dekeyser, penningmeester. Leden: Hugo De Backer, Sabine Degloire, Armand Deknudt, Joost Vandommele, André Van Ryckeghem.

Administratief medewerker: Magda Ver Gucht, gemeentehuis Deerlijk, Harelbekestraat 27, 8540 Deerlijk, tel.: 056 69 47 39, e-mail: archieff@deerlijk.be

René De Clercqmuseum – René De Clercqstraat 8, 8540 Deerlijk

Het museum wordt beheerd door de René De Clercqstichting. Het bevindt zich in de gelijknamige straat in het geboortehuis van de dichter. Zijn ouders hielden er de herberg *Het Damberd*.

Het gebouw uit 1790 is eigendom van de gemeente en is wettelijk beschermd. Het werd vakkundig gerestaureerd en ingericht door de gemeentediensten onder leiding van *Monumenten en Landschappen*. Het werd als museum opengesteld op 9 juni 1991.

De benedenverdieping verwijst naar de tijd van De Clercq met de woonkamer, de keuken en de bakoven in originele staat. Ook de werkkamer van de dichter vindt er een plaats. De bovenverdieping werd omgevormd tot een moderne museumruimte, waar in woord en beeld het leven van de dichter uitgebeeld wordt. Een videovoorstelling vult het geheel aan.

Het archief en documentatiecentrum is gevestigd in het Gemeentehuis, Harelbekestraat 27, 8540 Deerlijk. Men kan er tijdens de kantooruren terecht, telefoon 056 69 47 39.

Leden van de Algemene Vergadering en medewerkers van het museum (openhouden, onderhouden, gidsen...)

Bruggeman Albert, Byttebier Marc, Callewaert Mia, Colpaert Marie-José, De Clercq Lieven, Defraeye Gemma, Depamelaere Gilbert, Deprez Lydie, Joseph Rita, Lauwers Erna, Monbaliu Brita, Mulier Frans, Naert Johan, Notebaert Arlette, Ravelingien Patrick, Scherpereel Jeannine, Seynhaeve Luc, Terry Marleen, Vancauwenberghe Wim, Vergote Marc, Ver Gucht Magda